

ВІСЕННЯК

7/98
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

А ви вже обрали
свій банк?

TRIS™

ЦЕНТР
ПЕРЕКЛАДІВ

Усний синхронний та
послідовний переклад

Обладнання для синхронного
перекладу

Письмовий переклад будь-яких
документів

Набір та друк текстів
іноземними мовами

Легалізація, нотаріальне
засвідчення перекладів

АТЗТ "Сільвер
Поліграф"

ВІЗИТКИ

БЛАНКИ

МАКЕТУВАННЯ

СКАНУВАННЯ

БРОШУРУВАННЯ

ОФСЕТНИЙ ДРУК

м. Київ, вул. Городецького, 11-А, тел.: (044) 229 3057, 228 7216, 228 1513

пр. Перемоги, 22, тел.: (044) 274 1291

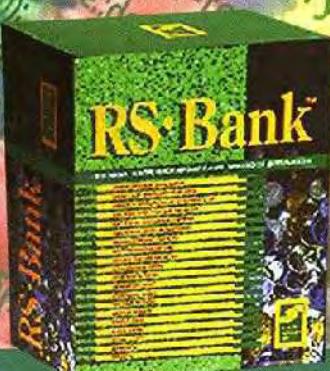
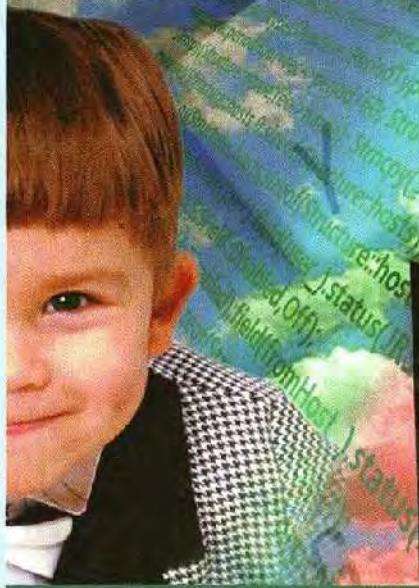
вул. М. Раскової, 15, тел.: (044) 517 7111

e-mail: silver@silver.ru.kiev.ua

<http://www.tris.com.ua>

RS-Bank: від технологій комп'ютерних до технологій банківських

Нові можливості: технологія надання
банківських послуг приватним особам

- Наявність механізмів податкового обліку та системи звітності НБУ
- Облік цінних паперів та підтримка різних карткових систем

Більш ніж 1100 інсталяцій в країнах СНД, 70 - в Україні!

R-Style Ukraine

Київ, 110, вул. Солом'янська, 5
тел.: (044) 276-8052, 276-6143 ф.: 243-0357
E-mail: bank@rs-ukraine.kiev.ua; <http://www.r-style.kiev.ua>

Редакційна колегія:
 ВЕСЕЛОВСЬКИЙ О.О.
 (голова)
 ВОРОНОВА Л.В.
 ГРЕБЕНІК Н.І.
 КАНДИБКА О.М.
 КИРЕЄВ О.І.
 КРАВЕЦЬ В.М.
 КРОТЮК В.Л.
 МАТВІЄНКО В.П.
 ПАТРИКАЦЬ Л.М.
 (зав.редакцією — головний редактор)
 РАЕВСЬКИЙ К.Е.
 СТЕПАНЕНКО А.І.
 ЧЕРНИК І.П.
 ШАРОВ О.М.
 Номер підготовлено
 редакцією періодичних видань НБУ
 Головний редактор
 ПАТРИКАЦЬ Л.М.
 Заступник головного редактора
 КРОХМАЛЮК Д.І.
 Відділ монетарної політики
 Редактор відділу ПАПУША А.В.
 Відділ бухгалтерського обліку,
 розрахунків та інформаційно-
 програмного забезпечення
 Редактор відділу КОМПАНІЄЦЬ С.О.
 Відділ валютного регулювання
 та міжнародних банківських зв'язків
 Редактор відділу БАКУН О.В.
 Відділ економіки, законодавчого забез-
 печення, банківського нагляду
 та комерційних банків
 Оглядач фондового ринку НАУМЕНКО В.О.
 Головний художник
 КОЗИЦЬКА С.Г.
 Відділ реклами і розповсюдження
 Редактор відділу В'ЮНСКОВСЬКИЙ М.І.
 Літературний редактор КУХАРЧУК М.В.
 Коректор
 СІЛЬВЕРСТОВА А.І.
 Комп'ютерний набір
 ЛІТВІНОВА Н.В.
 Фотокореспондент
 НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.
Адреса редакції:
 252028, Київ-28, просп. Науки, 7
 тел./факс: (044) 264-96-25
 тел.: (044) 267-39-44
 Реєстраційне свідоцтво КВ №691
 Передплатний індекс 74132
 Дизайн, кольороподіл і друк
БЛІЦ-ПРІНТ
 тел.: (044) 441-89-19
 Комп'ютерна версія
СЕРЬОДКІН В.К., ФІНОГЕНОВА О.І.
 Дизайн 1-ї сторінки обкладинки
КОЛОМІЄЦЬ О.Ю.
 Технічний редактор
ВОРОБЕЙ Р.М.
 Умовн. друк. арк. 8.0
 Підписано до друку 06.07.1998
 При передруку матеріалів, слубикованих
 у журналі, посилання на "Вісник Національного
 банку України" обов'язкове.
 Редакція може публікувати матеріали
 в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
 Відповідальність за точність викладених фактів
 несе автор.
 Редакція не несе відповідальність
 за зміст рекламних матеріалів.
 © Вісник Національного банку України, 1998

ВІСНИК

НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Щомісячний журнал Національного банку України
 Видається з березня 1995 року

№7 (29)

липень
 1998

ЗМІСТ

■ НАГЛЯД ТА АУДИТ

3 В.Зінченко

Війське інспектування
 банків — метод поточного
 контролю за діяль-
 ністю банківської систе-
 ми в Україні

6 О.Андрійчук

Нова структурна одиниця у системі банківсько-
 го нагляду та валютного
 контролю

■ КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

10 В.Матвієнко

Пріоритети Промінвест-
 банку України

13 І.Горячек, Л.Конопатська

Регулювання діяльності
 комерційних банків

16 В.Науменко

Знайдіть свій банк

18 Ж.Довгань

Банківський капітал:
 суть і значення

21 Зміни і доповнення до

"Офіційного списку ко-
 мерційних банків України
 та переліку операцій, на
 право здійснення яких ко-
 мерційні банки отримали
 ліцензію Національного
 банку України", внесені
 за період із 11 травня
 по 10 червня 1998 р.

22 Нові зареєстровані банки

22 Банки, вилучені з Книги
 реєстрації банків,
 валютних бірж та інших
 фінансово-кредитних
 установ у квітні 1998 р.

22 Представництва інозем- них банків в Україні, за- реєстровані у 1998 р.

■ ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

23 А.Бортнік, З.Луцишин

Економіко-математична
 модель управління дер-
 жавним боргом

26 Д.Гладких

Державний борг
 як фактор інфляції

■ ХРОНІКА

28 Л.Міхеєва

Перший випуск право-
 знавців для банківської
 системи

■ ВАЛЮТНИЙ РИНОК

30 О.Андронов, О.Береславська

Український міжбанківсь-
 кий валютний біржі —
 п'ять років

- 35** Загальний зовнішній довгостроковий борг України
- 36** Нові банкноти і монети Банку Росії зразка 1997 року
- 38** Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за травень 1998 року)
- 40** Інформація за результатами торгів німецькими марками, доларами США, російськими рублями, італійськими лірами, французькими франками, англійськими фунтами стерлінгів на Українській міжбанківській валютній біржі у травні 1998 року
- 41** Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за травень 1998 року)

► ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ

- 41** Про затвердження цін на дорогоцінні метали та камені

► ЕКОНОМІКА І ФІНАНСИ

- 42** **М.Савлук**
Про деякі процеси в монетарній сфері України після грошової реформи

► ФОНДОВИЙ РИНOK

- 44** **В.Науменко**
Активніше працювати на зовнішньому ринку

- 46** Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішньої державної позики, проведених із 30 квітня по 29 травня 1998 р.

- 47** Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішньої державної позики за 1998 р.

- 47** Сума облігацій внутрішньої державної позики, що перебувають в обігу

► ФІНАНСОВИЙ РИНOK

- 48** **О.Дзюблюк**
Особливості застосування мінімальних обов'язкових резервів у процесі реалізації грошової політики

- 51** **В.Галасюк, В.Галасюк**
Незалежна експертна оцінка як засіб забезпечення необхідного рівня ліквідності об'єктів застави

- 54** Інформація щодо середньої процентної ставки за кредитами Національного банку України, наданими комерційним банкам у 1998 р.

- 54** Інформація щодо розмірів діючої облікової ставки Національного банку України у 1998 р.

- 54** Інформація щодо механізмів та обсягів рефінансування Національним банком України комерційних банків у 1998 р.

- 54** Процентні ставки комерційних банків за кредитами та депозитами у національній валюті

► МІЖНАРОДНІ БАНКІВСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ

- 55** **С.Круглик**
Чорноморський банк торгівлі та розвитку: етапи створення

► АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

- 56** **В.Дудко, А.Скрипник, А.Чебану, О.Москаль**
Банківська система в моделі податкових надходжень України

► ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

- 59** **Т.Хіміч**
Навчити вчителя

► ЛІТОПІС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

- 61** **М.Скржинська**
Найдавніші грошово-кредитні операції на території України

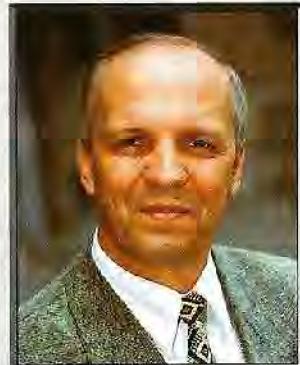
► МОНЕТИ УКРАЇНИ

- 64** Про введення в обіг ювілейних монет, присвячених 100-річчю біосферного заповідника "Асканія-Нова"

ПРЕДСТАВЛЯЄМО ДЕПАРТАМЕНТ

Виїзне інспектування банків — метод поточного контролю за діяльністю банківської системи в Україні

Віктор Зінченко,
директор департаменту інспектування банків Національного банку України.

Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” та статутом Національного банку України, затвердженим Постановою Президії Верховної Ради України № 1605-ХІІ від 7 жовтня 1991 року, одним із основних завдань і однією з основних функцій Національного банку України є контроль за дотриманням банками, їх філіями та установами положень і економічних нормативів, встановлених відповідно до зазначеного закону.

Національний банк України виконує цю функцію шляхом вступного, попереильного і поточного контролю, який покладено на систему банківського нагляду. Вона містить відповідні структурні підрозділи в центральному апараті та регіональних управліннях, визначені у Положенні про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків, затверженному постановою Правління Національного банку України № 380 від 17.11.1997 року.

Суть виїзного інспектування полягає у контролі за діяльністю банківських установ саме у частині дотримання ними економічних нормативів і законодавчих актів

Детальніше розглянемо виїзне інспектування банків та банківських установ як один із методів поточного контролю за діяльністю банківської системи в Україні.

Виконання цієї функції забезпечує департамент інспектування банків Національного банку України та відповідні відділи банківського нагляду регіональних управлінь НБУ шляхом виїзного інспектування банків та банківських установ, розробки і проведення заходів щодо їх організаційного зміщення та фінансового оздоровлення, регулювання банківської діяльності з метою приведення її у відповідність зі встановленими нормами і законодавчими вимогами.

Оскільки є різні тлумачення поняття виїзного інспектування, вважаємо за доцільне дати його чітке визначення. Зупинимося також на відмінностях понять ревізії і перевірки.

Чинне законодавство України (а саме — стаття 2 Закону “Про державну контролально-ревізійну службу в Україні”) дає таке визначення понять ревізії і перевірки. **Ревізія — це метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, установи, організації, дотриманням законодавства з фінансових питань, достовірності обліку і звітності, способом документального викриття недостач, привласнень та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань.** За результатами

тами ревізії складається акт. **Перевірка — це обстеження і вивчення окремих ділянок фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації або їх підрозділів.** Результатами перевірки оформляються довідкою або доповідною запискою.

Повноваження на проведення документальних ревізій і перевірок згідно з вищезазначеним та іншими законами України мають органи Державної контролально-ревізійної служби України, ревізійні комісії акціонерних товариств, контролально-ревізійні служби підприємств, установ, організацій та незалежні аудиторські організації.

Поняття виїзного інспектування вкладено у статті 11 статуту НБУ: **Національний банк України методом перевірок здійснює контролючий нагляд за діяльністю комерційних банків і їх філій у частині дотримання ними економічних нормативів і законодавчих актів.**

Тобто не йдеться про обстеження окремих ділянок фінансово-господарської діяльності банку або його підрозділу і тим більше — про проведення документальної ревізії, йдеться про обстеження додержання банком або банківською установою банківського законодавства, нормативних актів Національного банку України стосовно дотримання встановлених економічних нормативів та умов виконання банківських операцій згідно з наданою ліцензією.

Слід зауважити, що Національний банк України, як визначено статтею 11 статуту, ревізує діяльність лише своїх установ, але не має повноважень на проведення документальних ревізій і перевірок банків та банківських установ, суб'єктів підприємницької діяльності, навіть якщо вони є позичальниками банків.

Вітчизнене інспектування банків та банківських установ, яке здійснюється працівниками (інспекторами) системи банківського нагляду Національного банку України, передбачає виконання низки процедур у встановлених рамках обстеження, різnobічну опінку банківської діяльності, висновки та визначення заходів контролю за виконанням рекомендацій інспекторів. Результати вітчизненого інспектування оголошуються під час його обговорення з керівниками банку або банківської установи та фіксуються за встановленою формою у письмових довідках, доповідних записах і зведеному звіті про інспектування. Зазначені документи є документами внутрішнього використання у системі банківського нагляду НБУ.

Порядок проведення вітчизненого інспектування банків і банківських установ визначено у "Методичних вказівках з інспектування комерційних банків та банківських установ в Україні", затверджених постановою Правління Національного банку України № 344 від 30.12.1996 року. У цьому документі висвітлено основні складові процесу вітчизненого інспектування комерційних банків та методи практичного здійснення вітчизніх інспекцій. Нині у зв'язку з прийняттям Правлінням Національного банку України відповідних нормативних актів щодо змін у бухгалтерському обліку в комерційних банках, порядку регулювання та аналізу діяльності комерційних банків, порядку формування і використання резерву для відпокудування можливих втрат за позиками комерційних банків, застосування заходів впливу до комерційних банків за порушення банківського законодавства та інших документів, які регулюють банківську діяльність, ці "Методичні вказівки" доопрацьовуються з урахуванням проведених змін і невдовзі будуть надані системі банківського нагляду для практичної роботи.

Головна мета вітчизненого інспектування — гарантування безпеки та фінансової стабільності банківської системи, формування впевненості суспільства у її надійності, захист інтересів вкладників і кредиторів, приведення банківської діяльності у відповідність зі встановленими нормативами та законодавчими вимогами. Крім того, вітчизнене ін-

спектування банків дає можливість зrozуміти характер, масштаби та причини проблем у банках, забезпечуючи фактичне обґрунтування виправних заходів впливу, рекомендацій та вказівок банківського нагляду.

Вітчизнене інспектування банків та банківських установ дає змогу системі банківського нагляду НБУ перевірити достовірність інформації про основні напрями їхньої діяльності, а саме:

- точність поданої банком звітності;
- операцій і загальний стан банку;
- якість кредитного портфеля і достатність резервів для покриття можливих збитків;
- адекватність системи управління ризиками банку і процедур внутрішнього контролю;
- компетентність менеджерів;
- адекватність бухгалтерської і управлінської інформаційних систем.

Вітчизнене інспектування також дає змогу перевірити, чи відповідає діяльність банку чинному законодавству і регулятивним актам, умовам наланої ліцензії на виконання банківських операцій; розглянути проблеми, виявлені в ході

Головна мета вітчизненого інспектування — сприяти закріпленню довіри суспільства до банківської системи

попередніх вітчизніх інспекцій; з'ясувати інші питання банківської діяльності.

Кожне вітчизнене інспектування банку або банківської установи згідно з "Методичними вказівками" передбачає щонайменше виконання процедур, необхідних для визначення комплексної рейтінгової оцінки банку за системою CAMEL.

Підхід до нагляду за діяльністю банку, оснований на оцінках ризиків, тобто на рейтінговій системі CAMEL, полягає у визначенні загального стану банку на підставі єдиних критеріїв, які охоплюють усі сторони його діяльності. Така система рейтінгової оцінки допомагає визначити банки, які потребують особливої уваги з боку банківського нагляду і навіть вручання Національного банку України для вирішення їхніх найскладніших проблем, аж до запобігання банкрутству.

Система рейтінгової оцінки передбачає ретельний аналіз стану банку, новну перевірку активів та операцій банку, достовірності відповідної документації, дає можливість оцінити всі

фактори, за якими визначається якість управління, фінансовий стан та якість виконання банківських операцій.

Основою рейтінгової системи є оцінка ризику за п'ятьма основними показниками: достатність капіталу (C); якість активів (A); менеджмент (M); надходження (E); ліквідність (L).

Кожен компонент системи має певні чинники, які випливають із визначення відповідних нормативів регулювання банківської діяльності і мають відповідні граничні значення, зміна яких суттєво впливає на оцінку. Такими чинниками є:

- достатність та адекватність бази капіталу, власних коштів та резервів для підтримки поточних операцій і розширення банку в майбутньому;
- якість позик, інвестиційних та інших активів;
- спроможність створювати доходи для підтримки громадської довіри, покриття збитків та надання достатньої впевненості і компенсації вкладникам;
- здатність управляти ліквідністю та процесом фінансування;
- здатність задовільняти всі законні потреби суспільства у фінансових послугах та вчасно покривати всі депозитні зобов'язання;
- спроможність керівництва відповідно керувати фінансами і планувати майбутні потреби та зміни обставин;
- якість внутрішнього контролю, операційні процедури та всі механізми, пов'язані з позиками, інвестиціями і фінансовими операціями;
- дотримання вимог відповідних законодавчих і нормативних актів;
- залежність між директоратом, акціонерами та посадовими особами банку;
- інші фактори, які істотно впливають на загальний стан та надійність банку або банківської установи.

Кожен компонент системи за результатами вітчизненого інспектування оцінюється за п'ятибальною шкалою, де "1" є найвищою оцінкою, а "5" — найнижчою. На підставі оцінок усіх компонентів за п'ятибальною шкалою визначається комплексна рейтінгова оцінка.

Банки, які отримують комплексну рейтінгову оцінку "4" або "5", мають серйозні проблеми та потребують ретельного нагляду і спеціальних оздоровчих заходів. Якщо загальна платоспроможність банку під загрозою, здійснюються негайні конкретні лії системи банківського нагляду, не включаючи примусової реорганізації та ліквідації банку.

Банки, які отримують рейтінгову оцінку "3", мають недоліки, і якщо ці

недоліки не будуть виправлені впродовж необхідного для цього періоду часу, чо- ни можуть призвести до значних нега-раздів, пов'язаних із платоспро-можністю та ліквідністю. У такій ситуації система банківського нагляду вжи-ває заходів адміністративного впливу, надаючи керівникам банку чіткі вказівки щодо визначення та подолання існуючих проблем.

Банки, які отримують рейтингову оцінку "1" або "2", є надійними. Вони вважаються стабільними, здатними три-матися на належному рівні під час еко-номічних криз, крім найзначніших; та-кими, що мають кваліфіковане керів-ництво. Ступінь нагляду за цими бан-ками мінімальний.

Слід зазначити, що рейтингові оцінки визначаються лише в цілому по системі комерційних банків, призначені лише для внутрішнього викори-стання в системі банківського нагляду НБУ і не публікуються в засобах масової інформації.

Процес війзного інспектування має три фази: планування, проведення інспектування та повідомлення про його результати керівництву комерційно-го банку та Національному банку України. Завершує процес війзного інспектування розробка і впровадження заходів впливу до комерційного банку за порушення банківського законо-давства.

Планування війзного інспектування полягає у визначенні обсягів, часу інспектування і кількості людських та інших ресурсів, необхідних для його здійснення. Інспектуванню підлягають банки, їх установи (дирекції, уп-равління, філії, відділення, представ-ництва тощо) та фінансово-кредитні установи, які здійснюють банківські операції на підставі ліцензії НБУ на проведення банківських операцій.

Інспектування може бути комплексним (загальним) або тематичним, мета якого — вивчити певний аспект ді-яльності банку. Крім того, системою банківського нагляду (в межах пов-новажень, передбачених чинним за-конодавством для Національного банку України) виконуються спеціаль-ні перевірки банків та банківських уста-пов за дорученням правоохоронних органів.

Планове комплексне війзне інспек-тування банків та банківських установ здійснюється, як правило, не рідше, ніж раз на два роки. При плануванні війзного інспектування неодмінно вра-ховується комплексна рейтингова оцінка та поточний стан діяльності банку або банківської установи. Банки, які мають рейтингову оцінку

"3", "4", "5", перевіряються за окремим графіком.

Під час безпосереднього обстеження діяльності банку або банківської уста-нови інспектори служби банківського нагляду використовують методи та прийоми, передбачені "Методичними вказівками з інспектування комерційних банків та банківських уста-нов в Україні".

Результати оформляються в ході інспектування проміжними аналітични-ми довідками, які погоджуються з відповідними керівниками структур-них підрозділів банку або банківської установи і в зведеному вигляді відобра-жаються у звіті про інспектування. Звіт про інспектування включає підсумко-вий виконавчий звіт та довідки стосовно всіх основних сфер інспектування.

Звіт про інспектування — це офіцій-ний документ Національного банку України, який вручається членам ради та правління банку або вищому керівниц-тству банківської установи і в якому по-дано висновки та рекомендації систе-ми банківського нагляду НБУ.

Процес війзного інспектуван-ня складається з трьох осно-вних фаз: планування інспек-тування, проведення інспек-тування, офіційного повідом-лення про його результати

За результатами здійснених системою банківського нагляду війзного інспек-тування та персвірок до комерційного банку або банківської установи Національним банком України можуть бути застосовані заходи впливу непри-мусового і примусового характеру.

Непримусові заходи впливу застосовуються Національним банком України щодо комерційних банків у випадку незначного підвищення рівня ризику та неісotотного поглиблення про-блем у їхній фінансово-кредитній діяль-ності. До непримусових заходів впли-ву належать:

— лист комерційного банку із зо-бов'язаннями;

— письмове попередження.

Примусові заходи впливу застосову-ються Національним банком України у разі, якщо діяльність комерційних банків та їхніх установ характеризується високим рівнем ризику, якщо вони по-рушують чинне законодавство, еко-номічні нормативи, порядок, строки

та технологію виконання банківських операцій, допускають несанкціоновану емісію, не виконують нормативні акти Національного банку, не подають звітність чи подають недостовірну звітність, якщо діяльність банків і їхніх установ збиткова, загрожує інтересам вкладників і кредиторів, порушує анти-монопольне законодавство чи право клієнта вільно обирати банк. До приму-сових заходів належать:

— підвищення норми обов'язкових резервів;

— відкликання ліцензії на здійснен-ня окремих або всіх банківських опера-цій;

— усунення керівництва комерційно-го банку або установи комерційного банку від управління;

— призначення тимчасової адміні-страції для управління комерційним банком або установою комерційного банку;

— стягнення за рішенням суду (арбітражного суду) штрафу в розмірі неправомірно одержаного доходу;

— ліквідація комерційного банку та вилучення його із Книги реєстрації банків, валютних бірж та інших фінан-сово-кредитних установ.

Порядок застосування ПБУ заходів впливу визначено в Положенні про за-стосування Національним банком України заходів впливу до комерційних банків за порушення банківського за-конодавства, затвердженому постано-вою Правління Національного банку України № 38 від 4.02. 1998 року.

Вибір заходів впливу пов'язаний із прагненням НБУ найефективніше вирішити виявлені проблеми у діяль-ності комерційних банків. Ті чи інші за-ходи впливу обираються з урахуван-ням характеру допущених порушень, причин, які зумовили їх виникнення, загального фінансового стану та значимо-сті комерційного банку на ринку банківських послуг.

Насамкінець слід наголосити: ефек-тивний банківський нагляд є ключовим елементом стабільного економічного середовища, в якому банківська систе-ма відіграє основну роль у здійсненні платежів та у перерозподілі заощад-жель, одним із основних інструментів, за допомогою яких створюється і підтримується фінансова стабільність у державі. Тож удосконалення банківсь-кого нагляду, його подальший розвиток (з урахуванням вироблених Базельським комітетом з питань банківського нагля-ду основних принципів та позитивно-го світового досвіду) має бути одним із пріоритетів державного будівництва в Україні.

КОМПЕТЕНТО

Нова структурна одиниця у системі банківського нагляду та валютного контролю

Реформування системи банківського нагляду — важливий напрям у роботі Національного банку України — провідника ринкових перетворень у банківському секторі. Одним із елементів комплексної програми удосконалення контролю над банками є створення на базі Центру міждержавних розрахунків Національного банку України управління з обслуговуванням великих банків, покликаного здійснювати банківське регулювання та нагляд за діяльністю найбільших банківських установ, їх розрахунково-касове обслуговування. Що це за установа, які виконує функції та має повноваження, чого очікувати банкам від її створення — на ці та інші запитаннями спробуємо відповісти.

З останні роки НБУ створив потужний масив законодавчих та рекомендативно-роз'яснювальних актів, які стосуються виконання ним функцій банку банків. Відповідно здійснюються організаційні заходи щодо створення структур нагляду та контролю за впровадженням

Графік 1. Частка G 8 у загальній кількості банків*

* Банки, що подають звітність

у життя цих документів. Ідеологія наглядової та регулятивної діяльності часто диктувалася вимогами часу, тобто необхідністю реагувати на бурхливе зростання кількості банків, швидкий розвиток їхніх послуг та інші процеси, що відбувались у банківській системі. Проте сьогодні, з огляду на нові тенденції в економіці та, зокрема, у фінансовій сфері, завдання НБУ, а отже, і відповідне їх організаційно-правове забезпечення бачиться по-новому. На нашу думку, крім першочергових функцій центрального банку, важливого значення набуває підтримка стабільності банківської системи, перенесення акцентів із сутін реєстраційних заходів на політику превентивного реагування. Властиво, це означає зміну ідеології нагляду — переїзд до гнучкіших методів регулювання, оптимізацію та розширення інформаційного поля.

Для стабілізації банківської системи необхідно врахувати зміни, які в ній відбуваються. Йдеться насамперед про концентрацію банківського капіталу і посилення конкуренції. Так, за станом на 01.07.1997 р. вісім українських банків подолали мільярдинний рубіж валюти балансу. На ці банки-мільярдири (банк "Україна", Укрсоцбанк, Промінвестбанк, Приватбанк, Ощадбанк, Перший український міжнародний банк, Укрексімбанк¹, "Аval" — назовемо їх групою восьми, або, скорочено, G 8), частка яких у загальній кількості банків² не перевищує 4% (див.

Графік 2. Частка G 8 у сукупній сумі власних коштів банківської системи

графік 1), припадає 66% капіталу банківської системи України (див. графік 2) та 79% її активів (див. графік 3). Давно виконавчи вимоги НБУ щодо мінімально-го розміру статутного фонду, вони сконцентрували третину його сукупного обсягу (див. графік 4), а це становить 424.25 млн. грн. На 01.07.1997 р. G 8 вклада в економіку 77% кредитних ресурсів банківської системи, що характеризує їх як основні джерела розширеного відтворення у державі (див. графік 5).

¹ Усі дані стосовно Укрексімбанку — за станом на 01.01.1997 р.

² Йдеться про банки, що подають звітність.

 Олександр Андрійчук,
директор управління з обслуговування великих банків Національного банку України.

Ресурсну базу українських банків формують переважно 8—10 найбільших. Так, в Укрексімбанку сконцентровано найважливішу частку коштів у вкладах до запитання (див. графік 6); депозити фізичних та юридичних осіб, в основному, знаходяться в Ощадбанку, Промінвестбанку та банку "Україна" (1297.33 млн. грн.). Відповідно, незважаючи на значний тигар фінансування державних програм, із 506 млн. грн. прибутку, заробленого банками у першому півріччі 1997 року, 57%, або 289.53 млн. грн., припадає на 7 установ — Промінвестбанк, Укрсоцбанк, банк "Україна", Приватбанк, Ощадбанк, "Аval", ПУМБ (див. графік 7).

Особливість цієї групи полягає ще у її специфіці кожного конкретного банку. Скажімо, Ощадбанк має найбільшу

Графік 3. Частка G 8 у загальному обсязі валюти балансу банків

в Україні мережу філій та відділень; Укрексімбанк є уповноваженим агентом уряду з обслуговування міждержавних позик та міжнародних кредитів під урядові гарантії; банк "Україна" обслуговує майже весь агропромисловий комплекс, у "Аval" зосереджено кошти Пенсійного фонду.

Провідна роль G 8 і місце цих банків на фінансовому ринку викликають по-

сильну увагу до них НБУ та інших державних органів. Враховуючи консолідацію банківського капіталу в межах групи восьми, доцільним є перехід до так званого точкового регулювання, тобто виділення ядра банківської системи — групи банків із розгалуженою мережею філій. НБУ, впливаючи на ці банки, може оптимально (економічно ресурси) здійснювати регулятивні заходи на макро- і мікрорівнях.

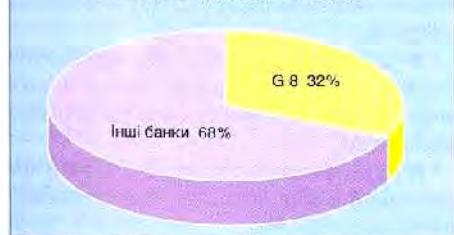
Однак нині існує чимало проблем у сфері нагляду за банками, які мають багато філій. По-перше, є певна розрізненість між місцем їх обслуговування та інспектування, внаслідок чого важко вести комплексний нагляд за великими банками. По-друге, зосередившись на значного обсягу регулятивних та інспективних повноваженнях, фахівці центрального апарату НБУ не завжди можуть забезпечити належну інтенсивність контролючих дій, максимально зосередилися на розробці нормативних та методологічних актів. У зв'язку з цим на по-рядок денний висувається питання про надання регіональним управлінням та установам НБУ оптимального кола повноважень.

У контексті сказаного основне завдання управління з обслуговування великих банків можна сформулювати як здійснення ефективного нагляду за банками з найбільшим обсягом статутного фонду, власних коштів, валоти балансу і численними балансовими філіями — тобто за установами, від діяльності яких залежить стабільність банківської системи та економіки України, — а також забезпечення розрахунків між ними та рештою банків. Перелік установ, підконтрольних управлінню, визначає консультаційна рада з питань нагляду і регулювання діяльності банків.

Основні функції управління:

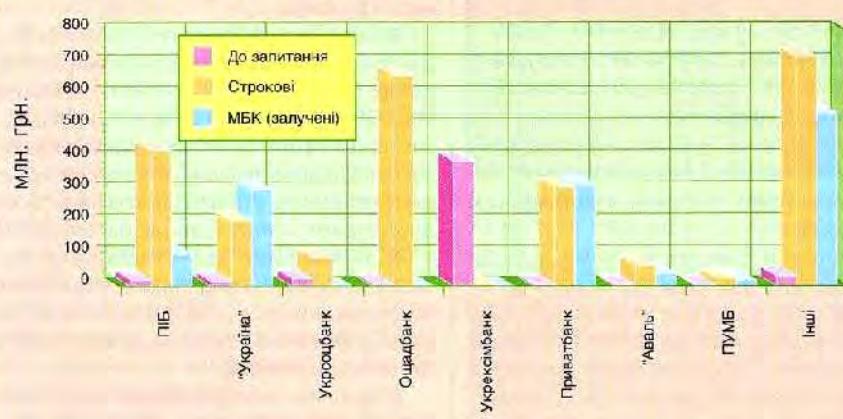
- розрахунково-касове обслуговування банківських установ, бюджетних організацій та клієнтів;

Графік 4. Частка G 8 у загальному обсязі статутних фондів банків

- кредитування банків від імені Національного банку України в межах встановлених НБУ механізмів рефінансування; контроль за своєчасністю та

Графік 6. Роль G 8 у формуванні ресурсної бази банківської системи

правильністю погашення кредитів, у разі потреби — проведення відповідних заходів із метою реалізації застави та інших форм забезпечення кредитів;

- регулювання та нагляд за діяльністю банківських установ, застосування, в разі необхідності, заходів впливу на банківські установи згідно із чинним законодавством;
- функції розрахункового банку в рамках національної системи масових електронних платежів;
- розрахунково-касове обслуговування в іноземній валюті структурних підрозділів НБУ та клієнтів управління;
- здійснення операцій з іноземною валютою в готівці для обслуговування клієнтів управління та регіональних управлінь Національного банку України.

Управління, так би мовити, стойть "на трох китах" (див. рисунок).

1. Регулювання та нагляд за великими банками:

- банківський нагляд та регулювання;
- валютний контроль;
- аналітика (звітність).

2. Розрахунково-касове обслуговування:

- банків, визначених консультаційною радою з питань нагляду і регулювання діяльності банків;
- структурних підрозділів НБУ та комерційних банків, які мають обмежені

ну ліцензію на здійснення валютних операцій;

• клієнтів управління — бюджетних установ та організацій;

• проведення міжнародних і міждержавних розрахунків та здійснення валютних операцій.

3. Міжбанківські розрахунки у рамках національної системи масових електронних платежів.

Запропонована структура дасть зможу НБУ комплексно, оптимально та

Центральний банк покликаний підтримувати стабільність банківської системи. На час зосередитися на політиці запобіжного реагування, змінити ідеологію нагляду

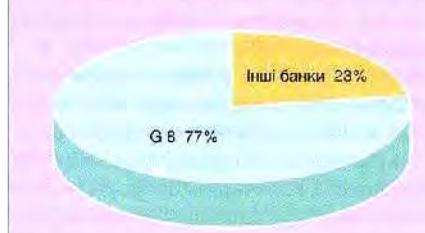
своєчасно реагувати на проблемні ситуації у селективній групі банків. Маючи повноваження у сфері банківського нагляду та аналітичній роботі, управління:

• отримуватиме й аналізуватиме бухгалтерську, фінансову і статистичну звітність банків, одержуватиме від регіональних управлінь НБУ та аналізуватиме бухгалтерську, фінансову і статистичну звітність філій банківських установ;

• здійснюватиме контроль за дотриманням банками економічних нормативів, установлених НБУ, а також вимог банківського законодавства і нормативних актів Національного банку України; застосовуватиме штрафні санкції та інші заходи впливу у разі порушення економічних нормативів і банківського законодавства;

• готуватиме висновки та пропозиції щодо незастосування штрафних санкцій

Графік 5. Кредитний портфель G 8

Доцільно сформувати ядро банківської системи з групи банків, які мають розгалужену мережу філій

при порушенні окремих економічних нормативів;

- застосовуватиме систему заходів попереднього реагування та визначатиме комплекс упереджуvalьних дій щодо того чи іншого комерційного банку;

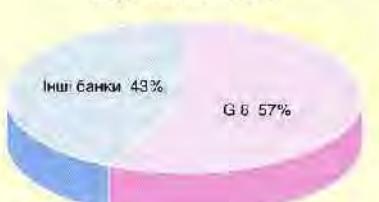
- щоденно здійснюватиме контроль за дотриманням банківськими установами оцінок показників, відповідно реагуючи у кожному конкретному випадку;

- проводитиме спільні наради з керівництвом банків щодо вирішення проблемних питань;

- здійснюватиме експертизу поданої банківською установою програми фінансового оздоровлення;

- аналізуватиме структуру і стан кредитних ресурсів банківських установ, оцінюватиме ефективність їх використання та поточну потребу в ліквідних коштах;

Графік 7. Частка прибутку, заробленого G 8*

* За винятком Укрексімбанку

- аналізуватиме склад кредитного портфеля банків, отримуватиме інформацію про стан великих позичальників, ненадійних позичальників, застави тощо та передаватиме її департаменту безвійзного нагляду НБУ для ведення відповідних картотек;

- вживатиме заходів для виявлення груп споріднених осіб банківських установ, подаватиме запити до банківських установ, органів податкової інспекції тощо, систематизуватиме інформацію про засновників і керівників адміністрацій позичальників;

- подаватиме запити банківським установам щодо надання необхідної інформації для аналізу джерел відволікання коштів з обороту на спорудження об'єктів нерухомості, включаючи церелік об'єктів адміністративного і соціально- побутового призначення, будівництво

яких здійснюються з використанням коштів банківської установи чи наданих нею кредитів;

- складатиме зведену бухгалтерську, фінансову та статистичну звітність стосовно банківських установ і подаватиме її до Національного банку України. На захист департаменту безвійзного нагляду складатиме зведені аналітичні записи, огляди та робитиме доповіді щодо фінансового стану банківських установ;

- вимагатиме від банків та інших кредитних установ проведення загальних зборів акціонерів (учасників) і окреслюватиме питання, щодо яких мають бути прийняті рішення;

- брратиме участь у зборах акціонерів (учасників), засіданнях наглядової ради,

Управління з обслуговування великих банків стойть "на трьох китах": здійснює регулювання та нагляд за великими банками, розрахунково-касове обслуговування та виконує функції розрахункового банку

правління чи ревізійної комісії банку та іншої кредитної установи з правом додаткового голосу;

- розроблятиме пропозиції щодо усунення недоліків у діяльності банків на підставі аналізу звітності та даних, отриманих у процесі наглядової діяльності;

- самостійно або спільно з іншими департаментами НБУ розглядатиме звернення та скарги учасників, засновників, керівників банківських установ, їх кредиторів і клієнтів, пов'язані з дотриманням банківською установою чинного законодавства та нормативних документів Національного банку України;

- вноситиме пропозиції щодо розроблення нових нормативних актів, змін та доповнень до чинних нормативних актів.

Як бачимо, коло повноважень досить широке. Проте у прийнятті ключових рішень, що стосуються доленосних для банків питань, автономність управління обмежено — воно має активно співпрацювати із центральним апаратом НБУ, комерційними банками, реалізуючи політику Національного банку та інших державних органів.

Окрема ділянка роботи — контроль управління за формуванням обов'язкових резервів та здійсненням рефінансування банків. У цій сфері управління має наглядати за своєчасністю формування банківськими установами обов'язкових резервів, стежити за відповідністю обліку залишків коштів обов'язкових резервів

Рисунок. Основні функції управління

у банках, подавати до НБУ звіт про обов'язкові резерви, що депонуються ними в управлінні, штрафувати у встановленому порядку за порушення термінів та повноти депонування обов'язкових резервів. У разі невиконання комерційними банками економічних нормативів управління готує пропозиції комісії з питань нагляду і регулювання діяльності банків щодо підвищення норм обов'язкових резервів у банківських установах.

Політика у сфері рефінансування комерційних банків тісно пов'язана з макроекономічними параметрами та станом фінансової системи держави. Нині існування трьох взаємозалежних секторів фінансового ринку — кредитного, валютного та фондового — обумовлює використання Національним банком різноманітних важелів та інструментів рефінансування: прямого кредитування через систему кредитних аукціонів, операцій РЕПО, ломбардних кредитів. Тому з огляду на реструктуризацію конкретної роботи з банками управлінню надаються повноваження:

- розглядати заяви банків на отримання кредитів через кредитні аукціони НБУ та приймати рішення про доцільність надання кредитів;

- у встановленому НБУ порядку здійснювати рефінансування комерційних банків через операції РЕПО, ломбардні кредити;

- укладати від імені Національного банку України кредитні угоди з комерційними банками та стежити за їх виконанням;

- у разі необхідності контролювати хід реалізації застави та інші заходи забезпечення кредитів.

Останнім часом Національний банк передає регіональним управлінням усе більше повноважень щодо реєстрації та ліцензування банківських операцій, оскільки на місцях, володіючи усією от-

риманою від банків інформацією, можна дієвіше здійснювати контроль за виконанням умов надатих ліцензій. Управлінню надано право:

- робити висновки щодо реєстрації установчих документів банків (змін та доповнень до них), у тому числі — й нов'язаніх зі збільшенням статутних фондів банківських установ;
- визначати, чи відповідають кваліфікаційним вимогам кандидати на посади голів правління і головних бухгалтерів банків та готувати висновки щодо їх призначення;
- давати згоду на відкриття філій банків у регіонах України, вимагати від регіональних управлінь Національного банку України за місцем знаходження філій висновків та додаткової інформації із цього питання;
- готувати пропозиції стосовно вилучення банків із Книги реєстрації банків, валютних бірж та інших фінансово-кредитних установ, відкликання ліцензій на здійснення банківських операцій (усіх або деяких) та робити висновки щодо надання (розширення) ліцензій на здійснення банківських операцій;
- контролювати, чи виконують банки умови, на яких їм надано ліцензії, чи припинили вони операції, на які дозвіл відкликано;
- у разі необхідності проводити перевірки готовності банків, їх філій, те-

Окрема ділянка роботи управління — контроль за формуванням обов'язкових резервів та здійсненням рефінансування банків

риторіально відокремлених безбалансових відділень до здійснення банківських операцій відповідно до вимог НБУ;

- готувати пропозиції щодо вилучення деяких банківських установ із переліку філій банків України.

Національний банк спільно з іншими установами створив систему валютного контролю та регулювання, до складу якої входять: нормативна база, суб'єкти валютного контролю (департаменти, регіональні управління НБУ, Державна податкова адміністрація, Митний комітет тощо), об'єкти валютного контролю — валютні операції банків та небанківських установ і т. д. У межах цієї системи НБУ разом із уповноваженими банками здійснює контроль експортно-імпортних розрахунків, валютних інвестицій, кредитів, проводить ліцензування валютних опе-

рацій тощо. Управління у сфері валютного контролю:

- контролює дотримання правил здійснення валютних операцій клієнтами управління;
- стежить за дотриманням нормативів відкритої валютної позиції;
- стягує пеню та штрафи за порушення чинного валютного законодавства України;
- розглядає звіти про валютні операції та на їх підставі подає необхідну звітну інформацію до НБУ;
- реєструє кредити в іноземній валюті, отримані резидентами України від іноземних кредиторів;
- у разі необхідності подає Національному банку України клопотання про відкриття суб'єктам господарської діяльності рахунків в іноземних банках та робить висновки щодо дотримання ними вимог індивідуальної ліцензії за минулі рік (при перереєстрації);
- готує висновки стосовно надання індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за межі України;

- готує висновки щодо можливості видачі резидентам дозволу на вивезення іноземних цінних паперів за межі України;
- дає індивідуальний дозвіл на продовження законодавчо встановлених термінів розрахунків за експортно-імпортними операціями;
- у межах повноважень регіонального управління Національного банку України дає фізичним особам спеціальний дозвіл на вивезення за кордон іноземної валюти готівкою, чеками у сумах та в порядку, визначеніх чинним валютним законодавством України;

- у межах повноважень регіонального управління НБУ дає підзвітним особам підприємств дозвіл на вивезення за кордон іноземної валюти, призначеної для оплати експлуатаційних потреб, у сумах та в порядку, визначеніх чинним валютним законодавством України;
- надає суб'єктам господарської діяльності довідки стосовно проведення декларування валютних цінностей, доходів та майна, які знаходяться за межами України;
- контролює дотримання банками умов спеціального дозволу на ввезення бланків подорожніх чеків;
- контролює дотримання банками умов індивідуальної ліцензії на ввезення банкнот іноземних держав та умов спеціального дозволу на їх ввезення;
- надає індивідуальні ліцензії на відкриття рахунків типу "Н" та "П" іноземним дипломатичним, консульським, торговельним та іншим офіційним представництвам, а також представництвам

і постійним представництвам юридичних осіб нерезидентів;

- контролює та перевіряє дотримання правил здійснення інших валютних операцій.

Національний банк розробляє програму створення національної системи масових електронних платежів із використанням платіжних карток. Передбачається, що розрахунковим банком для її учасників буде управління з обслуговування великих банків Національного банку України

Пріоритети Промінвестбанку України

Промінвестбанк України за розміром капіталу, обсягом кредитування та грошово-розрахункових операцій є найбільшим комерційним банком в Україні. Він обслуговує більшість підприємств базових галузей економіки: енергетики, паливної, металургійної, машинобудівної, будівництва та інших галузей промисловості, транспорту, постачання. Зрозуміло, від діяльності банку багато в чому залежить фінансово-господарський стан підприємств, які визначають стан економіки країни в цілому.

Усвідомлюючи, що без підтримки виробництва не зможе стабільно функціонувати і банківська система, головним пріоритетом у своїй діяльності ми обрали всеобщу фінансову підтримку виробників.

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ВІТЧИЗНЯНИХ ВИРОБНИКІВ

Цей пріоритет реалізується головним чином завдяки виваженій кредитній політиці. Великого значення надаємо оптимальному вирішенню завжди актуальніх питань: кому в першу чергу надати кредитну підтримку, на яких умовах? Вирішуючи їх, шоразу кserуємося ключовим критерієм — загальнодержавним інтересом.

У минулому році найбільші суми кредитів були надані підприємствам металургії, машинобудування, енергетики, транспорту.

Вибираючи об'єкти кредитування, ми, зрозуміло, враховуємо не лише їх значимість для народного господарства в цілому, а й мінімізацію ризику неповернення кредитів. Адже вибирати с з чого. Наведемо липше діякі приклади із практики кредитування.

Криворізькому гірничо-металургійному комбінату в 1997 році було надано 243 млн. грн. короткострокових кредитів на потреби виробництва, Маріупольському металургійному

комбінату ім. Ілліча — 159 млн., Харківському державному підприємству ім. Малишева — 154 млн., акціонерному товариству "Кіївнафтопродукт" — 11 млн., Одеському припортовому заводу — 10 млн. грн. — і т. д. Кредитування цих та багатьох інших виробничників здійснюється методом відкриття для них постійно діючих кредитних ліній. До речі, кредитами Промінвестбанку користується близько 10 тисяч підприємств України.

ників комплектувальних виробів. Про ефективність цього кредиту свідчать і такі дані: обсяг виробництва протягом 1997 року збільшився у 15 разів, реалізація продукції — в 10 разів, стабілізувався фінансовий стан.

Комбінат "Криворіжстал" завдяки кредитам збільшив за рік обсяги виробництва на 35%, експорту — на 21%, виплатив робітникам заборговану зарплату.

Акціонерне товариство "Запорізький трансформаторний завод" наростило обсяги виробництва майже в 2 рази за високої його рентабельності. Продукція заводу в основному йде на експорт: до Німеччини, Греції, Болгарії, Китаю, Мексики, Марокко та до багатьох інших країн.

Прикладів позитивного впливу кредитної політики банку на господарську діяльність підприємств, економіку України в цілому, поліпшення її торговельного балансу за рахунок експорту можна було б навести ще багато.

Головним принципом кредитної політики банку є його сприяння успішній діяльності виробничих структур, що відповідно позначається на дивідендах банківських установ.

У процесі опрацювання умов надання позик обов'язково враховуються інтереси конкретних по зичальників, зокрема, плата за кредит, строки повернення, санкції за невиконання договірних зобов'язань тощо. Слід зауважити, що середньозважена відсоткова ставка за кредитами у Промінвестбанку близька до рівня облікової ставки Національного банку України.

**Український акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк "Промінвестбанк" зареєстрований Національним банком України 26 серпня 1992 року (№ 125) як закрите акціонерне товариство.
Сплачений статутний фонд становить 200 млн. 175 тис. грн., власний капітал — 704.8 млн. грн., залучені грошові кошти — 1341 млн. грн., у тому числі вклади населення — 397 млн. грн., валюта балансу — 2202 млн. грн.**

КАПІТАЛОВКЛАДЕННЯ

В умовах нинішнього вкрай несприятливого інвестиційного клімату в Україні банк не припиняє довгострокового кредитування, часом берути на себе навіть значні ризики можливих збитків внаслідок потенційної інфляції чи невчасного повернення кредитів. Адже цілковите припинення інвестиційної діяльності може привести до колапсу економіки.

Наший банк кредитує до 40 відсотків капітальних вкладень в Україні. Ось лише кілька прикладів: у минулому році довгострокові кредити були надані акціонерному товариству "Українська електронно-промислова група" на організацію виробництва побутової електротехніки на рівні світових зразків; акціонерному товариству "Укравто" на будівництво підприємства з ремонту автомобілів; спільному підприємству "Україна — Мерседес-Бенц" на реконструкцію станції технічного обслуговування та інших об'єктів. У політиці довгострокового кредитування нашим пріоритетом є збереження і надбання науково-технічного потенціалу України. Частка довгострокових кредитів у кредитному портфелі банку становить 17 відсотків.

Банк підтримує наукові, високотехнологічні підприємства часом на шкоду своєму меркантильним інтересам. Завдяки нашій кредитній підтримці залишаються серед діючих суднобудівні заводи в Херсоні і Миколаєві, підприємства літакобудування в Харкові і Києві.

Кредити цим підприємствам налаштувалися насамперед із міркувань їхньої визначальної ролі у збереженні стабілізації економіки України і, зрозуміло, ми враховуємо потенційні можливості цих позичальників повернути банку борги.

СКЛАДОВІ УСПІХУ

Загальновідомо, що успіх будь-якої діяльності, в тому числі й банківської, залежить від наявності відповідних засобів її забезпечення. Такими засобами для банків є наявність достатнього капіталу, кваліфікованого персоналу, прогресивних технологій, широкий набір банківських послуг та продуктів. Тому правління нашого банку повсяклено працює над створенням належних умов для забезпечення своєї успішної діяльності, передусім кредитної, для удосконалення організації платіжного обороту і грошового обігу.

Одним із головних напрямів забез-

печення успіху банку є постійна турбота про нарощування капіталу — як власного, так і залученого. За час, що минув від реєстрації нашого банку в нинішньому його статусі, власний капітал збільшився (у поточних цінах) у 3500 разів, в тому числі статутний фонд — більше, ніж у 2000 разів, залучений капітал — у 140 разів.

Слід підкреслити, що з самого початку при формуванні статутного капіталу ми орієнтувалися в основному на продаж акцій фізичним особам, за рахунок чого сформовано до 90 відсотків капіталу. Причому, будучи закритим акціонерним товариством, банк розповсюджував акції переважно серед робітників підприємств, які є його клієнтами, а також серед своїх працівників.

Як видно з вищеперечислених даних, власний капітал банку нарощується в десятки разів більшими темпами, ніж залучений. Це пояснюється не тільки фінансовою кризою підприємств, обігові кошти яких "з'їли" інфляція і платіжна криза, а й орієнтацією бан-

які піорічно поповнюють власні сімейні бюджети на суму 80 млн. грн., отримуючи проценти за своїми вкладами. Населення довіряє Промінвестбанку завдяки його високій репутації, стабільності, привабливості умов вкладення коштів — високим відсотковим ставкам, можливості щоквартально отримати грошові виграні на свої вклади.

Технології банку базуються на комп'ютерній техніці, електронних засобах передачі та обробки інформації. Нині на оснащенні Промінвестбанку — понад 11 тисяч комп'ютерних комплектів. Введено в експлуатацію потужний накопичувач інформації ємністю 180 Кбт, який дає змогу формувати єдину базу даних для всіх установ банку за всіма напрямами їхньої діяльності.

Сформовано також електронну мережу передачі даних, яка забезпечує безперебійну роботу електронної пошти, вирішення інтерактивних задач, технології пластикових платіжних карток тощо. Створено й альтернативні канали зв'язку для забезпечення життєздатності цієї мережі. Використовуються високошвидкісні цифрові канали зв'язку і модеми останніх поколінь.

Пріоритетом нашої діяльності є також надання клієнтам повного спектра послуг високої якості. Банк пропонує до 50 видів різноманітних послуг — від розрахунково-касового обслуговування, операцій з іноземною валютою, довірчих операцій із цінними паперами до випуску пластикових платіжних карток міжнародної системи VISA, надання клієнтам можливості за допомогою електронної системи "Клієнт — банк" обмінюватися інформацією з установами банку, не виходячи зі своїх офісів.

Незважаючи на численні випадки недобросовісної конкуренції з боку деяких банків, намагання будь-якими засобами переманити фінансово стабільних клієнтів, ми зберігаємо основний корпус своєї клієнтури завдяки прагненню забезпечити його високоякісними банківськими продуктами у повному обсязі і збереженню своєї привабливості для клієнтів. За роки діяльності Промінвестбанку України кількість юридичних осіб, які в нас обслуговуються, збільшилася в 1.5 раза, а фізичних — у 6 разів.

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Національним капіталом ми вважаємо свій кадровий потенціал. Як відомо, Промінвестбанку — понад

70 років. Маючи значну кількість працівників із великим досвідом роботи у колишньому Промбудбанку, правління банку робить ставку на вливання в кадровий потенціал молодих енергійних спеціалістів. За роки діяльності банку у статусі акціонерного було підготовлено або запрошено з вузів близько 6 тисяч фахівців. Вони працюють у сфері міжнародної банківської діяльності, права, економічної безпеки, комп'ютеризації банківських технологій, створення і експлуатації електронних мереж передачі інформації тощо. На кошти банку нині навчається понад 600 студентів Національного університету ім. Тараса Шевченка, Київського національного економічного університету та інших навчальних закладів. Крім того, при банку створено інститут банківської справи, працює початкова банківська школа.

Діє система заохочення працівників банку щодо підвищення своєї кваліфікації. Багато працівників вивчили іноземну мову, 38 мають учений ступені докторів і кандидатів наук.

Значні зусилля і кошти спрямовуюмо на поліпшення матеріально-технічної бази установ банку, часом — на шкоду розмірам дохолів акціонерів. Але це в подальшому виправдовується прибутками. Із 1992 року в будівництво приміщень, придбання обчислювальної та іншої техніки вкладено 300 млн. грн. — у шість разів більше, ніж за 70 років функціонування попередників банку. Нині більшість працівників Промінвестбанку мають комфортні умови для високопродуктивної праці.

ЗАВДАННЯ І ПРОБЛЕМИ

Проте нині накопичилася маса проблем, які стимулюють розвиток бан-

ківської системи і унеможливлюють посилення її ролі у становленні економіки незалежної України. Називмо лише деякі з них.

Світовий і вітчизняний досвід свідчить, що вивести економіку з кризи

й за кордоном, у високоліквідних активах тощо.

Банки не мають можливості повернути борги і через заставне право. Відповідний закон падло заплутаний, прямої дії, по суті, не має, тому скористатися ним непросто.

Не сприяє, м'яко кажучи, зміцнення банківської системи і податкова політика. Новий закон про оподаткування, прийнятий Верховною Радою України, начебто і знизив податок на прибуток до 30 відсотків, проте ввів десятки нових, у тому числі й на дивіденди.

Аналіз свідчить, що потенційні можливості банківської системи України у розвитку підприємництва використовуються вкрай незадовільно, бо банки не мають зацікавленості. Тому треба їм створити належні умови для підтримки малих і середніх підприємств, зокрема, систему гарантій повернення кредитів, надати право створювати лізингові компанії за рахунок зачучного капіталу, передбачити податкові пільги для тих, хто підтримує виробництво.

***

Ми не ставили за мету в цих постатах сповідати розкрити всі аспекти і проблеми діяльності Промінвестбанку України — це занадто складне завдання для статті такого обсягу. Якщо нам вдалося хоча б побіжно ознайомити колег-банкірів з нашим баченням шляхів, пріоритетів розвитку банківської системи України, будемо раді. Запрошуємо до розмови на цю тему.

У наступному навчальному році АЖІО-коледжу виповнюється шість років. За цей час денне відділення та вечірній факультет перепідготували кадрів випустили понад 200 спеціалістів банківської справи, які нині працюють у понад 30 банках України. Близько 400 дітей закінчили курс за двома довузівськими програмами.

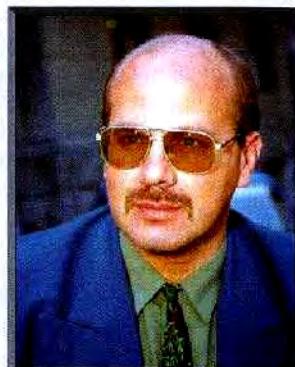
На фото:
президент АЖІО-коледжу
О.В.Коновалов.

Лариса Конопатська,
асpirант Київського національно-
го економічного університету.

Ігор Горячек,
начальник управління координації з питань банківського на-
гляду та аудиту Національного
банку України.

ЕКСПРЕС-АНАЛІЗ

Регулювання діяльності комерційних банків

Державне регулювання діяльності комерційних банків — це комплекс заходів, яких вживають відповідні державні органи для підтримання стабільності та ефективності банківської діяльності, обмеження негативних наслідків різноманітних ризиків. Головною метою регулювання банківської сфери є підвищення рівня надійності, стабільності банківської системи в цілому та захист інтересів кредиторів і вкладників.

Функції регулювання та банківського нагляду у різних країнах світу виконує центральний банк держави або міністерство фінансів чи незалежне агентство. Центральний банк є основою фінансово-кредитної системи, чинним законодавством на його покладається обов'язок стежити за станом і стабіль-

ністю фінансового сегмента економіки. В Україні відповіальність за банківський нагляд несе Національний банк.

Загалом у світі надають перевагу опосередкованому економічному регулюванню банківських операцій, встановлення прямих заборон або лімітів здебільшого не допускається.

Вирізняють три основні види економічних методів регулювання: податкові, нормативні (коли розміри обмежень або пільг, що вводяться, пов'язані з кількісними характеристиками операцій, які регулюються) і коригуючі (їм притаманні гнучкість та оперативність, можливість стимулюючого впливу залежно від ситуації). Для центрального банку держави оптимальними є нормативні та коригуючі методи, для фінансових органів — податкові.

Методи регулювання використовуються при застосуванні тих чи інших видів державного регулювання банківської діяльності. В економічній літературі зустрічаються різноманітні критерії класифікації видів регулювання діяльності комерційних банків. На наш погляд, із цього питання заслуговують на увагу розробки Бернда Рудольфа*, покладені в основу наведеної тут схеми.

Превентивні заходи застосовуються для уникнення можливих негативних наслідків від тієї чи іншої економічної ситуації (наприклад, кризи неплатежів тощо). До цих заходів, зокрема, належать:

- вимоги щодо розміру та структури власного капіталу;
- вимоги щодо ліквідності банку;
- диверсифікація банківських ризиків (максимальний розмір позички на одного позичальника та інші види диверсифікації);
- обмеження виконуваних операцій.

Для зниження ризику функціонування можуть бути встановлені обмеження на деякі види діяльності комерційних банків або на окремі види активних операцій.

Так, доволі часто обмежується право банків на безпосереднє володіння нерухомістю у зв'язку з високим ризиком та низьким рівнем її ліквідності. У деяких країнах (наприклад у США) банкам не

* Бернід Рудольф. Банковская система и контроль за банковской деятельностью в условиях рыночной экономики. — Мюнхен, 1994.

дозволяється мати цінні папери підприємств, вартість яких зазнає великих коливань. Також існують обмеження прав гарантування на розміщення окремих цінних паперів або на надання кредитів особам, які мають доступ до конфіденційної інформації (інсайдерам).

Фактична дія превентивних заходів реалізується шляхом затвердження обов'язкових до виконання норм. У свою чергу норми поділяються на функціональні та інституційні і призначені для регулювання ризиків за операціями комерційних банків.

Інституційні норми відображаються у відносних величинах, які регулюють в основному організаційні питання, визначення цілей кредитування, операційну діяльність, порядок проведення ревізій тощо.

На відміну від інституційних, функціональні норми мають визначене цифрове значення і можуть мати загальний або селективний характер. Так, за допомогою селективних норм визначаються коефіцієнти ризику за окремими операціями банку, а загальні норми впливають на кредитний ринок узагалі.

Протекційних заходів вживають для захисту від уже існуючої (загрозливої для банку) ситуації, яка може спричинити неплатоспроможність, збитки, банкрутство. Тобто за допомогою цих заходів здійснюється захист банків та їхніх клієнтів від можливих наслідків фінансових ускладнень. До протекційних заходів, зокрема, належать:

- створення та функціонування фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
- формування комерційними банками резерву для відшкодування можливих втрат за позичками та іншими активами;
- рефінансування комерційних банків центральним банком;
- цільова допомога інших державних органів тощо.

Спеціальними протекційними заходами передбачається використання різних видів резервних фондів або інших коштів цільового призначення. Залежно від окремого банку і конкретної ситуації можуть застосовуватися так звані логіврні лілії, зокрема підтримка регулюючими органами окремих банківських установ у вигляді рефінансування, надання гарантій, купівлі акцій тощо.

Два зазначені вище способи регулювання банківської діяльності, безперечно, тісно пов'язані між собою: протекційні заходи підвищують довіру вкладників до банківської системи, впливають на стабільність макроекономічних показників господарської діяльності; превентивні — забезпечують ефективність перших.

Зупинимося детальніше на деяких існуючих в Україні видах регулювання діяльності комерційних банків.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Основні питання регулювання банківської системи відображені в Інструкції № 10 "Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків" НБУ. Згідно із цим документом комерційні банки повинні дотримуватися ряду обов'язкових економічних нормативів. Перша їх група стосується питань визначення розміру та категорії капіталу банку.

Оцінка достатності капіталу банку є важливим показником його надійності. Недотримання цих нормативів та низька якість активів унаслідок занадто ризикованої кредитної політики призвели значну кількість українських банків до встановлення щодо них режиму фінансового оздоровлення, а декілька банків узагалі припинили діяльність. Так, за станом на 01.01.1998 р. до категорії проблемних було віднесено 63 банки, з них 23 — працювали в режимі фінансового оздоровлення, 40 — перебувають в стадії ліквідації. Питома вага проблемних банків в українській банківській системі значна. Тому регулюючі органи насамперед ставлять відповідні вимоги щодо мінімального розміру банківського капіталу і тим самим проводять відповідну кваліфікаційну межу, яка є необхідною для банківської діяльності. Також встановлено вимоги щодо забезпечення мінімально достатнім капіталом залежно від ризиків діяльності банку, тобто при розрахунку капітал коригується на структуру ризиків активних операцій банку.

Так, мінімальний розмір капіталу українських банків згідно з нормативом повинен становити на 1 січня 1998 року суму, еквівалентну 2 млн. ЕКЮ. Аналіз виконання цього показника за станом на 01.01.1998 р. свідчить, що близько 58% зареєстрованих комерційних банків не виконує вимог НБУ. Які ж причини недотримання нормативу? Чи не є він надто високим для вітчизняних банків? Ні.

По-перше, такий мінімальний розмір капіталу банку відповідає міжнародним стандартам банківської діяльності та сприяє перспективам інтеграції країни у світову ринкову господарську систему.

По-друге, невиконання вимог щодо розміру капіталу банку свідчить про неспособність фінансово-кредитної установи до повноцінного функціонування в іншіх умовах. Такі банки мають

бути реорганізовані або об'єднані з більшими фінансово-кредитними установами. Існує також шлях перетворення слабкого банку на так звану квазібанківську установу, що виконує ті чи інші окремі операції.

Це одне питання, яке потребує, на наш погляд, першочергової уваги, пов'язане з регулюванням банківських ризиків при кредитуванні комерційними банками інсайдерів. Відповідно до Інструкції № 10 інсайдер визначається як споріднена щодо банку особа (фізична або юридична), яка має ту чи іншу можливість впливати на діяльність комерційного банку. Існуючим нормативом Н10 визначено максимальний розмір кreditів та інших зобов'язань, наданих одному інсайдеру. Значення цього показника не повинно перевищувати 5% капіталу банку. Або не повинно перевищувати 40%, якщо розраховується сукупний розмір наданих банком зобов'язань стосовно всіх інсайдерів.

Як свідчить практика, значна частина проблемних кредитів, наданих банками, — саме позички інсайдерам. Тому цілком логічно обмежити можливість надання кредитів цієї категорії. Але такий підхід пов'язаний із двома проблемами.

Перша — це неможливість точного визначення як самим банком, так і регулюючим органом приналежності позичальника до категорії інсайдера банку. Справі, Інструкцією № 10 вимагається врахування не лише прямих взаємовідносин, а й опосередкованих (що цілком виправдано), але відсутність доступної інформаційної бази та можливість юридичних змін у процесі функціонування наданого кредиту зводять цю роботу регулюючого органу нанівелем.

Друга — доцільність глобального обмеження кредитування інсайдерів. Ризик, як правило, виникає у випадках, коли стосунки складаються на пільгових (порівняно зі стосунками з іншими клієнтами) умовах. А якщо банк вивчив фінансове становище свого акціонера, визнав його задовільним, отримав під захистлення достатню кількість високоліквідних матеріальних цінностей та надав позичку під звичайний для даної категорії кредитів відсоток? Певна річ, у такому випадку його ризик не виний, ніж у разі кредитування звичайного клієнта. Отже, якщо банк виконує щодо такого позичальника всі пруденційні норми (як внутрішні вимоги, так і вимоги НБУ), то "затікавлений" клієнт або інсайдер може розглядатися як звичайний, і тому особливі вимоги щодо обсягу кредитування встановлювати не обов'язково.

Структура робочих активів комерційних банків України

млн. грн.

Робочі активи	01.10.1997 р.	01.01.1998 р.	Відхилення, %
Кредити	8 283	10 104	+21.9
Цінні папери	2 667	1 952	-27
Міжбанківські операції	4 188	3 581	-15
Каса, коррахунки	1 699	1 844	+8.5
Усього	16 873	17 481	+3.8

Якщо спробувати об'єднати означені питання, то на практиці матимемо ще більш ускладнення з розрахунком цього нормативу, але якщо банку надати право аргументованого визначення належності того чи іншого клієнта до групи інсайдерів при кредитуванні, — це сприятиме підвищенню якості аналітичної роботи як банків, так і регулюючих органів.

Важливе значення у процесі регулювання діяльності банків мають показники їх **ліквідності**. Ліквідність банку полягає у його спроможності своєчасно ви-

Графік 1. Структура робочих активів комерційних банків за станом на 01.10.1997 р.

конувати свої зобов'язання перед клієнтами і вкладниками. У банківській практиці існують два основні шляхи управління ліквідністю. Це насамперед формування певної частки активів у ліквідній формі, тобто у формі готівкових грошових коштів або короткострокових державних зобов'язань. Але слід зауважити, що цьому способові притаманні також негативні риси. Наприклад, може зменшитися обсяг доходів банку.

Ще однією способом підтримки достатнього рівня ліквідності є створення відповідної структури пасивів банку, що дає змогу зменшувати залежність від нестійких і тому, як правило, дорожчих джерел.

Використовується також метод оперативного маніпулювання з наданням та отриманням міжбанківських позичок залежно від стану ресурсної бази банку. На зниження загальної ліквідності можуть впливати стан та обсяги позабалансових зобов'язань банківської установи, які також доцільно прогнозувати і контролювати.

Для банків згідно з Інструкцією № 10

встановлюються нормативи, які безпосередньо характеризують стан ліквідності банку:

H5 — норматив миттєвої ліквідності (відношення суми коштів на кореспондентському рахунку та в касі до розрахункових і поточних зобов'язань);

H6 — норматив загальної ліквідності (відношення загальних активів до загальних зобов'язань банку);

H7 — норматив відношення високоліквідних активів до робочих активів (щоправда, він належить до цієї групи лише умовно, оскільки визначає певну структуру активів без відповідної кореляції пасивів банку).

Експрес-аналіз дотримання комерційними банками України обов'язкових економічних нормативів, проведений авторами, виявив: за станом на 01.01.1998 р. нормативи розраховувалися для 198 банків. Допускали порушення економічних нормативів та оцінник показників відповідно 89 і 36 банків, зокрема, норматив П7 (за першою редакцією Інструкції № 10—Н5) порушили 24 банки, що становить приблизно 12% від загальної кількості.

Розглянемо стан і структуру показника "робочі активи" усіх комерційних банків України. Як випливає з графіка 1, за станом на 01.10.1997 р. в цій групі активів переважають кредити та опе-

Графік 2. Структура робочих активів комерційних банків за станом на 01.01.1998 р.

ратій на міжбанківському кредитному ринку — відповідно 49 і 25%. Графік 2 свідчить, що за станом на 01.01.1998 р. порівняно з 01.10.1997 р. у структурі зазначених активів відбулися певні зміни. Так, питома вага кредитів становить уже 57%, а операцій на міжбанківському кредитному ринку — 20%. Про що це

свідчить? Повну відповідь на запитання може дати поглиблений аналіз якісних показників кожного виду активів (прибутковість, забезпеченість повернення кредитів тощо). Експрес-аналіз виявляє пряму залежність цих змін від розвитку макроекономічних процесів у IV кварталі 1997 року, зокрема від зниження темпів падіння реального ВВП, змін тенденцій у функціонуванні фондового ринку, підвищення облікової ставки НБУ тощо.

У таблиці відображені в абсолютних сумах зазначені вище зміни у структурі робочих активів комерційних банків.

Так, обсяг кредитів, наданих банками суб'єктам господарювання, зріс із 8.3 млрд. грн. до 10.1 млрд. грн., або на 22% за одночасного зменшення обсягів вкладень банків у цінні папери з 2.7 млрд. грн. до 1.9 млрд. грн., або на 27%. Як один із результатів цього процесу спостерігається зростання коефіцієнта прибутковості (відношення прибутку до робочих активів) із 5% за станом на 01.10.1997 р. до 7% за станом на 01.01.1998 р.

Зауважимо, що нормативи центрального банку і, зокрема, нормативи ліквідності, мають узагальнений характер і призначенні для комплексної оцінки діяльності комерційних банків із боку держави. Порушення цих показників можуть свідчити про наявність у банків окремих проблем або про передумови їх виникнення, тому потребують від органу нагляду проведення детальнішого вивчення та аналізу операцій банку-порушника з метою запобігання його ризиковій діяльності.

Для управління ліквідністю з боку самого банку потрібне застосування ним більш розширеної системи показників та коефіцієнтів ліквідності. Так, у зарубіжній практиці для оцінки ліквідності комерційного банку використовуються дані не лише про залишок активних вкладень або зобов'язань за станом на певну дату, а й про обороти — "потік" величин, які порівнюються. Банкам необхідно систематично (шотижня, краще — щодня) аналізувати дані про ліквідність у динаміці. Це пов'язано з необхідністю постійного моніторингу стану ліквідності у зв'язку зі змінами умов діяльності банку, зокрема внутрішньої політики банку, стану кредитного, фондового ринків, зовнішньоекономічних факторів.

Вищезазначені заходи, дотримання оптимальної структури активів допоможуть банкам сформувати і підтримувати адекватний запас ліквідності (мінності), сприятимуть підвищенню стабільноти кредитної установи.

НЕСТАНДАРТНИЙ ПІДХІД

Знайдіть свій банк

Проганізувати фінансовий стан банку непросто, але можливо. Методику такого аналізу запропоновано у № 4 "Вісника НБУ" (стор. 35–38). Нині її вдосконалено, що стало можливим завдяки новому опитуванню, проведенню автором методики спільно з маркетинговою групою журналу "Комітас".

Задля ясності викладу нагадаємо механізм розрахунку показника надійності фінансового стану банків, а також зазначимо зміни, які було внесено до методики аналізу.

ТРИМАЙСЯ ЗА КУРСОМ

Як і раніше, при визначенні рівня надійності банку використовуються чотири показники. Але в їхньому складі відбулися зміни. Зокрема, було вирішено не захтувати часткою високоліквідних коштів у величині активів — через низький рівень значимості цього показника. У вдосконалений версії методики пропонується враховувати ризик, пов'язаний із політикою щодо відкритої валютної позиції. Такий вибір зроблено тому, що останнім часом для банків України став суттєвим фактором зміни курсу національної валюти. Швидкі зміни на валютному ринку змушують банкірів зважено підходити до проблеми управління курсами

При високих процентних ставках за ресурсами в національній валюті з'являється інтерес до конвертування наявних валютних цінностей і розміщення коштів у гривневі активи. Така стратегія буде вдалою, коли фактичний темп девальвації почне відставати від теоретичного. Інакше втрати від падіння курсу національної валюти будуть більшими, тіж доходи від високих, на перший погляд, процентних ставок, і внаслідок необхідності виконання великих обсягів зобов'язань у іноземній валюті банк може опинитися у скрутному фінансовому становищі.

¹ Теоретичний темп девальвації розраховується на основі співвідношення процентних ставок за спорідненими активами у різних валютах за припущення, що протягом аналізованого періоду зберігатиметься принцип паритету процентних ставок.

ЕКСПЕРТИ ДОДАЮТЬ ВАГИ ЛІКВІДНОСТІ

Отже, рівень надійності фінансового стану банків зідно з даною методикою визначається на основі чотирьох показників:

1 — питома вага проблемних кредитів у активах банку (до проблемних кредитів відносять просрочені у повному обсязі, а також пролонговані кредити з коефіцієнтом 0,458);

2 — співвідношення високоліквідних активів і поточних пасивів;

3 — співвідношення капіталу і зобов'язань;

4 — співвідношення відкритої валютної позиції і капіталу.

За результатами опитування було встановлено питому вагу зазначених коефіцієнтів у зведеному показнику надійності:

1 — 0.345; 2 — 0.270; 3 — 0.224; 4 — 0.161.

Слід зауважити, що порівняно з попереднім опитуванням експерти змісти-

Деякі банки втратили в надійності за рахунок надто високого рівня відкритої валютної позиції

ли акценти в бік збільшення питомої ваги рівня миттєвої ліквідності (показник 2), але в цілому підсумки опитування аналогічні результатам попереднього дослідження, яке проводилося весною 1997 року спільно з аналітичною групою журналу "Компаньйон" і слугувало основою для розробки методики аналізу надійності фінансового стану банків.

Якщо говорити про механізм введення коефіцієнтів до зведеного показника надійності, то слід нагадати, що розрахунки ведуться по групі 30 найбільших за величиною активів банків (у матеріалі наведено 27 банків). Стандартизація проводиться на основі середньогрупових показників (середнє лінійне відхилення та середнє арифметичне). Таким чином:

$$k_{si} = \frac{k_i - \bar{k}}{l},$$

де k_{si} — стандартизоване значення коефіцієнта;

l — середнє лінійне відхилення коефіцієнта по індикативній групі.

При цьому коефіцієнт миттєвої ліквідності вводиться у зведеній показник надійності не за станом на кінець кварталу, а як середнє значення за квар-

Оцінивши показники банків за допомогою пропонованої методики, клієнти можуть зробити висновки щодо правильності їхнього вибору партнера для тієї чи іншої операції, порівнявши, крім того, ще й умови обслуговування в різних банках

тал за вирахуванням середнього (індивідуального) лінійного відхилення за той же квартал. Ці дані використовуються для підрахунку як індивідуальних для кожного банку, так і середньогрупових показників. Таким чином, банки з вищою амплітудою коливає показника ліквідності згідно з нашою методикою будуть виглядати менш привабливими. Крім того, необхідно зазначити, що показник миттєвої ліквідності є сенс збільшувати лише до певного моменту, — скажімо, після того, як він досягне певного значення, і подальше його нарощування вже не впливатиме на надійність банку. Тому при обчисленні всіх необхідних усереднень було вирішено враховувати значення показника миттєвої ліквідності, що не перевищують 1.

$$L'_i = L_i - I_i, (L_i \leq 1),$$

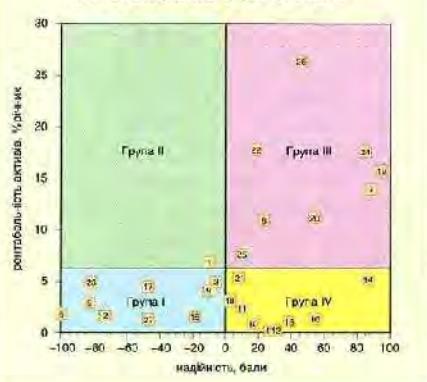
де L'_i — скоригований коефіцієнт миттєвої ліквідності банку;

L_i — середнє значення коефіцієнта миттєвої ліквідності за квартал;

I_i — середнє лінійне відхилення коефіцієнта миттєвої ліквідності за щомісячними даними протягом кварталу.

На заключному етапі розрахунків значення коефіцієнта надійності помножується на 100 для зручності зіставлення показників банків при візуальній оцінці.

Графік. Розташування банків на площині "надійність – рентабельність" за станом на 01.04.1998

ГРУПОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БАНКІВ

Необхідно наголосити, що внесення змін у методику дещо змінило розташування банків у групах: деякі банки втратили у надійності внаслідок надто високого рівня відкритої валютної позиції.

Якщо порівняти показники банків різних груп (див. графік), то простежується така закономірність: банки з низьким показником надійності, як правило, мають велику частку запозичених коштів. При цьому в банків, які менш активно працюють із запозиченим капіталом, спостерігається невисокий рівень проблемних кредитів і вища рентабельність активів. Очевидно, активно залишаючи кошти, банки прагнуть вести агресивну політику на ринку, щоб захопити ширше коло клієнтів. За такої політики зростає імовірність надання кредитів у "нечисті руки", що позначається на рівні проблемних кредитів. Звісно, наявність таких кредитів змушує банки відволікати додаткові кошти на покриття ризиків, а отож, рентабельність активів знижується.

Крім того, банки, які запозичують капітал, інколи роблять це через міжнародні ринки, при цьому не завжди збалансуючи курсові ризики, що виникають при конвертації запозичених коштів. Це знижує надійність фінансового становища таких банків.

Слід також зазначити, що останнім часом намітилася загальна тенденція до підвищення рівня проблемних кредитів. По індикативній групі абсолютний рівень таких кредитів зрос за останні два місяці першого кварталу поточного року на 14%. Таким чином, криза, що зачепила фінансовий ринок України, почала давати перші наслідки. Із загальної тенденції вирізняються тільки банки групи IV (див. графік). Однак за вибраній період у банках цієї групи обсяг проблемних кредитів зменшився в середньому на 8.8%. Це підтверджує схильність банків цієї групи до безризикової політики, отож і коефіцієнт

Групування банків за рівнем надійності і рентабельності		
№	Банки	Рентабельність активів, % річних
Група I		
27	"Банкірський дім"	1.34
15	Юттокобанк	1.61
2	"Авань"	1.72
6	Укрінбанк	1.85
5	"Фінанс і кредит"	2.96
9	Укркредитбанк	4.13
17	"Кіїв"	4.52
3	ПУМБ	4.85
23	ЗУКБ	4.94
Група II		
1	Приватбанк	6.86
Група III		
26	МТБ	26.39
22	МТ- банк	17.82
24	"АЖІО"	17.65
19	"Металург"	15.77
7	Украбізбанк	14.01
20	"Реалбанк"	11.19
8	"Слов'янський"	10.91
25	"Мрія"	7.63
Група IV		
21	Енергобанк	5.35
14	"Кредит-Дніпро"	5.21
18	"Грант"	3.13
11	Правексбанк	2.41
16	Перкомбанк	1.36
13	"Зевс"	1.07
10	"Надра"	0.94
12	ВАБАНК	0.27
4	КІБ	0.27

надійності у них перевищує середній рівень.

Банки групи III характеризують високий рівень надійності, але загальна тенденція до збільшення обсягу проблемних кредитів зачепила і їх. Понааде, банки цієї групи стрімко нарощували проблемні кредити. Так, за ті ж два місяці їх обсяг зрос у середньому по кожному банку групи III на 115%. Дякуючи тому, що базовий рівень таких кредитів був у цих банків невисоким, ситуація для них ще не є проблемною, але факт — не з приемних і потребує внесення коректив у політику банків.

Таким чином, оцінивши показники банків за допомогою описаної методики, клієнти можуть зробити висновки щодо правильності їхнього вибору партнера для тієї чи іншої операції, порівнявши, крім того, ще й умови обслуговування, пропоновані різними банками. При цьому не варто забувати, що мовилося про банки, які належать до групи провідних фінансових установ України. Отож не слід розсіювати принадлежність, скажімо, до групи I як ознаку серйозних проблем у фінансовому стані банку. Пропонований аналіз базується передусім на порівняльній характеристиці.

Володимир Науменко,
"Вісник НБУ".

ДОСЛІДЖЕННЯ

Банківський капітал: суть і значення

Змінення ресурсної бази комерційних банків – одна з головних передумов подолання кризи української економіки, оскільки від цього великою мірою залежить вирішення проблеми підвищення інвестиційної активності. Складовою частиною банківських ресурсів є власні кошти (або капітал) банку – фактор, що відіграє неабияку роль у зміцненні довіри клієнтів як до окремого банку так і до банківської системи в цілому. Тому проблема заоччення і підтримки на новому рівні обсягу капіталу комерційних банків є актуальню і надзвичайно важливую для розвитку банківської діяльності в країні загалом.

Жанна Довгань,
асpirант Тернопільської академії
народного господарства.

У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі сутність капіталу банку найчастіше визначають за джерелами його формування, серед яких:

- акціонерний капітал;
- резервний капітал;
- нерозподілений прибуток (частина прибутку, яка залишається після виплати лівідендів і відрахувань у резервний фонд).

Термін "капітал" (фр., англ. capital, лат. capitale – головний) означає багатство (цінні папери, грошові кошти, маємо), яке використовується для власного самозбільшення.

Виходячи із цього, можна запропонувати таке визначення капіталу комерційного банку: це сукупність внесених власниками – учасниками капіталу – власних коштів, які зростають у результаті ефективної банківської діяльності у процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових вливань з боку учасників.

Суть банківського капіталу виявляється через його функції.

Капітал банку в процесі функціонування впливає як на оперативну діяльність, так і на рівень довгострокової життєдіяльності банку. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі трапляються суперечності у визначенні функцій банківського капіталу. На мою думку, передусім слід виділити такі функції:

По-перше, капітал є основою для створення та організації банку, а також для його діяльності до часу накопичення достатнього обсягу залучених і позичених коштів.

По-друге, у випадку несприятливої ситуації і непредбачених витрат капітал

відіграє роль буфера, своєрідної "підушки", що дає змогу банку продовжувати виконувати ті чи інші операції. У критичних ситуаціях (у випадку нестачі резервів) для погашення збитків використовується статутний капітал. Ні залучені, ні запозичені кошти не можуть бути використані на погашення збитків від поточній діяльності, оскільки вони самі є боргом. Отже, поточні витрати, які банк змушений робити для вирішення пазарних проблем, компенсують капітал.

По-третє, капітал підтримує довіру клієнтів до банку і переконує кредиторів у його фінансової спроможності.

По-четверте, капітал є основою для структурного розвитку кредитно-фінансової установи, розробки і впровадження нових послуг, програм, обладнання. Залучення додаткового капіталу дає змогу банкові посилювати свою позицію на ринку, забезпечувати клієнтів сучасними банківськими послугами.

По-п'яті, капітал служить регулятором загального розвитку банку в довгостроковій перспективі. Регулювання фінансового стану капіталу є важливим інструментом запобігання різним банківським ризикам. Воно підтримує довіру клієнтів, а в країнах, де діє державна система страхування депозитів, захищає кредитно-фінансові установи від втрат.

Отже, капітал банку в процесі організації банківської діяльності одночасно виконує кілька функцій, що забезпечує найвищий ефект від проведення банківських операцій. Під ефектом автор розуміє результативність діяльності. Ясна ріт, в умовах капіталізації основною метою для банку є одержання прибутку.

Однак (особливо в умовах нестабільної економічної ситуації, яка склалася в Україні) не менш важливим

результатом можна вважати стабільний поступовий розвиток банку. Враховуючи це, можна стверджувати, що первинною функцією капіталу в умовах економіки переходного періоду є захисна функція.

Капітал українських банків другої половини 1990-х років передусім повинен сприяти зниженню ризику від проведення операцій на ринку.

Згідно з міжнародними стандартами адекватність капіталу визначається як:

- мінімальний абсолютний розмір власних коштів банківських установ;
- співвідношення капіталу банку та активів, зважених із урахуванням ризику вкладених коштів.

Стратегія встановлення єдиного для всіх банків мінімального стандарту капіталу має місце як у світовій, так і в українській практиці.

За чинними в Україні вимогами для вітчизняних комерційних банків встановлено такі нормативи:

- мінімальний розмір статутного капіталу повинен становити 1 млн. ЕКЮ;
- мінімальний розмір власних коштів

2 млн. ЕКЮ (до 01.01.1999 р. цей показник має сягати 3 млн. ЕКЮ). Слід зазуважити, що такий підхід до підтримки адекватної величини капіталу може спричинити певні проблеми. Одна з них – можливий відплів депозитів навіть зі стійких банків. Таке може статися, якщо величина капіталу банку виявиться нижчою від допустимого мінімального рівня. Навіть імовірність цього може збентежити вкладників і спровокувати масовий відплів депозитів.

Конкретний показник, який характеризує капітал окремого банку, не можна оцінювати ізольовано від інших чинників.

Очевидно, банки, що володіють, на-

¹ Роуз П. Банківський менеджмент. – М.: Дело ЛТД, 1995. – С.445.

Таблиця 1. Склад капіталу банку за методикою Базельського міжнародного комітету з питань банківського нагляду

№ п/п	Вид капіталу	Характеристика
1	Звичайний акціонерний капітал	Вартість визначається за номінальною вартістю звичайних акцій, випущених банком; дохід, який вони приносять, залежить від рішення ради директорів банку щодо виплати дивідендів
2	Привілейований акціонерний капітал	Вартість визначається за номінальною вартістю будь-яких акцій, щодо яких можлива виплата фіксованої частини доходу
3	Надлишок	Різниця між фактичною ціною купівлі акцій, придбаніх на ринку, і номінальною вартістю акцій
4	Нерозподілений прибуток	Чистий прибуток, не виплачений у формі дивідендів і залишений банком для інвестиційних цілей
5	Резерви	Кошти, залишені на непередбачені витрати; використовуються для виплати дивідендів, які ще не оголошенні; кошти для майбутнього вилучення з обороту акцій або для погашення зобов'язань
6	Субординовані зобов'язання	Довгостроковий залучений капітал, вкладений зовнішніми інвесторами, зобов'язання банку перед якими є за важливістю другими порівняно з його зобов'язаннями щодо вкладників, але першими порівняно із зобов'язаннями перед акціонерами (ці зобов'язання можуть бути конвертовані, тобто обміняні у майбутньому на акції банку)
7	Неконтрольний пакет акцій	За рахунок цих коштів банк має частку в підприємствах консолідованих дочірніх компаній
8	Цінні папери, які погашаються за рахунок продажу акцій	Боргові зобов'язання банку, погашення яких можливе лише шляхом продажу акцій

Таблиця 2. Склад капіталу українських комерційних банків

№ п/п	Вид капіталу	Характеристика
1	Статутний капітал	Вартість визначається за номінальною вартістю звичайних акцій чи пая, випущених банком, дохід від яких залежить від рішення загальних зборів учасників статутного капіталу щодо виплати дивідендів
2	Привілейовані акції	Вартість визначається за номінальною вартістю будь-яких випущених акцій, щодо яких можлива виплата фіксованої частини доходу
3	Емісійна різниця	Різниця між фактичною ціною купівлі акцій, яка склалася на ринку, і номінальною вартістю акцій
4	Прибуток, залишений у розпорядження банку	Чистий прибуток, не виплачений у формі дивідендів і залишений банком для інвестиційних цілей
5	Переоцінка основних засобів	Спеціальні фонди банку в частині переоцінки основних засобів
6	Резерви	Резерви для непередбачених витрат і для можливих втрат за позиками
7	Прибуток (збиток)	Переоцінка валютних коштів плюс прибуток (збиток) за звітний рік по балансу, плюс різниця між операційними та різними доходами і операційними та різними втратами, плюс штрафи, пеня, одержані неустойки, мінус штрафи, пеня, сплачені неустойки

приклад, обов'язковим мінімальним обсягом капіталу, не є однаковою мірою надійними.

Правомірною є градація вимог до мінімального статутного фонду банків залежно від їх спеціалізації і місяця функціонування. Так, у Росії вимоги щодо збільшення капітальної бази не поширяються на банки, які діють на засадах кредитної кооперації.

До економічних нормативів адекватності капіталу згідно з міжнародними стандартами належать:

- елементи капіталу;
- зважування активів на предмет ризику;
- зважування активів на предмет ризику позабалансових статей.

На думку автора, домінуючим фактором оцінки адекватності капіталу є його склад.

СКЛАД КАПІТАЛУ БАНКУ

Порівнюючи якісний склад капіталу за критеріями, які діють у вітчизняній банківській системі та в міжнародній практиці, виявимо певні розбіжності.

Склад капіталу банку, рекомендованій Базельським міжнародним комітетом з питань банківського нагляду, подано у таблиці 1. У таблиці 2 показано склад капіталу українських комерційних банків. Порівняльний аналіз складу капіталу, визначеного за міжнародною та вітчизняною методиками, свідчить про відмінності у розумінні самої суті власного капіталу банку.

1. В українській практиці капітал розглядається як вузьке поняття — до його складу входять лише постійні елементи (за винятком переоцінки коштів у валютах); віднесення до власних капіталів банку субординованого боргу не допускається.

Методикою Базельського комітету передбачено наявність у складі додаткового капіталу довгострокових субординованих зобов'язань зі строком погашення не менше 5 років.

На фінансовому ринку України аналогічних довгострокових субординованих зобов'язань немає. Проте НБУ і не передбачає введення боргових інструментів до складу капіталу банку, тим самим непрямо обмежуючи можливості банків щодо диверсифікації портфеля власних коштів шляхом включення до нього умовно постійних елементів. Така позиція НБУ є обґрунтованою, спрямованою на зміцнення захисної функції капіталу в умовах переходного періоду. Однак у міру розвитку ринкових відносин, зниження темпів інфляції, стабілізації економіки український банківський

Таблиця 3. Обсяги статутних фондів комерційних банків — членів Асоціації українських банків за станом на 01.01.1998 р.

Обсяг статутного фонду	Кількість банків	Питома вага, %
Менше 1 млн. ЕКЮ	15	11.19
Від 1 до 3 млн. ЕКЮ	81	60.45
Від 3 до 5 млн. ЕКЮ	16	11.94
Від 5 до 10 млн. ЕКЮ	16	11.94
Понад 10 млн. ЕКЮ	6	4.48

капітал може бути поповнений елементами додаткового капіталу.

2. Українські акціонерні комерційні банки мають простішу порівняно із західними структуру капіталу, оскільки у нас немає такого розмаїття видів акцій, якими операють кредитно-фінансові установи розвинутих банківських систем.

3. Згідно з методикою Базельського комітету спеціальні резерви не включаються до складу капіталу: "Резерви, створені з прибутку, ... повинні бути вільними і не обтяженими ніякими конкретними претензіями з боку кредиторів, із тим, щоб їх можна було визнаніти як такі, що безумовно належать акціонерам, тобто саме такими, що доповнюють акціонерний капітал"². Водночас "створення банківських резервів для покриття сумнівних кредитних вимог... спровоцює результати аналізу прибутковості основної діяльності банку і, як наслідок, спровоцює також реальну оцінку капіталу"³. В українських комерційних банках цей вид резерву враховується при розрахунку величини обсягу капіталу. Автор дотримується точки зору, що зазначені резерви не можна вважати стабільним елементом капіталу, який сприяє зміцненню його захисної функції. Адже виникає економічно необґрунтоване перевищення обсягу власних коштів банку. Воно тим більше, чим вища частка позичкових операцій у структурі активної частини балансу банку.

4. Введення (в умовах переходного періоду) до складу капіталу статті балансу "Переоцінка валютних коштів" є високоризикованим. При значному коливанні валutowого курсу (застосування валutowого коридору навряд чи можна вважати раз і назавжди введеню гарантією стабільності валutowого ринку) даний елемент може привести як до необґрунтовано високої оцінки власних коштів банку, так і до стрімкого їх знецінення. Базельський комітет, допускаючи введення до складу капіталу банків економічно розвинутих країн першокласних резервів переоцінки, все

ж ставиться до цього з обережністю: "Спроби поліпшити баланс шляхом ревальвації активів можуть створити враження благополучної капітальної бази, однак можуть зашкодити фінансовому стану банку в цілому"⁴.

ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ВЛАСНИМИ КОШТАМИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Для аналізу візьмемо дані Асоціації українських банків, до якої входить близько 140 кредитно-фінансових установ країни. За станом на 01.01.1998 р. загальна сума власних коштів українських комерційних банків — членів АУБ становила 2983.5 млн. грн., загальна сума сплачених статутних фондів — 954.6 млн. грн. Для порівняння зазначимо, що за станом на 01.01.1997 р. сума власних коштів банків — членів АУБ становила 2745 млн. грн.

Зауважимо, що незважаючи на загальне зростання банківського капіталу, жоден із банків, об'єднаних в асоціацію, сповна не відповідає міжнародним стандартам і навряд чи може розраховувати

⁴ Там же. С. 108

на поважне ставлення до себе на світових ринках. На 01.01.1998 р. лише 6 українських банків — членів АУБ мали зареєстрований статутний фонд у розмірі понад 10 млн. ЕКЮ, переважна ж більшість наших кредитно-фінансових установ володіє капіталом від 1 до 3 млн. ЕКЮ (див. таблицю 3). Не краща ситуація склалася і в банківській системі України в цілому.

Як бачимо, обсяг капіталізації у вітчизняній банківській системі не відповідає економічним потребам суб'єктів господарювання: у країні з 50-мільйонним населенням статутний капітал понад ста банків не досягає навіть півмільярда доларів.

Тому одне з головних завдань полягає у подальшому нарощуванні банківського капіталу, інакше темпи капіталізації банківської системи України рано чи пізно вступлять у дисонанс із вимогами кредитного забезпечення економіки.

Якщо національна банківська система виявиться неспроможною "наростити м'язи", банківським простором країни крок за кроком оpanують системи, які ці м'язи мають. А національний виробник не уточнюватиме, чий саме ресурс кредиту він використовує, натомість завдячуватиме кредитній системі, яка його дає.

Отже, підбиваючи підсумок, що раз зауважимо: капітал банку — головний показник його здатності до подальшого розвитку. Зміцнення ресурсної бази українських кредитно-фінансових установ, інтеграція банківської системи країни у світове співтовариство значною мірою залежатимуть від зростання власних капіталів банків.

Таріль настінна. Львів. Майстер Борух Дорнхолим. 1898 р. Срібло.
Із фондів музею НБУ "Скарби України".

² Бартрон К., Мак Н. Банковские учреждения на развивающихся рынках. — М.: Дело ЛТД, 1994.

Т. 2. — С. 105.

³ Там же. С. 118

ІНФОРМАЦІЯ ІЗ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

Зміни і доповнення до "Офіційного списку комерційних банків України

України та переліку операцій, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України¹", внесені за період із 11 травня по 10 червня 1998 р.

А. Зміни і доповнення до офіційного списку комерційних банків України

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний фонд, грн.	Дата реєстрації банку	Номер реєстрації	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Акціонерно-комерційний банк "КІЕВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ БАНК"	ВАТ	7 000 000	15.10.1991 р.	33	м. Київ, вул. І. Кудрі, 32
Комерційний банк "Кредитно-фінансова спілка "ЕКСПОБАНК" КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК"	ТОВ	10 500 000	26.12.1991 р.	75	м. Київ, вул. Володарського, 2/4
	ЗАТ	12 107 500	17.04.1996 р.	257	м. Київ, бул. Лесі Українки, 34
Дніпропетровська область					
Акціонерний комерційний банк "НОВИЙ"	ЗАТ	6 738 974	06.04.1992 р.	101	м. Дніпропетровськ, просп. К. Маркса, 93
Акціонерний банк "ГАДАБАНК"	ЗАТ	5 470 000	03.12.1993 р.	220	м. Дніпропетровськ, просп. Кірова, 46/1
АР Крим і м. Севастополь					
Акціонерний банк "ТАБРІКА"	ВАТ	3 000 000	24.10.1991 р.	53	м. Севастополь, вул. Репіна, 1
Одеська область					
Акціонерний банк "ПОРТО-ФРАНКО"	ВАТ	6 335 010	17.10.1991 р.	39	м. Одеса, вул. Пушкінська, 10
Акціонерний комерційний банк "АРКАДІЯ"	ЗАТ	2 260 000	11.08.1993 р.	192	м. Одеса, просп. Маршала Жукова, 83
Рівненська область					
Комерційний банк "КНЯЖИЙ"	ТОВ	6 300 000	08.04.1994 р.	242	м. Рівне, вул. Кавказька, 9-а
Харківська область					
Акціонерний комерційний регіональний банк "РЕГІОН-БАНК"	ВАТ	7 800 000	28.10.1991 р.	59	м. Харків, вул. Дарвіна, 4

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України

Назва банку	Юридична адреса	Номер ліцензії	Дата одержання ліцензії	Операції, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію НБУ
м. Київ і Київська область				
Акціонерний банк "БРОКБІЗНЕСБАНК"	м. Київ, просп. Перемоги, 41	138	21.05.1998 р.	1,3,4,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,19,20,21,22,23,26,27,28,29,30,31,32,33,2,5
Акціонерний комерційний банк "ПРАВЕКСБАНК"	м. Київ, вул. Кловський узвіз, 9/2	7	21.05.1998 р.	1,3,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,19,20,21,22,23,26,27,28,29,30,32,33,34,31,4,2,5,24
Комерційний банк сприяння розвитку підприємництва "ЗГОДА"	м. Київ, вул. Народного Ополчення, 5	158	08.05.1998 р.	1,3,5,6,7,8,9,10,11,12,13,15,16,17,19,20,21,26,27,30,32,33,29,31,34,5
Львівська область				
Акціонерне товариство "ЗАХДНОУКРАЇНСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК" (АТ ЗУКБ)	м. Львів, вул. Наукова, 7-а	43	21.05.1998 р.	1,3,4,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,19,20,21,22,23,26,27,28,29,30,31,32,33,34,2
Одеська область				
Комерційний банк "ОДЕСА-БАНК"	м. Одеса, просп. Адміральський, 33 а	159	21.05.1998 р.	1,2,3,6,7,8,9,10,11,12,13,15,16,17,19,20,21,22,26,27,30,32,33,28,29,14,31
Акціонерний комерційний банк "ІМЕКСБАНК"	м. Одеса, просп. Т. Шевченка, 8 а	157	21.05.1998 р.	1,3,6,7,8,9,11,12,13,15,16,17,19,20,21,22,23,26,27,30,32
Харківська область				
Східноукраїнський енергетичний банк "МЕГАБАНК"	м. Харків, вул. Артема, 30	163	21.05.1998 р.	1,3,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,19,20,27,30,31,32,33,5,21,22,23

¹ "Офіційний список комерційних банків України та перелік операцій, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України" опубліковано у "Віснику НБУ", № 4, 1998 р. Дані, що змінилися, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією реєстраційних записів.

Нові зареєстровані банки

Назва банку	Вид това- риства	Зареєстрований статутний фонд	Дата реєстрації банку	Номер реєстрації	Юридична адреса	Підстава
Акціонерний комерційний банк "СІТІБАНК (УКРАЇНА)"	ЗАТ	50 000 000 грн.	11.05.1998 р.	274	м.Київ, вул. Саксаганського, 115	Постанова Правління НБУ № 193 від 11.05.1998 р.

Банки, вилучені з Книги реєстрації банків,
валютних бірж та інших фінансово-кредитних установ
у квітні 1998 р.

Назва банку	Номер реєстрації банку	Дата реєстрації банку	Дата закриття банку	Підстава для закриття банку
Акціонерний банк "МОНОЛІТБАНК"	233	31.01.1994 р.	16.04.1998 р.	Рішення Комісії з питань банківського нагляду НБУ № 365 від 16.04.1998 р.

Представництва іноземних банків в Україні,
зареєстровані у 1998 р.¹

Назва банку	Адреса представництва в Україні	Дата реєстрації
А.Т. "ЛАТВІЯС КАПІТАЛ-БАНКА" (Латвія)	м. Київ, вул. Червоноармійська, 9/2	15.01.1998 р.
АКБ "МЕСТБАНК" (Росія)	м. Київ, вул. Інститутська, 24/7, кімн. 82	06.03.1998 р.
АТ "РІЄСТУМУ БАНКА" (Латвія)	м. Дніпропетровськ, Набережна ім. Леніна, 21-а	26.03.1998 р.
БАНК ХАНДЛОВИЙ у Варшаві С.А. (Польща)	м. Київ, вул. Лютеранська, 7/10, кв. 31	12.05.1998 р.
ДЕМІРБАНК Т.А.Ш. (Туреччина)	м. Київ, вул. Банкова, 1/10	06.05.1998 р.

¹ Назви представництв подаються за орфографією реєстраційних записів.

Анатолій Бортнік,
начальник відділу автоматизації
Маневичського відділення банку
"Україна" (Тернопільська об-
ласть).

Зоряна Луцишин,
доцент кафедри міжнародної
економіки, фінансово-кредитних
відносин та маркетингу Тер-
нопільської академії народного
господарства. Кандидат еко-
номічних наук.

ДОСЛІДЖЕННЯ

Економіко-математична модель управління державним боргом

БОРГІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПАРАМЕТРИ

Формалізуємо процес виникнення інтернального боргу і проаналізуємо хід динамічних трасекторій. Зважючи на те, що інтернальний борг відносно легко трансформується в екстернальний і навпаки, використаємо дещо спрощену модель.¹

Так, нехай B_t — борг за державними цінними паперами (ДЦП), G — державні витрати (не враховуючи витрат на обслуговування державного боргу), T — державні доходи (податкові надходження), r — номінальна процентна ставка за борговими зобов'язаннями держави, t — період часу (в даному разі — рік). Якщо борг на початку року становив B_{t-1} , то на кінець року (початок наступного) він становитиме:

$$B_{t-1} + (G - T) + r[B_{t-1} + (G - T)],$$

де $(G - T)$ — величина бюджетного дефіциту, яка, за нашим припущенням, погашається з коштів, залучених на ринку ОВДП, третій член — це відсоткові платежі за користування позикою². Величину r у зв'язку із цим також вважатимемо середньорічною процентною ставкою³. Отже, можемо записати:

$$B_t = B_{t-1} + (G - T) + r[B_{t-1} + (G - T)]. \quad (1)$$

Якщо ввести поняття середньої ставки оподаткування $\Theta = T/Q$ і частки державних витрат у валовому внутрішньому продукті $g = G_t/Q_t$, де Q_t — номінальний обсяг випуску ВВП, то (1) матиме вигляд:

$$B_t = B_{t-1}(1 + r) + Q_t(g - \Theta)(1 + r). \quad (2)$$

(У розрахунках припускаємо, що грошова емісія відсутня).

Використовуючи показники індексу цін (інфляції) $I = P_t/P_{t-1}$, індексу реального зростання виробництва $J = X_t/X_{t-1}$ і відносного внутрішнього боргу $y_t = B_t/Q_t$, де P_t — середній рівень цін, X_t — обсяг випуску в натуральному вираженні, та враховуючи, що $Q_t = P_t X_t$, побудовану модель після відповідних спрощень можна привести до вигляду:

$$\frac{I}{J} y_t (1 - r)y_{t-1} = (g - \Theta)(1 + r), \quad (3)$$

або, використовуючи зручніший показник "поточного" відносного дефіциту $\lambda = g - \Theta$, що є різницею між витратами і доходами держбюджету без урахування витрат на обслуговування внутрішнього боргу, рівняння (3) можна записати так:

$$\frac{I}{J} (1 - r)y_{t-1} = \lambda(1 + r). \quad (4)$$

Якщо розглядати лише стаціонарні траєкторії економічного розвитку, коли показники I, J, λ —

¹ За основу взято модель динаміки частки внутрішнього боргу в національному продукті, запропоновану Є.Балащуком. Однак він проводить розрахунки за припущення, що держава здійснює грошову емісію, до того ж деякі принципові моменти щодо складання відповідного рівняння дають право будувати її модель дещо інакше. Використовуючи ті ж вихідні умови, що й Є.Балащук, будемо спираєтися на уявлення про дискретність процесу і побудуємо модель у вигляді різницевого рівняння.

² Для більшої ясності припускаємо, що запозичення — річні (12-місячні), тобто як минулорічну позику, так і відсотки за користування необхідно погашати наступного року.

³ Згідно з даними "Вісника НБУ" (№ 12 за 1997 рік) середній термін залучення коштів на ринку ОВДП становив у 1997 році 332 дні, а це майже рік.

постійні в часі, то модель (4) є найпростішим неоднорідним різницевим рівнянням із постійними коефіцієнтами. Замінивши для зручності коефіцієнти при y на $a=1$, $b = \frac{c}{b}(1+r)$, $c = \lambda(1+r)$, знайдемо розв'язок рівняння $ay_t - by_{t-1} = c$:

$$y_t = \frac{c + by_{t-1}}{a},$$

$$y_{t+1} = \frac{c + b(c + by_{t-1})/a}{a} = \frac{c}{a} \left(1 + \frac{b}{a} \left(1 + \frac{b}{c} y_t\right)\right);$$

$$y_{t+n} = \frac{c}{a} \left(1 + \frac{b}{a} \left(1 + \dots + \frac{b}{a} \left(1 + \frac{b}{c} y_t\right)\right)\right) =$$

$$= \frac{c}{a} \sum_{i=0}^{\infty} \left(\frac{b}{a}\right)^i + \frac{c}{a} \cdot \frac{b^n}{a^{n-1} \cdot c} y_t = \frac{c}{a} \sum_{i=0}^{n-1} \left(\frac{b}{a}\right)^i + \left(\frac{b}{a}\right)^n y_t,$$

або, позначивши

$$C_0 = y_0 - \frac{c}{a} \sum_{i=0}^{\infty} \left(\frac{b}{a}\right)^i, \text{ маємо:}$$

$$y_t = C_0 \left(\frac{b}{a}\right)^t + \frac{c}{a} \sum_{i=0}^{\infty} \left(\frac{b}{a}\right)^i. \quad (5)$$

Підставивши у рівняння (5) значення a , b , c , отримуємо:

$$y_t = C_0 \left(\frac{1+r}{J}\right)^t - \lambda (1+r) \cdot \sum_{i=0}^{\infty} \left(\frac{1+r}{J}\right)^i. \quad (6)$$

У більшості випадків раціонально використовувати поняття не номінальної r , а реальної (предефлюваної) процентної ставки за ДЦП: r^* , тоді рівняння (6) матиме вигляд:

$$y_t = C_0 \left(\frac{1+r^*}{J}\right)^t - \lambda (1+r^*) \cdot \sum_{i=0}^{\infty} \left(\frac{1+r^*}{J}\right)^i. \quad (7)$$

Отримане рівняння описує динамічні траєкторії для інтернального боргу у ВВП для економіки, що розвивається стаціонарно, і дає змогу проаналізувати стратегію держави щодо управління його величиною залежно від monetарної політики (J), рівня економічної активності (J), боргової (r^*) та фіскально-бюджетної (λ) політики.

По-перше, зазначимо, що формула (7) має дві складові: динамічну та статичну (відповідно перша та друга компоненти формулі (7)). Якщо

$$\frac{1+r^*}{J} < 1, \quad (8)$$

динамічна частина в (7) зменшується із часом. Використавши знайомі заміни a , b , c , зведемо статичну компоненту цієї формулі до вигляду:

$$\begin{aligned} \frac{c}{a} \sum_{i=0}^{\infty} \left(\frac{b}{a}\right)^i &|_{b < a} = \frac{c}{a} \left[1 + \frac{b}{a} + \left(\frac{b}{a}\right)^2 + \dots\right] = \\ &= \frac{c}{a} \cdot \frac{1}{1 - \frac{b}{a}} = \frac{c}{a} \cdot \frac{a}{a - b} = \frac{c}{a - b}. \end{aligned}$$

Тобто у випадку (8) формула (7) набуде вигляду:

$$y_t = C_0 \cdot \left(\frac{1+r^*}{J}\right)^t + \frac{\lambda(1+r^*)}{1 - \frac{1+r^*}{J}}.$$

Зачувавши, що при виконанні умови (8) відносна величина внутрішнього боргу зменшується з динамічного затухання.

Однак доцільніше залишити член $1/J$ у первісному вигляді, де $Q_{t-1}/Q_t = 1/a$ – величина, що характеризує динаміку зростання ВВП. Зазначене вище умова (8) матиме вигляд:

$$Q_t/Q_{t-1} > (r^* + 1).$$

Це означає, що темпи приросту номінального ВВП, за якого відбувається погашення внутрішнього боргу, має бути вищими від сумарного значення інфляції та реальної процентної ставки (або відповідно збільшеної на одиницю номінальної процентної ставки $1+r$).

По-друге, при виконанні умови (8), тобто за сприятливого режиму, коли y_t тяжіє до затухання, частка внутрішнього боргу має свою межу (мінімальне значення y_{min}), що визначається як

$$y_{min} = \frac{\lambda(1+r^*)}{1 - \frac{1+r^*}{J}}. \quad (9)$$

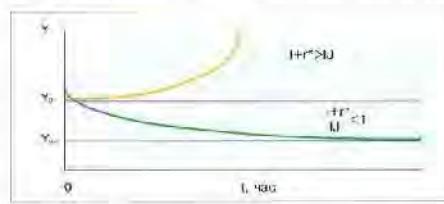
Для зменшення y_{min} необхідно зменшувати величину поточного бюджетного дефіциту λ (бо можним існує позитивний зв'язок):

$$\frac{\partial y_{min}}{\partial \lambda} = \frac{1+r^*}{1 - \frac{1+r^*}{J}} > 0,$$

тобто при зменшенні λ зменшується y_{min} .

Таким чином, буль-яке збільшення поточного дефіциту бюджету зводить напівці довгострокову боргову політику, пересуваючи асимптоту y_{min} угору.

Другий варіант мінімізації y_{min} полягає у збільшенні величини знаменника, а це можливо при значному переважанні члена $J = Q_t/Q_{t-1}$ над $1+r^*$, що фактично збігається з умовою (8).

Отже, за початкової умови $1+r^* < J$ (або $Q_t/Q_{t-1} > r^* + 1$) відбувається динамічне затухання частки державного боргу у ВВП. Крім того, чим більше темпи приросту ВВП (Q_t/Q_{t-1}) переважають суму $(1+r)$, тим меншим є мінімальне (залишкове) значення боргу.

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ

Розглянуті нами стаціонарні траекторії розвитку є прогнозно-гіпотетичними. Однак, враховуючи особливості переходного періоду, динаміку більшості економічних домінант, їх складний коливальний характер, можна хоча б приблизно знайти ефективні

межі цих змін та зробити орієнтовний прогноз. Для оцінки умов, за яких відбувається економічне затухання частки внутрішнього боргу у ВВП, розглянемо рівність (8). Приймаючи середньорічну номінальну процентну ставку за ОВДП, яка становить 36%, отримуємо умову

$$Q_t/Q_{t-1} > 1.36,$$

що, ясна річ, неможливо навіть для суперпрогресуючих країн.

Це є її умовою зменшення з роками відношення борг/ВВП.

Якою ж має бути процентна ставка, коли говорити про більш реальну картину економічного розвитку?

Для України прогнозоване відношення ВВП Q_t/Q_{t-1} за 1997 – 1998 роки становить 1.12; відповідно значення номінальної процентної ставки буде: $r \leq 0.12$.

Враховуючи величину інфляції, яка, скажімо, з вересня 1996 по вересень 1997 р. становила 10.6%⁴, обчислимо значення реальної процентної ставки: $r^* = 0.02$, або 2% (роздрахунки, проведені Є. Балацьким за реальними показниками Росії 1995 року, дали майже аналогічний результат). Із цього випливає: якщо держава проводить заходи, спрямовані на зниження величини y_t , то свою боргову політику вона повинна будувати так, щоб дохід за ДЦП ледь перевищував темпи інфляції; реальний дохід за ними не повинен перевищувати 1–2% на рік.

Такий пільзкий підсорток можна вважати досить обмеженим, якщо врахувати, що дохід за ДЦП є гарантованим і належить до розряду безризикових. Та оскільки інвестори мають вищі прибутки від вкладень у приватний сектор економіки за рахунок незначного ризику, можна стверджувати, що реальний річний прибуток в 1–2% навряд чи викличе значний попит на державні боргові активи. Таким чином, державну боргову політику, яка забезпечувала б виконання (8), на практиці здійснити надзвичайно важко. У нормальних економічних умовах борг, якщо він з'явився, у подальшому, як правило, тільки зростає, що підтверджує відому теорему Д.Б'юкенена. Отже, фактично йдееться лише про обмеження швидкості такого зростання, що, як випливає з рівняння (6), полягає на максимальному зменшенні (до одиниці) відношення

$$(1+r)/J, \text{ або } Q_{t-1}(1+r)/Q_t.$$

Опімімізираємо динаміку зростання для України, використавши рівняння (3):

$$y_t = \lambda(1+r) + \frac{(1+r)}{J} y_{t-1}$$

і такі показники: $r = 36\%$, відношення Q_{t-1}/Q_t

⁴ Бандар В. Сучасний стан і розвиток інвестиційного процесу в Україні // Вісник НБУ – 1997 – № 12 – С. 9.

Роки	Зведеній бюджет, млн. грн.			% від ВВП
	ВВП	Доходи	Витрати	
1992	90	32.8	45	-12.2
1993	1483	40.6	46.5	-6.5
1994	12038	49.1	59.7	-10.5
1995	54515	40.1	48	-7.9
1996	80510	38.6	43.2	-4.6
1997 (10 місяців)	71180	40.6	47.4	-6.8

приймемо за 1.12,⁵ величину відносного дефіциту бюджету λ , динаміку якого подано в таблиці 1, — за 5%, величину початкової заборгованості y_0 — за 7.43 млрд. грн. (дані на 25.09.1997 р.).

Динаміка зростання внутрішньої заборгованості свідчить, що через якихось 6 років держава буде винна за ОВДП суму, яка дорівнює річному ВВП. Це досить сумна тенденція, тому обов'язок уряду — не допустити такого піраміdalного збільшення боргу.

Поряд із такими чинниками, як темпи інфляції, девальвація, економічне зростання (спад) істотно впливають на динаміку внутрішньої заборгованості також зовнішні запозичення, і не лише кредити, позики, а й інвестиційні кошти — інтенсивність їх залучення, узгодженість із критеріями інвестиційної напруженості, галузями вкладання, обсягами виробництва. Здавалося б, цей вплив має бути опосередкованим. Однак такі позики часто-густо використовуються державою на покриття бюджетного дефіциту.

Оскільки інвестиційні проекти дають підприємствам прибуток (фінансову відачу), в сенсі заплати позичені ресурси, але за умови, що норма прибутку на капітал дорівнює чи перевищує ринкову процентну ставку. Це, власне, підтверджує розрахунок взаємовпливу мультиплікативності інвестицій та індексу зростання внутрішнього державного боргу:

$$K = rB - DB + Q(I - Q)(I - c), \quad (10)$$

де K — величина інвестицій; c — гранична скількість до споживання. Коли ми розглядаємо μ як B_t/B_{t-1} і візьмемо до уваги, що модифікований мультиплікатор інвестицій розраховується як відношення $\partial Q/\partial K$, то така сприятлива ситуація виникне при

$$\mu \leq 1/(1 - r). \quad (11)$$

Якщо підприємства-інвестори виходять із раціональних міркувань, вони насамперед інвестуватимуть найприбутковіший проект, затім перейдуть до наступного, другого за рівнем прибутковості, потім до третього і т. д. Такі підприємства інвестуватимуть доти, доки норма прибутку (коefіцієнт окупності інвестицій) не змениться з ринковою процентною ставкою. Крім того, якщо вкладання у безризикові ДЦП

стають настільки вигідними, що спонукають вилучати кошти з діючого виробництва, це приводить до зниження їх виробничої активності. Відбувається це при від'ємному значенні мультиплікатора, у ситуації, коли

$$y < \frac{(1 - c)(1 - \Theta)}{1 - r - 1/\mu}. \quad (12)$$

Дана умова визначає також гранично допустимі процентні ставки, визначені на основі аналізу вже існуючого державного боргу.

Альтернативу внутрішньому запозиченню з його високими процентними ставками становлять позики на світовому ринку капіталів, де відсоткова ставка у 3—4 рази менша. Проте великий обсяг зовнішньої заборгованості, як уже зазначалося, створює загрозу економічній безпеці країни. З огляду на це залучати зовнішні кредити для погашення бюджетного дефіциту взагалі небезпечно. Валюту, позичену під низький процент, краще спрямовувати на реструктуризацію промисловості, закупівлі за кордоном передових технологій. Але в рамках теорії цікаво проаналізувати варіант комплексного (внутрішнього і зовнішнього) фінансування дефіциту держбюджету.

Спробуємо побудувати діено спрошену модель зовнішньої заборгованості (маніпулюючи обсягами короткострокових та довгострокових ДЦП). Простежуючи динаміку погашення дефіциту держбюджету за минулі роки, доходимо висновку, що частка зовнішнього фінансування зменшується. Відтак задля розрахунків ми можемо зафіксувати її у найнижчому значенні 20% ($k=0.2$, $k = \Delta B/\lambda$, де ΔB — річні зовнішні запозичення, спримовані на фінансування дефіциту держбюджету у ВВП). Отже, якщо на кінець минулого року заборгованість за зовнішніми позичками становила B_{t-1}^0 , то на кінець поточного вона становитиме:

$$B_t^0 = B_{t-1}^0 + \frac{(G - T)k}{\varepsilon_t} + B_{t-1}^0 r^0 + \frac{(G - T)k}{\varepsilon_t} r^0.$$

Вижаючи, що $y_t = B_t^0 \varepsilon_t / Q_t$, отримаємо рівняння динаміки частки зовнішньої заборгованості у ВВП:

$$y_t^0 = \frac{\alpha \cdot (1 + r^0)}{1 + r^0} \cdot y_{t-1}^0 - \lambda \cdot k(1 + r^0). \quad (13)$$

Розв'язок цього рівняння:

$$y_t^0 = y_0^0 \left[\frac{\alpha \cdot (1 + r^0)}{1 + r^0} \right]^t + \lambda \cdot k(1 + r^0) \sum_{i=0}^{t-1} \left[\frac{\alpha \cdot (1 + r^0)}{1 + r^0} \right]^i. \quad (14)$$

Коли

$$\alpha \cdot (1 + r^0) < 1, \quad (15)$$

обсяг боргу тяжіє до динамічного затухання, а рівняння (14) перетворюється на таке:

$$y_t^0 = C_0 \left[\frac{\alpha \cdot (1 + r^0)}{1 + r^0} \right]^t + \frac{\lambda \cdot k(1 + r^0)}{1 - \alpha \cdot (1 + r^0)}. \quad (16)$$

Одним із процентну ставку r^0 , за якої частка зовнішнього боргу у ВВП з часом більш зменшується (за прийнятих початкових умов). З умови (15), аналогічно $\alpha \cdot (1 + r^0) < Q_t/Q_{t-1}$, прийнявши, що коefіцієнт девальвації дорівнює 5,4%,

⁵ Тенденції української економіки. TACIS (вересень, жовтень, листопад) 1997 р.

Роки	Баланс бюджету та фінансування дефіциту*		
	Баланс бюджету (млн. грн.)	Фінансування, % до бюджету	Держ-облігації
1995	-4043,3	72,7	19,8
1996	-3617	40,2	22,8
1997 (8 місяців)	-5412,875	1,77	22,98
			75,2

* Тенденції української економіки. TACIS (листопад) 1997р. та власні розрахунки.

отримуємо умову для процентної ставки:

$$r^0 < 6,26\%. \quad (17)$$

Її задоволяють лише кредити МВФ (процентна ставка за ними для України становить 5,14%), які, як відомо, лімітовані квотою країни-позичальника. Зазвичай відсоткова ставка із'їде більша, ніж зазначено у правій частині (17). Крім того, (17) є умовою достатньо прийнятного значення девальвації гривні щодо долара (девальвація гривні за 1996 рік становила 24%).

Зауважимо, що навіть за умов динамічного затухання боргу (15) його обсяг має своє мінімальне значення:

$$y_{\min}^0 = \frac{\lambda \cdot k(1 + r^0)}{1 - \frac{\alpha \cdot (1 + r^0)}{1 + r^0}}.$$

У світовій практиці критичним вважається обсяг зовнішньої заборгованості, що перевищує 60% ВВП. Відтак можемо оцінити, якою має бути частка бюджетного дефіциту, фінансована зовнішніми позиками, щоб навіть за умов динамічного затухання боргу останній не перевищив критичної межі:

$$\frac{\lambda \cdot k(1 + r^0)}{1 - \frac{\alpha \cdot (1 + r^0)}{1 + r^0}} < 0,6.$$

Розв'язавши нерівність, отримуємо умову:

$$\lambda \cdot k < 0,6 \cdot \left[\frac{1}{1 + r^0} - \frac{\alpha}{\alpha + (1 + r^0)} \right],$$

за якої, в додавнення до умови (15), забезпечується динамічне затухання частки зовнішнього боргу у ВВП до величини, меншої за критичну. Складність виконання цих умов служить доказом того, що державний борг, одного разу виникнувши, буде постійно збільшуватися.

На практиці багато зафіксованих нами економічних параметрів рік у рік змінюються, але при розробці загальної лінії у проведеній боргової політики не завадило б враховувати висновки, що виникають із розглянутої моделі.

⁶ Тенденції української економіки. TACIS (вересень) 1997 р.

⁷ Вісник НБУ. — 1996. — № 6. — С. 46.

⁸ Тенденції української економіки. TACIS (вересень) 1997 р.

Нині в Україні триває Всеукраїнський конкурс проектів молодих економістів "Економічні реформи в Україні: позиція молоді". Журнал "Вісник Національного банку України" є інформаційним спонсором цього конкурсу.

Уважі читачів ми пропонуємо матеріал 26-річного аспіранта Дмитра Гладких.

НА КОНКУРС

Державний борг як фактор інфляції

Зовнішні та внутрішні державні позики в короткостроковому періоді не переважають відкриту інфляцію на відкладену, проте їх обслуговування й погрнення стає все загомішою статтєю бюджетних витрат. Лише планування і виконання бюджету на бездефіцитній основі може створити передумови для зниження темпів інфляції в довгостроковій перспективі.

Загальний індекс інфляції в Україні за 1997 рік становив 110.1%, а протягом кількох місяців 1998 року набував значень, що наведені у таблиці 1 (тут і далі використано дані Держкомстату України).

Таблиця 1. Загальний індекс інфляції у січні – травні 1998 року %

Січень	101.3
Лютий	100.2
Березень	100.2
Квітень	101.3
Травень	100.0

Динаміка цін протягом минулого року відображала сформовану раніше тенденцію поступового зростання, яку обумовили такі фактори:

- значні темпи зростання державного боргу, спричинені дефіцитом консолідованим бюджету;
- збільшення ставок відсотків за внутрішніми та зовнішніми державними позиками;
- збереження значного рівня заборгованості із заробітної плати та інших соціальних виплат;
- перевищення загальних доходів населення над витратами у II півріччі 1997 року;
- зниження курсу національної грошової одиниці щодо іноземних валют;

- збільшення облікової ставки НБУ;
- зміни в порядку резервування банками запущених коштів;
- підвищення плати за використання бюджетних коштів.

Виконання державного бюджету 1997 року характеризують параметри, наведені у таблиці 2.

Виконання зведеного державного бюджету (що містить у своєму складі місцеві) мало такі підсумкові результати:

- доходи — 27.1 млрд. грн. (29.3% ВВП);
- витрати — 33.3 млрд. грн. (36.1% ВВП);
- дефіцит — 6.2 млрд. грн. (6.7% ВВП).

Отже, консолідований державний бюджет 1997 року буде цілком коректно назвати невиконаним. На покриття його дефіциту протягом 1997 року державою було залучено 4.9 млрд. грн. внутрішніх та 1.5 млрд. грн. зовнішніх позик.

Ціна зовнішніх позик іноді перевищується 16% річних. Для порівняння: уряд ФРН отримує в разі необхідності позики під 4 — 5% річних, що свідчить про високий рівень його платоспроможності та найвищий ступінь довіри до нього з боку інвесторів.

Україні міжнародне агентство MOODY'S присвоїло досить низький кредитний рейтинг — B2. Літера "B" з цифрою від 1 до 3 характеризує той чи

інший ступінь спекулятивності інвестицій у країну. Інакше кажучи, це означає, що до країни в основному надходять незначні суми короткострокових, так званих "ризикових", а отже — **спекулятивних** інвестицій з високим рівнем дохідності.

Що ж до внутрішніх позик, то їх ціна в I кварталі 1998 р. була ще вищою (див. таблицю 3).

Із одного боку, використання внутрішніх і зовнішніх державних позик для покриття дефіциту державного бюджету є більш "ринковим" інструментом, ніж додаткова грошово-кредитна емісія, проте триває його застосування за умови збереження незмінними всіх інших параметрів економічної системи (тобто без зростання ВВП, рівня податкових надходжень, інвестицій тощо) приходить лише до механічного стримування грошової маси й сукупного платоспроможного попиту в певних межах, перетворюючи **відкриту інфляцію на відкладену**.

Ціна державних позик в умовах незмінних параметрів бюджету (основа дохідної частини — ПДВ, який у своєму теперішньому вигляді робить неконкурентоспроможними українські товари й обмежує попит на них) стабільно зростає, утворюючи своєрідну фінансову піраміду на державному рівні.

Отже, внутрішні й зовнішні позики не варто розглядати як панацею в бюджетній та антиінфляційній політиці держави. Внутрішній та зовнішній борг України швидко зростає, його обслуговування стає окремою вагомою статтєю бюджетних витрат. Законом "Про Державний бюджет України на 1998 рік" передбачено:

- доходи — 21.101 млрд. грн.;
- витрати — 24.482 млрд. грн., у то-

Таблиця 2. Виконання державного бюджету в 1997 році

Параметри	Виконання		Передбачено Законом "Про Державний бюджет України на 1997 рік"	
	млрд. грн.	ВВП, %	млрд. грн.	виконання, %
Доходи	15.7	17	21.7	72.4
Витрати	22	23.8	27.4	80.3
Дефіцит	6.3	6.8	5.7	—

Таблиця 3. Динаміка дохідності ОВДП протягом I кварталу 1998 року

Дата проведення аукціону	Дохідність ОВДП, % річних			
	3-місячні	6-місячні	9-місячні	12-місячні
30.12.1997	42	—	45	46
15.01.1998	48	—	45	46
30.01.1998	51	44	45	46
17.02.1998	50	49	49	49
04.03.1998	49	49	49	49
17.03.1998	49	49	49	49
31.03.1998	48	48	49	49

му числі обслуговування державного боргу — 2.885 млрд. грн.

Для порівняння зауважимо: бюджет 1998 року передбачено витрати на:

- ◆ соціальний захист — 1.985 млрд. грн.;
- ◆ національну оборону — 1.678 млрд. грн.;
- ◆ правоохоронну діяльність — 1.652 млрд. грн.;
- ◆ освіту — 1.566 млрд. грн.;
- ◆ охорону здоров'я — 0.704 млрд. грн.;
- ◆ фундаментальні дослідження — 0.541 млрд. грн.;
- ◆ культуру й мистецтво — 0.159 млрд. грн.;
- ◆ фізкультуру й спорт — 0.067 млрд. грн.

Інакше кажучи, обслуговування зовнішнього і внутрішнього державного боргу в 1998 році згідно з оптимістичними прогнозами (тобто в разі виконання бюджету) становитиме **11.8%** від усіх витрат. Це більше, ніж витрати на освіту, охорону здоров'я, науку й спорт разом.

Цей же закон передбачає до кінця року такі параметри державного боргу:

- ◆ зовнішній — 5.85 млрд. грн.;
- ◆ внутрішній — 16.96 млрд. грн.

Разом — 22.81 млрд. грн. — **більше, ніж державні доходи бюджету 1998 року.**

Отже, до кінця поточного року Україна матиме борг, оформленій у вигляді позик (без урахування поточної заборгованості із зарплат, пенсій тощо), який перевищить річні доходи бюджету. Обслуговування й погашення цього боргу в найближчі роки буде найвагомішою статтею витрат державного бюджету й визначальним фактором інфляції.

Деформації на бюджетному рівні обумовили збереження на початку 1998 року значного рівня заборгованості із заробітною плати та інших соціальних виплат (див. таблицю 4).

З одного боку, несвоєчасні виплати заробітної плати, штучно обмежуючи сукупний попит в економіці, в коротко-строковому періоді позитивно впливають на загальний рівень цін, стримуючи **інфляцію попиту**, проте в довгостроково-

му періоді, стримуючи збут товарів, вкрай негативно впливають на виробництво, знижують ВВП та обумовлюють **інфляцію витрат** за рахунок подорожчання одиниці продукції, що її виробляють в умовах зниження обсягу виробництва (ефект масштабу виробництва).

Незважаючи на збереження значних обсягів заборгованості із зарплати, її середній рівень по країні протягом 1997 року та першого кварталу 1998 року повільно зростав (див. таблицю 5), а сукупні доходи населення за другу половину 1997 року перевищували витрати (див. таблицю 6). При цьому додатис сальдо між доходами й витратами населення (блізько 1 млрд. грн.) спрямовувалося переважно на купівлю іноземної валю-

Таблиця 5. Динаміка середньої заробітної плати в Україні протягом 1997 року

Місяць	Середня заробітна плата
Січень	139.5
Жовтень	162.92
Листопад	160.24
Грудень	178.32

ти (різниця між проданою і купленою валютою теж дорівнює приблизно 1 млрд. грн.). Що ж до заощаджень та інвестицій у національну економіку (купівля цінних паперів), то їх сума порівняно із вкладеннями в іноземну валюту становила лише 12% (563 та 4690 млн. грн. відповідно).

Традиційно високий попит на іноземну валюту як основний засіб заощадження поряд з іншими негативними факторами (напружений графік зовнішніх платежів за державними позиками, відлив нерезидентів із ринку ОВДП) обумовив зниження курсу гривні щодо іноземних валют у I кварталі 1998 року з 1.8990 грн. за долар США (за станом на 01.01. 1998 р.) до 2.0385 (за станом на 01.04. 1998 р.), що становило 7%.

Таблиця 4. Заборгованість із зарплати та інших соціальних виплат

Заборгованість	За станом на 01.01. 1998 р.	За станом на 01.02. 1998 р.
Усього в Україні	4907.8	5156.3
У тому числі:		
бюджетним організаціям	716.8	783.4
небюджетним організаціям	4191.0	4372.9
Заборгованість усім підприємствам на строк:		
до 1 місяця	416.1	475.0
1 — 2 місяці	429.7	472.1
2 — 3 місяці	507.4	538.3
понад 3 місяці	3554.6	3670.9

Таблиця 6. Грошові доходи й витрати населення у II півріччі 1997 року

Доходи	Витрати
Заробітна плата	14374
Пенсії й субсидії	5390
Стипендії	62
Підприємницькі доходи	167
Продаж валюти	3733
Продаж сільськогосподарських продуктів	945
Доходи від сільськогосподарських підприємств	64
Грошові перекази	64
Інші доходи	3113
Разом	27912
Купівля товарів	12721
Оплата послуг	5227
Платежі та внески	3442
У тому числі подохідний податок	1830
Купівля валюти	4690
Заощадження та купівля ЦП	563
Інші витрати	291
Разом	26934

Зниження валютного курсу гривні призводить до багатьох негативних наслідків, головними серед яких, на мій погляд, є:

1. Зростання оптових і роздрібних цін на товари, що імпортуються;

2. Підвищення цін на послуги, зафіксовані у так званих "умовних одиницях" — квитки на міжнародні пасажирські рейси і тарифи на вантажні перевезення, послуги зв'язку тощо;

3. Тенденція відпливу іноземних інвестицій з ринку цінних паперів (як тенденція є як наслідком, так і однією з причин зниження валютного курсу гривні).

Ще одним інфляційним фактором (фактором подвійної лії, що або провокує, або стимулює інфляцію) є регулювання облікової ставки НБУ.

Протягом I кварталу 1998 року облікова ставка змінювалася двічі:

06.02. 1998 р. — з 37 до 44%;

18.03. 1998 р. — з 44 до 41%.

З одного боку, підвищення облікової ставки в короткостроковому часовому інтервалі дало змогу дещо стимулювати "втечу" спекулятивного іноземного капіталу з ринку ОВДП, яка набула апогею наприкінці 1997 року. Це позитивно (зно-

ву ж таки — на короткий строк) вплинуло на стан виконання державного бюджету.

З іншого боку, це підвищення обумовило зростання ставок за кредитами юридичних осіб, що відшкодовуються підприємствами шляхом підвищення цін або шляхом затримки виплат за робітної плати персоналу, або будь-яким іншим шляхом, проте завжди — за рахунок супільства.

Серед інших важливих для інфляційної ситуації в країні кроків уряду та Національного банку слід виділити такі:

— НБУ протягом I кварталу 1998 року змінив норми резервування комерційними банками заочених коштів з 11 до 15%. Якщо раніше комерційний банк середньої величини, що має, наприклад, 100 млн. грн. заочених коштів (залишки на бюджетних та розрахункових рахунках, строкові депозити, вклади населення), повинен був наприкінці кожного операційного дня резервувати на коррахунку в НБУ та в касі в середньому 11 млн. грн., то зараз ця обов'язкова сума зросла до 15 млн. грн.

Кабінет Міністрів підвищив плату за використання бюджетних коштів з 30 до 50% від облікової ставки.

Ці дії, з одного боку, повинні поліпшити виконання дохідної частини державного бюджету. Проте з іншого, воно негативно вплинуть на становище комерційних банків і змусять їх відшкодовувати ці додаткові витрати за рахунок своїх клієнтів — фізичних і юридичних осіб (підвищення плати за кредит і тарифів за надані послуги). Інших шляхів покриття витрат банки просто не мають. Отже, врешті-решт, ці витрати будуть перекладені на супільство шляхом підвищення цін на товари та послуги.

Усі наведені вище фактори інфляції, вірогідно, зберігатимуть свій позитивний і негативний вплив на рівень цін і тарифів у 1998 році. Домінуючим серед них автор вважає зростання внутрішнього і зовнішнього державного боргу, обумовлене бюджетним дефіцитом.

Отже, лише планування й виконання державного бюджету на бездефіцитний основі може створити передумови для зниження темпів інфляції у довгостроковій перспективі.

ХРОНІКА

Під час випускних
державних екзаменів

Як відомо, в період становлення України як правової держави з ринковою економікою освіблява місія покладається на юристів, покликаних в силу свого професійного обов'язку сприяти перетворенню права на головну соціальну цінність. Усвідомлюючи потребу в професіоналах нової формациї, які повинні відповісти вимогам сьогодення і мати необхідні знання як у галузі права, так і економіки, Київський державний торговельно-економічний університет у 1993 році виступив ініціатором відкриття в університеті нової спеціальності з підготовки спеціалістів-юристів економіко-комерційного профілю.

Як результат, перші 23 випускники факультету економіки, менеджменту і права щойно одержали дипломи за спеціальністю "Правознавство" (спеціалізація "Комерційне право").

За період підготовки фахівців із комерційного права в КДТЕУ створена модель навчання,

Перший випуск правознавців для банківської системи

що базується на максимальному наближенні до економіко-правової практики. Особливістю її є поєднання знань з таких галузей, як право, економіка, менеджмент, підприємництво і правова інформатика.

Поліваріантний економіко-правовий характер нормативного та спеціального напрямів освіти дає можливість максимально використовувати наявний кадровий потенціал викладачів університету. З метою забезпечення належного рівня викладання деяких спеціальних та елективних юридичних дисциплін застосовується провідні фахівці Національного університету ім. Т.Г.Шевченка, Академії МВС України, Інституту держави і права НАН України, а також спеціалісти-практики судових та правоохоронних органів. Університет активно використовує також міжнародний правовий досвід із підготовки юристів, запрошуючи для викладання фахівців провідних університетів Європи та США.

Доречно підкреслити, що КДТЕУ — перший і єдиний навчальний заклад, де запроваджено спеціалізацію "Комерційне право", яка забезпечує поєднання юридичної та економічної освіти. Тож юристи з фаху "Правознавство", які спеціалізуються з комерційного права, підгото-

влені до комерційної, зовнішньоекономічної, правової, правозахисної та управлінської діяльності. Вони можуть працювати не лише у сфері юридичної діяльності, правового забезпечення усіх напрямів діяльності різноманітних підприємницьких структур, а й у банківській системі, фінансових та страхових компаніях.

Лідія Міхеєва, прес-служба НБУ.
Фото Валерія Закусила.

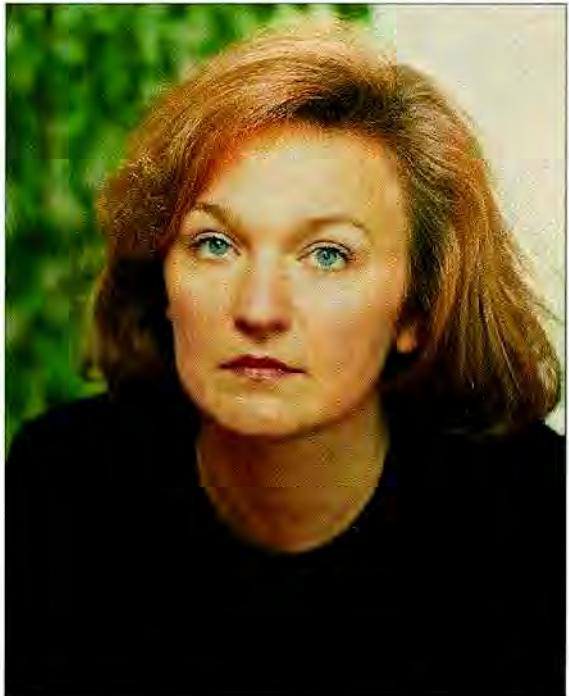
Радиться комісія

АБ “Кредит-Дніпро” – банк, відкритий для всіх

*7 липня акціонерному банку “Кредит-Дніпро”
виповнюється п'ять років*

**Олена Аршава,
голова правління
АБ “Кредит-Дніпро”.**

Акціонерний банк “Кредит-Дніпро” зареєстровано 7 липня 1993 року (реєстраційне свідоцтво № 180). Його ліцензія налічує 30 операцій із 34, на які Національний банк України дає дозвіл комерційним банкам.

Нинішнього року АБ “Кредит-Дніпро” відзначає п'ятирічний ювілей. Як невід'ємна складова вітчизняної фінансової системи, наш банк за ці роки зазнав разом із нею багатьох криз. Сьогодні ж можна впевнено стверджувати, що він є міцною ланкою цієї системи.

АБ “Кредит-Дніпро” є засновником і членом Української міжбанківської валютної біржі, Асоціації українських банків, Дніпропетровської банківської спілки, Асоціації консультаційних та експертних фірм України “Укрконсалтинг”, Української асоціації інвестиційного бізнесу, Міжрегіональної фондової спілки, Асоціації “Позабіржова фондова торговельна система”, Української асоціації торговців цінними паперами, Придніпровського регіонального фонду підтримки підприємництва.

Однією з важливих подій у розвитку АБ “Кредит-Дніпро” стало формування у 1997 році його статутного фонду в розмірі 21888000 гривень (10 млн. ЕКЮ). Це дало йому змогу вийти до десятки найбільших українських банків за обсягом власного капіталу і суттєво змінило становище АБ “Кредит-Дніпро” на ринку банківських послуг.

Наш банк здійснює фінансову підтримку виробничих програм підприємств металургійного і машинобудівного комплексів, сприяючи відродженню промисловості України, створенню робочих місць, своєчасній виплаті зарплати і пенсій працівникам підприємств.

АБ “Кредит-Дніпро” має генеральну ліцензію № 70 НБУ, яка дає йому право проводити валютні операції на світовому ринку, здійснювати у стислі строки платежі в будь-якій валюті і в будь-якій країні.

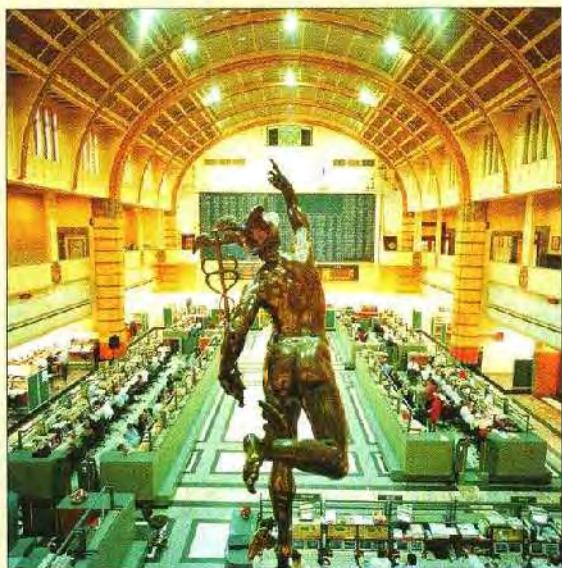
Банк істотно розширив власну кореспондентську мережу. Відкрито рахунки в 42 банках двадцяти країн світу, зокрема в КІБ “Альфа-банк”, КБ “Російський кредит”, Bank of New York, F/M (Німеччина), COMMERZBANK (Німеччина), Banque Nationale de Paris (Франція), National Westminster Bank PLC (Великобританія), Centro Internationale Handelsbank (Австрія) та ін.

АБ “Кредит-Дніпро” надійно обслуговує експортно-імпортні операції своїх акціонерів та клієнтів. Серед них — широко відомі в Україні та за її межами підприємства: Нижньодніпровський трубопрокатний завод, Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.Фрунзе, Новомосковський трубний завод, Нікопольський прядильно-нитковий комбінат, завод “Дніпропрес”, Алчевський металургійний комбінат, Алчевський коксохімічний завод, Науково-виробнича інвестиційна група “Інтерпайп” тощо.

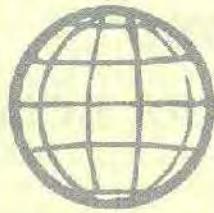
Кредитна політика АБ “Кредит-Дніпро” формується так, щоб збалансувати, з одного боку, потреби підприємств, організацій та економіки України в цілому в інвестиційному та оборотному капіталі, а з другого — вимоги НБУ щодо надійності й ліквідності банку.

АБ “Кредит-Дніпро” — банк, відкритий для всіх. Запрошуємо до співпраці фінансові установи, підприємства всіх форм власності, приватних осіб. Наш головний офіс знаходиться в м. Дніпропетровську по вул. Леніна, 17; тел. (0562) 442227, факс (0562) 442207. Банк має також філіали в Києві, Алчевську, Новомосковську.

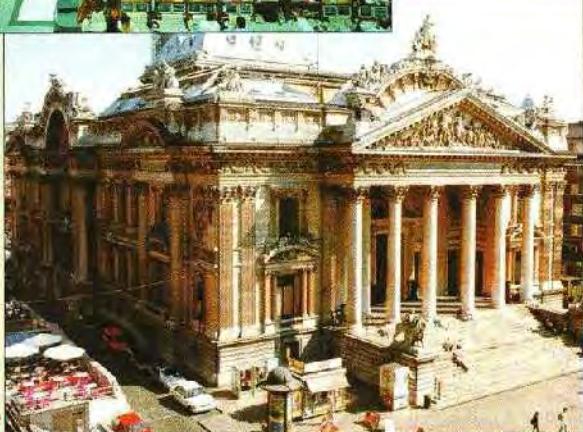
Ми несемо відповідальність за тих, хто нам довіряє...

Амстердамська
фондова біржа

Олег Андронов,
директор Української міжбан-
ківської валютної біржі.

Брюссельська
фондова біржа

Українська міжбанківська валютна біржа в липні 1998 року відзначає своє п'ятиріччя. За час свого існування вона пережила багато бурхливих подій, пов'язаних із розбудовою фінансової системи в умовах незалежності держави.

На початковому етапі становлення валютного ринку України і розвитку

8 липня 1993 року було прийнято Постанову Правління НБУ "Про Українську міжбанківську валютну біржу", в якій визначено основні форми діяльності УМВБ

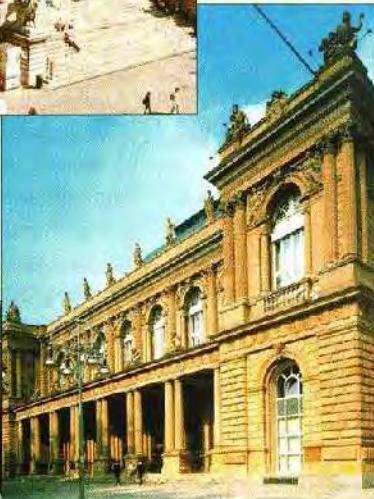
його інфраструктури (липень 1992 року) біржа була створена при Національному банку з метою упорядкування операцій із купівлі-продажу іноземної валюти. Однак із подальшим розвитком цього ринку і збільшенням обсягів операцій виникла необхідність у створенні самостійної структури, через яку здійснювалася б валютна політика держави. Відтак 8 липня 1993 року з'явилася Постанова Правління НБУ "Про Українську міжбанківську валютну біржу", в якій було визначено основні форми діяльності УМВБ.

Згідно з постановою на валютному ринку України діють такі суб'єкти:

- УМВБ, яка забезпечує організацію роботи щодо проведення операцій уповноваженими банками з купівлі-продажу іноземної валюти та подає НБУ пропозиції стосовно механізму встановлення курсу націо-

Фондова біржа Кіпру
(Нікосія)

Німецька фондова біржа
(Франкфурт-на-Майні)

Люксембурзька
фондова біржа

АНАЛІЗ ФАХІВЦІВ

Українській міжбанківській валютній біржі — п'ять років

нальної грошової одиниці щодо іноземних валют;

■ Національний банк України, який встановлює порядок проведення операцій з іноземною валютою на території України та здійснює заходи щодо стабілізації національної валюти;

■ комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи, що мають ліцензію НБУ (уповноважені банки), які здійснюють операції з купівлі та продажу іноземних валют на біржі для своїх клієнтів.

УМВБ була заснована 40 комерційними банками як закрите акціонерне товариство. В такому статусі вона функціонує і нині. Українська міжбанківська валютна біржа — це перший за

часом виникнення сегмент валютного ринку держави. Вона розвивалася разом із валютним ринком, і всі зміни у валютній політиці держави, що відбувалися протягом п'яти років, так чи інакше торкалися і УМВБ.

Із 5 листопада 1993 року у зв'язку з уведенням фіксованого курсу гривні торги валютою на УМВБ було припинено. Її продаж за офіційним курсом залежно від першочергових потреб держави проводив тимчасово створений Тендерний комітет. Однак політика фіксованого курсу призвела лише до загострення валютних проблем у державі та значного вілливу капіталу за кордон. Так, за експертними оцінками, в період дії фіксованого

Олена Береславська,
начальник відділу аналітики
УМВБ. Кандидат економічних
наук.

курсу з України було вивезено 2.5 — 3.5 млрд. доларів.

Зі скасуванням жорстко фіксованого курсу гривні і переходом до політики регульованого курсу УМВБ частково поновила роботу. З 11 березня 1994 року започатковано аукціони з продажу американського долара, а з квітня — німецької марки і російсь-

За п'ять років система торгівлі валютою в Україні наблизилася до практики світового ринку, де величезний обсяг операцій здійснюється на міжбанківському ринку

кого рубля. Аукціони проводилися до кінця вересня 1994 року.

За час їх проведення на УМВБ обсяг торгів американськими доларами сягнув суми 267.9 млн., німецькими марками — 21.6 млн., російськими рублями — 98.5 млрд. (без урахування деномінації). Однак аукціонна форма торгів виявилася неефективною, оскільки не відповідала існуючим умовам валютного регулювання. Тому з жовтня 1994 року УМВБ цілковито поновила свою діяльність і стала працювати у режимі, що діяв до припинення торгів.

Угоди з купівлі-продажу іноземної валюти в безготівковій формі на внутрішньому ринку України спочатку укладалися тільки на біржовому ринку. Але з розвитком банківської системи і лібералізацією валютної торгівлі з'явився ще один сегмент валютного

Таблиця 1. Обсяги торгів на сегментах валютного ринку¹

Роки	Обсяг торгів			відсотки
	Усього	УМВБ ²	УМВР	
1993	100	100	—	
1994	100	100	—	
1995	100	38.92	24.15	
1996	100	10.91	50.08	
1997	100	9.29	60.37	

¹ Обсяг торгів вказано лише щодо американського долара (без урахування інших валют).

² У таблиці не зазначено інші сегменти валютного ринку України — міжнародний ринок і ринок готівкового продажу.

Назва валюти	Валютна структура біржового обороту							тис. доларів США
	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1 квартал 1998 р.	
Долар США	14170.0	728720.0	359430.0	3018540.0	1970490.0	3010610.0	815480.0	
Німецька марка	0.0	44446.0	24494.0	174775.0	122128.0	74728.0	14274.0	
Російський рубль	0.0	265479.0	58314.0	634856.0	274484.0	83133.0	17187.0	
Білоруський рубль	4421.0	31361.0	8841.0	20929.0	16227.0	8309.0	2422.0	
Французький франк	0.0	0.0	0.0	3007.0	3812.0	2602.0	682.0	
Італійська ліра	0.0	0.0	0.0	1282.0	1620.0	1059.0	265.0	
Англійський фунт	0.0	0.0	0.0	517.0	3623.0	4090.0	481.0	
Усього	18591.0	1070006.0	451079.0	3853706.0	2392364.0	3184531.0	850791.0	
Частка долара, %	76.2	68.1	79.7	78.3	82.4	94.5	95.8	

ринку — міжбанківський ринок, де угоди укладалися безпосередньо між банками, уповноваженими здійснювати валютні операції.

Обидва сегменти ринку — біржовий та позабіржовий — взаємопов'язані елементи, які виконують відповідну роль. Так, біржовий ринок діє за формалізованими і твердо встановленими правилами: всі основні параметри угод фіксуються офіційною статистикою, отож, інформація є повною і достовірною. На позабіржовому ринку, де поведінка учасників визначається їх взаємною домовленістю, умови угод є комерційною таємницею, і тому про діяльність цього сегмента валютного ринку можна судити лише за експертними оцінками.

За минулі п'ять років співвідношення між біржовим та позабіржовим оборотом суттєво змінилося на користь останнього. На першому етапі розвитку ринку (1993 — 1995 рр.) більшість операцій здійснювалася

УМВБ: її частка в загальному обсязі операцій валютного ринку становила мало не 100% (без урахування обсягів ринку готівкових продажів).

Із появою позабіржового ринку роль біржової торгівлі валютою стала швидко зменшуватись. У 1995 році обсяг біржових угод знизився до 38.92%, у 1996 — до 10.91%, а в 1997 — до 9.29%. Це закономірний процес, через який пройшли всі країни. В результаті еволюції валютного ринку, яка відбулася за п'ять років, система торгівлі валютою на українському ринку наблизилася до практики торгівлі нею на світовому ринку, де також величезний обсяг операцій здійснюється на міжбанківському ринку.

Левова частка торгівлі іноземною валютою зосереджується нині в руках 10—15 найпотужніших банків, між якими склалися доволі стійкі фінансові відносини. Ці банки здійснюють більшу частину операцій, пов'язаних

із обслуговуванням зовнішньоекономічних зв'язків і вітрущого валютного обороту. Деякі з них є уповноваженими банками з обслуговування операцій нерезидентів на українському ринку державних цінних паперів.

Українська міжбанківська валютна біржа має ряд філій, появу яких зумовив розвиток регіональної біржової торгівлі. Перша філія з'явилась у Дніпропетровську в 1994 році. У 1995 році було створено ще три: Львівську, Харківську і Донецьку.

Серед філій найбільшу питому вагу в торгівлі валютою має Дніпропетровська. Так, у 1994 році частка цієї філії у загальному обсязі торгівлі валютою становила 0.3%, у 1995 — 8.2%, у 1996 — 11.0%. Шоправда, у 1997 році частка Дніпропетровської філії знизилася до 6.1%.

Друге місце посідає Львівська філія, третє — Харківська. Втім, у 1997 році частка Львівської філії знизилася до 0.8%. Частка ж Харківської зросла до 1.4%. Збільшення обсягів торгівлі валю-

 Переважна орієнтація на долар відбиває його домінуючі позиції в світовому валютному обороті: частка американської валюти в загальному обсязі офіційних валютних резервів країн світу становила в середині 1980-х років більше 56%

тою у харківському регіоні зумовлене зростанням його економічної ваги.

В операціях на валютному ринку України домінуючі позиції має амери-

Філія	Структура біржового обороту												тис. доларів США	
	1992 р.		1993 р.		1994 р.		1995 р.		1996 р.		1997 р.			
	Обсяг	% від загального обсягу	Обсяг	% від загального обсягу	Обсяг	% від загального обсягу	Обсяг	% від загального обсягу	Обсяг	% від загального обсягу	Обсяг	% від загального обсягу		
Київ (центр)	18592	100.0	1071992	100.0	449547	99.7	3427362	89.2	2103713	87.1	2909637	91.8	763700	89.7
Львів	0	0.0	0	0.0	0	0.0	55971	1.5	25955	1.1	25184	0.8	2278	0.3
Харків	0	0.0	0	0.0	0	0.0	42485	1.1	20781	0.9	43912	1.4	25414	3.0
Дніпропетровськ	0	0.0	0	0.0	1535	0.3	315369	8.2	264849	11.0	191940	6.1	59750	7.0
Донецьк	0	0.0	0	0.0	0	0.0	1947	0.1	1207	0.0	0	0.0	0	0.0
Усього	18592	100.0	1071992	100.0	451082	100.0	3843134	100.0	2416505	100.0	3170673	100.0	851142	100.0

канський долар. Це пов'язано з тим, що більшість зовнішньоторговельних розрахунків здійснюється у доларах. Долару віддає перевагу і "тіньовий" ринок, обсяги якого в Україні досить високі, а також населення країни, яке прагне мати доларові заощадження. Національний банк України теж тримає свої резерви в американській валюти.

Переважна орієнтація на американську валюту відзеркалює домінуючу позицію долара у світовому валютному обороті. За даними МВФ, частка американської валюти в загальному обсязі офіційних валютних резервів країн світу становила в середині 1980-х років понад 56%. У доларах США фінансувалося приблизно 60—70% світового експорту та імпорту, в доларах надавалося майже 70% міжнародних банківських позик, близько 50% міжнародних облігаційних позик також були виражені в американській валюти.

Відповідно долар домінує і в угодах на Українській міжбанківській валютній біржі, хоча нині до біржового обороту входять операції із іншими валютами (німецькою маркою, англійським фунтом, французьким франком та італійською лірою), а також операцій з двома національними валютами країн СНД — Росії та Білорусі. Поступове впровадження котирувань інших валют знижує абсолютну перевагу долара, але це — процес дуже поільговий. Більш-менш помітну роль в обсягах торгів відіграють лише німецька марка та російський рубль.

На УМВБ торги доларами США ведуться з 17 листопада 1992 р., німецькими марками — з 13 квітня 1993 р., фунтами стерлінгів — із 26 жовтня 1995 р., французькими франками — з 22 серпня 1995 р., італійськими лірами — з 27 вересня 1995 р. Торги російськими рублями розпочалися 21 квітня 1993 р., білоруськими рублями — з 8 грудня 1992 р. Із червня 1995 року торги доларами США та російськими рублями проводяться щодня, а з листопада 1995 р. розпочалися щоденні торги німецькими марками. Торги білоруськими рублями відбуваються двічі на тиждень — у понеділок і середу (з 18 березня 1998 року їх тимчасово припинено), французькими франками, італійськими лірами і фунтами стерлінгів — раз на тиждень: відповідно у вівторок, середу і четвер.

Оскільки американський долар посідає провідне місце в обсягах продажу валют, попит на нього залишається досить високим.

Протягом п'яти років функціонування УМВБ спостерігається цікава динаміка зміни валютних котирувань,

Динаміка валютних котирувань на УМВБ							
Період	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1 квартал 1998 р.
Долар США (гривень за 1 долар)							
Початок року	0.0065	0.0080	0.7150	1.0400	1.7940	1.8930	1.8990
Кінець року	0.0075	0.3115	1.0420	1.7940	1.8930	1.8990	2.0385
<i>Середньо-зважений курс</i>	<i>0.0071</i>	<i>0.0643</i>	<i>0.9997</i>	<i>1.4610</i>	<i>1.8337</i>	<i>1.8614</i>	<i>1.9697</i>
Німецька марка (гривень за 1 марку)							
Початок року		0.0189	0.4620	0.6250	1.2650	1.2200	1.0630
Кінець року		0.2000	0.6300	1.2600	1.2500	1.0830	1.1060
<i>Середньо-зважений курс</i>		<i>0.0431</i>	<i>0.6229</i>	<i>1.0475</i>	<i>1.2195</i>	<i>1.0845</i>	<i>1.1060</i>
Російський рубль (деномінований) (гривень за 1 рубль)							
Початок року		0.0350	0.2800	0.2780	0.3750	0.3368	0.3172
Кінець року		0.3000	0.2600	0.3760	0.3300	0.3130	0.3349
<i>Середньо-зважений курс</i>		<i>0.0716</i>	<i>0.2960</i>	<i>0.3168</i>	<i>0.3605</i>	<i>0.3217</i>	<i>0.3251</i>
Білоруський рубль (гривень за 10000 білоруських рублів)							
Початок року	0.1443	0.1441	0.3850	1.0600	1.4300	0.5700	0.4100
Кінець року	0.1436	0.3500	0.8500	1.5500	0.5400	0.4520	0.3570
<i>Середньо-зважений курс</i>	<i>0.1439</i>	<i>0.3726</i>	<i>0.4576</i>	<i>1.2988</i>	<i>1.0871</i>	<i>0.5398</i>	<i>0.4089</i>
Французький франк (гривень за 1 французький франк)							
Початок року				0.3200	0.3500	0.3810	0.3250
Кінець року				0.3800	0.3680	0.3130	0.3280
<i>Середньо-зважений курс</i>				<i>0.3527</i>	<i>0.3511</i>	<i>0.3194</i>	<i>0.3272</i>
Італійська ліра (гривень за 1000 італійських лір)							
Початок року				0.9280	1.2600	1.4500	1.2700
Кінець року				1.2500	1.2100	0.6900	1.2300
<i>Середньо-зважений курс</i>				<i>1.1100</i>	<i>1.2060</i>	<i>1.1310</i>	<i>1.1140</i>
Англійський фунт (гривень за 1 англійський фунт)							
Початок року				2.8000	2.8250	3.2000	3.1800
Кінець року				2.8000	3.1000	3.0000	3.3000
<i>Середньо-зважений курс</i>				<i>2.8269</i>	<i>2.8427</i>	<i>3.0186</i>	<i>3.2033</i>

особливо американського долара. Так, починаючи з 1992 року, відбувається постійне падіння курсу національної валюти щодо долара. За п'ять років девальвація гривні становить 98 %.

За три останні роки (1996—1998 рр.) темпи девальвації гривні значно зни-

зилися. Це пов'язано з тим, що НБУ протягом даного періоду проводив політику стабілізації курсу національної грошової одиниці. Ця політика полягає у стримуванні значних курсових коливань шляхом здійснення валютних інтервенцій. Інтервенції НБУ

Попит і пропозиція долара США на УМВБ			млн. доларів
Рік	Попит	Пропозиція	Середня кількість банків — учасників торгів
1992	15.250	11.820	3
1993	863.450	684.520	19
1994	357.300	296.510	37
1995	2964.560	2694.110	39
1996	1429.110	1527.470	19
1997	1665.650	1856.180	17
I квартал 1998 року	738.550	119.170	25

проводить за рахунок валютних резервів держави.

У зв'язку зі значним припливом капіталу нерезидентів коливання курсу української національної грошової одиниці обмежуються "валютним коридором". Офіційний курс гривні щодо долара щоденно визначається за результатами торгів на УМВБ. Курс міжбанківського валютного ринку прив'язаний до офіційного і може відхилятися на 0.3 відсотка в той чи інший бік.

Із 1997 року Україна приєдналася до VIII статті Статуту МВФ, якою передбачено зняття обмежень на проведення валютних операцій, що обслуговують торговельний баланс держави. У зв'язку із цим було скасовано обов'язковий 50-відсотковий продаж валюти. Відтоді попит і пропозиція на УМВБ практично не залежать від цих операцій.

Нині попит і пропозиція на УМВБ формуються залежно від курсової різниці на двох сегментах валютного ринку. Якщо курс на міжбанківськуму ринку перевищує біржовий, то на біржі виникає попит на валюту, і на вшаки, якщо біржовий курс вищий за міжбанківський, то на УМВБ з'являється пропозиція валюти.

На обсяги продажу валюти і курсоутворення гривні істотно впливає рух

іноземного капіталу. З розвитком ринку ОВДП, пік якого припадав на першу половину 1997 року, надходження іноземного капіталу значно зросли. Завдяки цьому на УМВБ спостерігалася пропозиція валюти, і курс гривні постійно зростав. Із виникненням міжнародної фінансової кризи почався стрімкий відлив капіталу з ринків, що розвиваються, у тому числі й з українського. Це спричинилося до зростання попиту на валюту, що, в свою чергу, призвело до подальшої девальвації курсу гривні. Уріал був змушений піти у 1998 році на розширення меж курсового коридору до 1.80 — 2.25 грн./дол.

Операції на валютному ринку продовжують відігравати ключову роль на фінансовому ринку України. Так, обсяги операцій на валютному ринку за 1997 рік становили понад 32 мільярди доларів США. Рівень капіталізації інших сегментів українського фінансового ринку значно нижчий.

За оцінками спеціалістів Кабінету Міністрів, рівень капіталізації фондового ринку України в 1997 році становив близько 4 мільярдів доларів. Обсяги ринку міжбанківських кредитів порівняно з валютним ринком також менші. Таким чином, сьогодні структура українського фінансового ринку відповідає структурі світового

фінансового ринку, де валютні угоди переважають над рештою операцій. За експертними оцінками, обсяг операцій на світовому валютному ринку нині становить у середньому близько 1.0—1.3 трильйона доларів за день. Звичайно, на цьому фоні масштаби українського валютного ринку видаються незначними.

УМВБ за роки своєго існування докласти чимало зусиль для подальшого розвитку і розширення сфери послуг. У біржовій діяльності перевага надається не тільки ефективній роботі валютних торгів, а й іншим видам фінансових послуг.

Так, на початку 1996 року на УМВБ було створено управління фондового ринку, головна мета якого полягає в розвитку операцій із державними цінними паперами. На УМВБ створено вторинний ринок ОВДП, причому досить активний, і це незважаючи на

У червні 1997 року Україна приєдналася до VIII статті Статуту МВФ, якою передбачено зняття обмежень на проведення валютних операцій, що обслуговують торговельний баланс держави

те, що з березня 1996 року став функціонувати позабіржовий вторинний ринок ОВДП, на якому уповноважені банки мають право безпосередньо проводити операції з купівлі та продажу ОВДП. Крім того, наприкінці 1996 року створено Позабіржову фондову торговельну систему (ПФТС), яка також проводить вторинні торги з держблігаціями.

Однак обсяги вторинних операцій з ОВДП на біржовому ринку і в ПФТС дуже малі, а самі сегменти ринку існують як індикатори визначення цін на держблігації для банківських структур. Левова частка цих операцій здійснюється на позабіржовому ринку, але їх обсяг порівняно з іншими країнами також невеликий. Зі світової практики відомо, що обсяги вторинного ринку перевищують обсяги первинного у десятки разів.

Збільшення обсягів операцій із купівлі-продажу ОВДП па біржовому ринку і його розвиток стримується недосконаллю податковою системою, яка робить збитковими операції не лише на біржовому, а й на позабіржовому ринках. Okрім комісійної винаго-

Обсяг операцій з ОВДП на вторинному ринку ¹				відсотки
Роки	Усього	Біржова торгівля	Позабіржова торгівля	
1996	100	3.7	96.3	
1997	100	5.57	94.43	
I квартал 1998	100	0.8	99.2	

¹ Без урахування операцій у ПФТС.

роди (на біржовому ринку), покупець ОВДП повинен сплатити за кожною угодою 0.1% державного мита і 30% податку на отриманий прибуток. Проте на позабіржовому ринку комісійний збір не стягується, і державне міто покупець не сплачує взагалі. Продавець держоблігаций, незалежно від сегмента ринку, повинен сплатити за кожною угодою 0.2% держмита і ті ж 30%. Існування такого податкового преса призводить до того, що вторинний ринок ОВДП практично не розвивається. Якщо держава бажає, щоб цей сегмент фінансового ринку України розвивався, вона повинна суттєво знизити або зовсім скасувати існуючі податки, на самперед — держмита.

В Україні триває процес роздержавлення власності. Створюється ринок корпоративних цінних паперів, у якому активну участь бере Й УМВБ. Із 1 лютого 1997 року Державна комісія із цінних паперів та фондового ринку зареєструвала УМВБ як фондову біржу, що дало змогу Фонду держмайна проводити первинне розміщення акцій підприємств, які приватизуються.

Перший аукціон із продажу акцій на центральному майданчику УМВБ проведено 16 липня 1997 року. На Львівській філії аукціони започатковано раніше — 23 квітня 1997 року. Питома вага Львівської філії у загальному обсязі продажу акцій більша, ніж відповідна частка Дніпропетровської філії. Це пов'язано з тим, що Львівська філія зареєстрована як регіональна фондова біржа, і всі аукціони, які проводяться у західному регіоні, здійснюються саме тут.

Продаж акцій Фондом держмайна на УМВБ проводиться досить ефективно: за 1997 рік було продано понад 50% акцій, виставлених на продаж на всіх фондових біржах України.

УМВБ планує розпочати вторинні торги корпоративними цінними паперами. Для цього фондову секцію біржі розроблено правила лістингу (допуску) цінних паперів, правила членства в секції і правила проведення торгів. Торги планується проводити у торгово-кліринговій системі "Контракт" із використанням віддалених робочих місць, які встановлюватиме біржа.

Українська міжбанківська валютна біржа прагне розвивати ринки, використовуючи нові інструменти. Досвід розвитку світових фінансових ринків свідчить, що нині головна увага приділяється торгівлі строковими контрактами. У зв'язку із цим з кінця грудня 1997 року біржа розпочала торгівлю ф'ючерсними контрактами з

Обсяги продажу акцій на УМВБ та через її філії у 1997—1998 роках

Період	УМВБ		Львівська філія		Дніпропетровська філія	
	Кількість акцій, млн. шт.	Сума, тис. грн.	Кількість акцій, млн. шт.	Сума, тис. грн.	Кількість акцій, млн. шт.	Сума, тис. грн.
1997	23.9	8812.045	3.6	713.854	0.4	352.843
За п'ять місяців 1998 р.	32.3	20950.616	1.271	1267.170	0.06	16.844

різними термінами виконання на курс гриvnі щодо долара США, німецької марки і російського рубля. Торгівля контрактами здійснюється без поставки базового активу. В подальшому планується запровадити контракти "з поставкою", а також використати нові базові активи, передусім облігації внутрішньої державної позики, процентні ставки, фондові індекси.

Розрахунковим центром і гарантом виконання угод, які укладаються в секції термінового ринку УМВБ, є АБ "Кліринговий дім". Він відкриває маржеві рахунки учасників торгов, робить перерахунок позицій у кінці кожного торгового дня і перераховує суму виграшу з рахунку сторони, що програвла, на рахунок сторони, яка виграла.

Згідно з правилами торгов на цьому ринку можуть працювати як юридичні особи в статусі членів секції термінового ринку, так і фізичні — індивідуальні торговці. Членами секції є 16 комерційних банків та інвестиційних компаній, у тому числі "Україна", Західноукраїнський комерційний банк, Укрінбанк, банк "Фінанси та

кредит". Із першого дня у торгах бере участь Львівська філія УМВБ. Проведено роботу щодо підключення до торгово-клірингової системи філій у Харкові і Дніпропетровську.

Підбиваючи підсумок п'ятирічної діяльності УМВБ, хотілося б зазначити, що біржа пройшла нелегкий шлях в організації своєї діяльності. Багато

Обсяги операцій за 1997 рік на валютному ринку України становили більше 32 мільярдів доларів США, тоді як рівень капіталізації фондового ринку — близько 4 мільярдів доларів

зроблено для розвитку біржових фінансових ринків, але ще більше зусиль потрібно докласти, щоб ці ринки набули цивілізованих форм та ефективно працювали на користь економіки України.

ОФІЦІЙНА ІНФОРМАЦІЯ

Загальний зовнішній довгостроковий борг України*

За станом на 31.03.1998 р., млрд. доларів США

Довгостроковий борг України (А+В)	10.9**
А. Державний та гарантований державою	10.4
у тому числі:	
за кредитами МВФ	2.4
Б. Приватний негарантований	0.5

* Довгостроковий борг — борг із першім або продовженням терміном погашення понад один рік.

** До загальної суми зовнішнього довгострокового боргу включено прострочену заборгованість за основною сумою та відсотками.

Матеріал підготовлено департаментом валутного регулювання НБУ.

**Основні елементи захисту
банкнот Банку Росії зразка 1997 року**

1 Водяні знаки:

розташовані на купонних полях грошових білетів;
добре помітні при розгляданні банкноти проти світла;
на одному краю повторюють фрагменти малюнка лицьового або зворотного боку; на другому — цифрове позначення номіналу банкноти.

2 Срібляста фарба:

цифрові позначення номіналів усіх банкнот мають добре помітний сріблястий блиск.

3 Мітки для слабозорих:

на лівому купонному полі лицьового боку розташовані рельєфні кружечки і смужки, призначенні для визначення номіналів банкнот на дотик.

4 Фарба, що змінює колір

(лише на банкноті 500 рублів):
емблема Банку Росії при розгляданні банкноти під різними кутами змінює свій колір із жовто-зеленого на червоно-оранжевий.

5 Приховане зображення:

на візерунковій стрічці банкнот у горизонтальному їх положенні на рівні очей під гострим кутом променів світла видно літери "РР".

6 Рельєфне зображення:

у верхній частині лицьового боку банкнот текст "БІЛЕТ БАНКА РОССІИ" має рельєф, що відчувається на дотик.

7 Мікровізерунок:

купонні поля зворотного боку банкнот задруковано кольоровими прямокутниками, які складаються із дрібних геометрических фігур.

8 Захисна стрічка:

видима проти світла прозора полімерна смуга містить текст, який утворюється із літер "ЦБР" і числових номіналів банкнот у прямому і перевернутому зображені.

9 Мікротекст:

утворюється із літер "ЦБР" і числових номіналів банкнот.

ДОВІДКОВЕ БЮРО

Нові банкноти і монети Банку Росії зразка 1997 року

Увага!

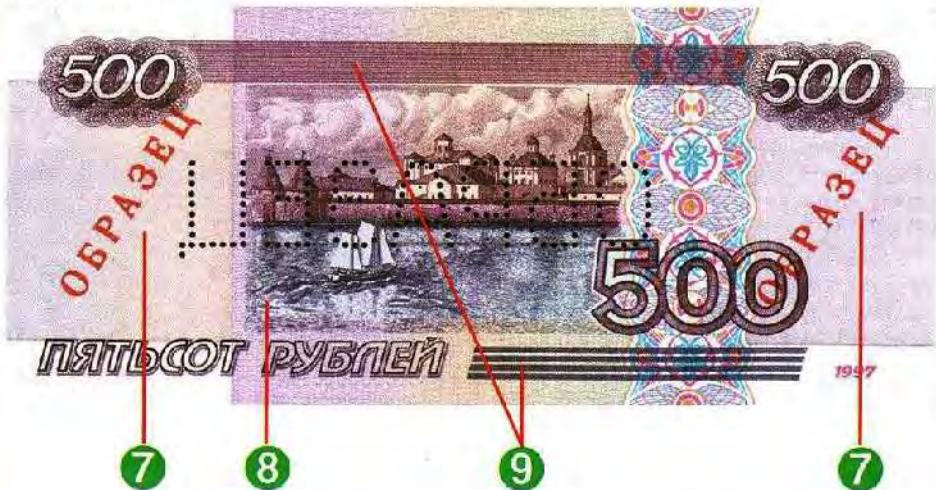
Вартість монет і банкнот зразка 1997 р. дорівнює такім сумам старих грошей у будь-якому наборі.

Нові гроші	Старі гроші
1 коп.	10 руб.
5 коп.	50 руб.
10 коп.	100 руб.
50 коп.	500 руб.
1 руб.	1000 руб.
2 руб.	2000 руб.
5 руб.	5000 руб.
10 руб.	10000 руб.
50 руб.	50000 руб.
100 руб.	100000 руб.
500 руб.	500000 руб.

Лицьовий бік

Зворотний бік

Лицьовий бік

Зворотний бік

Протягом усього 1998 року старі та нові банкноти і монети обов'язкові до приймання для будь-яких видів платежів і вкладень у банки. Старі банкноти та монети, які залишилися у населенні, можна буде обмінити без обмежень протягом 1999–2002 рр. у банках Росії.

Матеріали надано Центральним банком Російської Федерації.

Офіційний курс гривні щодо іноземними валютах

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	01.05.1998 р.	02.05.1998 р.	03.05.1998 р.	04.05.1998 р.	05.05.1998 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	133,2040	133,2040	133,2040	133,2040	132,0374	
2	040 ATS	100 австрійських шилінгів	16,1723	16,1723	16,1723	16,1723	16,2364	
3	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	341,1753	341,1753	341,1753	341,1753	340,7755	
4	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	5,2860	5,2860	5,2860	5,2860	5,2167	
5	036 BEF	1000 бельгійських франків	55,1400	55,1400	55,1400	55,1400	55,4538	
6	112 BYB	10000 білоруських рублів	0,3765	0,3765	0,3765	0,3765	0,3765	
7	300 GRD	1000 грецьких драхм	6,4650	6,4650	6,4650	6,4650	6,5329	
8	208 DKK	100 данських крон	29,9432	29,6432	29,8432	29,8432	29,9699	
9	840 USD	100 доларів США	204,2500	204,2500	204,2500	204,2500	204,2300	
10	233 EEK	100 естонських крон	14,2251	14,2251	14,2251	14,2251	14,2381	
11	352 ISK	100 ісландських крон	2,5553	2,5553	2,5553	2,5553	2,5653	
12	372 IEP	100 італійських фунтів	286,7215	286,7215	286,7215	286,7215	287,7324	
13	724 ESP	100 іспанських песет	13,4035	13,4035	13,4035	13,4035	13,4265	
14	380 ITL	100 італійських лір	11,5280	11,5280	11,5280	11,5280	11,5341	
15	124 CAD	100 канадських доларів	142,3423	142,3423	142,3423	142,3423	142,5236	
16	398 KZT	100 казахстанських тенге	2,6649	2,6649	2,6649	2,6649	2,6553	
17	428 LVL	100 латвійських латів	343,8552	343,8552	343,8552	343,8552	343,9557	
18	440 LTL	100 литовських літів	51,0625	51,0625	51,0625	51,0625	51,0700	
19	438 MDL	100 молдовських леїв	43,2504	43,2504	43,2504	43,2504	43,2430	
20	528 NLG	100 нідерландських гульденів	101,0894	101,0894	101,0894	101,0894	101,5280	
21	230 DEM	100 німецьких марок	113,8010	113,8010	113,8010	113,8010	114,3849	
22	578 NOK	100 норвезьких крон	27,3862	27,3862	27,3862	27,3862	27,5510	
23	935 PLN	100 польських злотів	60,1886	60,1886	60,1886	60,1886	60,1974	
24	620 PTE	100 постугальських эскудо	1,1102	1,1102	1,1102	1,1102	1,1165	
25	810 RUR	100 російських рублів	3,3293	3,3293	3,3293	3,3293	3,3503	
26	702 SGD	100 сингапурських доларів	127,6562	127,6562	127,6562	127,6562	127,6750	
27	703 SKK	100 словацьких крон	5,8551	5,8551	5,8551	5,8551	5,8500	
28	792 TRL	10000 турецьких лір	0,0829	0,0829	0,0829	0,0829	0,0829	
29	795 TMM	10000 туркменських манатів	3,9273	3,9273	3,9273	3,9273	3,9285	
30	348 HUF	1000 угорських форинтів	9,6767	9,6767	9,6767	9,6767	9,6781	
31	860 UZS	100 узбецьких сумів	2,3791	2,3791	2,3791	2,3791	2,3715	
32	246 FIM	100 фінських марок	37,4860	37,4860	37,4860	37,4860	37,6418	
33	250 FRF	100 французьких франків	33,9445	33,9445	33,9445	33,9445	33,9416	
34	203 CZK	100 чеських крон	6,0668	6,0668	6,0666	6,0666	6,0675	
35	752 SEK	100 шведських крон	26,9393	26,9393	26,9393	26,9393	26,5144	
36	756 CHF	100 швейцарських франків	136,3848	136,3848	136,3848	136,3848	136,7536	
37	392 JPY	1000 японських юанів	15,4519	15,4519	15,4519	15,4519	15,3413	
38	954 XEU	100 ЕКЮ	224,9618	224,9618	224,9618	224,9618	226,0131	
39	960 XDR	100 СДР	275,3870	275,3870	275,3870	275,3870	276,4683	
			16.05.1998 р.	17.05.1998 р.	18.05.1998 р.	19.05.1998 р.	20.05.1998 р.	21.05.1998 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	121,6395	121,6395	121,6395	121,6398	128,2257	126,6903
2	040 ATS	100 австрійських шилінгів	16,3746	16,3746	16,3746	16,3034	16,3692	15,4196
3	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	334,1287	334,1287	334,1287	332,2052	333,5226	334,1465
4	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	5,3094	5,3094	5,3094	5,3159	5,3205	5,3229
5	036 BEF	1000 бельгійських франків	55,8513	55,8513	55,8513	55,6173	55,8378	56,0055
6	112 BYB	10000 білоруських рублів	0,3765	0,3765	0,3765	0,3765	0,3765	0,3765
7	330 GRD	10000 грецьких драхм	6,6595	6,6595	6,6595	6,6407	6,6539	6,6629
8	238 DKK	100 данських крон	30,2513	30,2513	30,2513	30,1251	30,2342	30,3181
9	840 USD	100 доларів США	204,8900	204,8900	204,8900	205,1100	205,3200	205,4100
10	233 EEK	100 естонських крон	14,4021	14,4021	14,4021	14,3414	14,3933	14,4227
11	352 ISK	100 ісландських крон	2,8765	2,8765	2,8765	2,8771	2,8784	2,8829
12	372 IEP	100 італійських фунтів	290,2887	290,2887	290,2887	288,9629	290,0512	290,8616
13	724 ESP	1000 іспанських песет	13,5856	13,5856	13,5856	12,5073	13,5609	13,6016
14	380 ITL	10000 італійських лір	11,6841	11,6841	11,6841	11,6149	11,6811	11,7159
15	124 CAD	100 канадських доларів	141,5438	141,5438	141,5438	140,9706	141,7946	141,9198
16	398 KZT	100 казахстанських тенге	2,6671	2,6671	2,6671	2,6700	2,6726	2,6740
17	428 LVL	100 латвійських латів	344,3529	344,3529	344,3529	344,7731	345,0736	345,2239
18	440 LTL	100 литовських літів	51,2225	51,2225	51,2225	51,2850	51,3300	51,3825
19	438 MDL	100 молдовських леїв	43,3336	43,3336	43,3336	43,3865	43,4254	43,4317
20	528 NLG	100 нідерландських гульденів	102,2411	102,2411	102,2411	101,8162	102,2154	102,5035
21	230 DEM	100 німецьких марок	115,2168	115,2168	115,2168	114,7315	115,1855	115,5417
22	578 NOK	100 норвезьких крон	27,4504	27,4504	27,4504	27,3038	27,3856	27,3892
23	955 PLN	100 польських злотів	60,7622	60,7622	60,7622	60,8363	60,8897	60,9154
24	620 PTE	100 постугальських эскудо	1,1247	1,1247	1,1247	1,1199	1,1245	1,1277
25	810 RUR	100 російських рублів	3,3340	3,3340	3,3340	3,3375	3,3358	3,3357
26	702 SGD	100 сингапурських доларів	125,6316	125,6316	125,6316	125,7862	126,8974	126,9530
27	703 SKK	100 словацьких крон	6,0064	6,0064	6,0064	6,0137	6,0190	6,0216
28	792 TRL	10000 турецьких лір	0,0615	0,0615	0,0615	0,0616	0,0617	0,0617
29	795 TMM	10000 туркменських манатів	3,9402	3,9402	3,9402	3,9450	3,9485	3,9622
30	348 HUF	1000 угорських форинтів	9,7900	9,7900	9,7900	9,8019	9,8105	9,8148
31	860 UZS	100 узбецьких сумів	2,3681	2,3681	2,3681	2,3583	2,3614	2,3624
32	246 FIM	100 фінських марок	37,9132	37,9132	37,9132	37,7559	37,9056	38,0248
33	250 FRF	100 французьких франків	34,3553	34,3553	34,3553	34,2152	34,3188	34,4522
34	203 CZK	100 чеських крон	5,2928	5,2928	5,2928	5,3005	5,3030	5,3098
35	752 SEK	100 шведських крон	25,5636	25,5636	25,5636	25,3676	26,4431	26,5422
36	756 CHF	100 швейцарських франків	138,5344	138,5344	138,5344	137,6721	138,4081	136,6673
37	392 JPY	1000 японських юанів	15,2927	15,2927	15,2927	15,1285	15,1125	15,1032
38	954 XEU	100 ЕКЮ	225,5508	225,5508	225,5508	225,8146	226,6526	227,3338
39	960 XDR	100 СДР	274,9138	274,9138	274,9138	274,0478	275,5637	275,8035

¹ До уваги міністерств, відомств, зацікавлених організацій і широкого кола читачів.

Едикт офіційної інформації у друкованіх періодичних виданнях про офіційні курси гривні, які становлюються щодо іноземних валют

емних валют, який встановлюється щоденно (за травень 1998 року)

Офіційний курс

05.05.1998 р.	07.05.1998 р.	08.05.1998 р.	09.05.1998 р.	10.05.1998 р.	11.05.1998 р.	12.05.1998 р.	13.05.1998 р.	14.05.1998 р.	15.05.1998 р.
131.0650	130.8057	130.0635	129.4576	129.4576	129.9045	130.1513	125.4743	128.3182	
15.3699	16.4209	16.4894	16.4114	16.4114	16.4114	16.3950	16.4072	16.3325	15.3722
339.6415	339.6949	338.6750	335.4581	335.4581	335.4581	335.2252	333.8700	335.0329	332.1666
5.2878	5.2957	5.2985	5.3014	5.3014	5.3014	5.3029	5.3045	5.3030	5.3063
55.9059	56.0138	56.2452	56.0820	56.0820	56.9820	55.9820	55.9224	55.9587	55.7052
0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765
6.6519	6.6645	6.6170	6.6151	6.6151	6.6151	6.6161	6.6314	6.6571	6.6214
30.2392	30.2863	30.4228	30.3030	30.3030	30.3030	30.2945	30.3125	30.1650	30.2420
204.3700	204.3600	204.4700	204.5800	204.5800	204.5800	204.6420	204.7200	204.7200	204.7700
14.4155	14.4428	14.5631	14.4255	14.4255	14.4255	14.4210	14.4318	14.3643	14.4610
2.8820	2.8622	2.8677	2.8637	2.8637	2.8637	2.8645	2.8702	2.8753	2.8738
290.3288	290.5894	291.7436	290.6734	290.6734	290.6734	290.2432	290.4015	289.4464	290.2656
13.5725	13.5962	13.6561	13.5971	13.5971	13.5971	13.5823	13.5901	13.5320	13.5522
11.6881	11.7114	11.7614	11.7101	11.7101	11.7101	11.6933	11.7070	11.6546	11.6844
142.948	141.8515	142.1764	142.7960	142.7960	142.7960	142.5143	142.9567	142.6233	141.2330
2.6613	2.6603	2.6627	2.6632	2.6632	2.6632	2.6639	2.6646	2.6646	2.6652
343.9731	345.2027	345.3885	345.5743	345.5743	345.5743	345.6737	345.7770	344.0672	344.1513
51.0900	51.0900	51.1175	51.1450	51.1450	51.1450	51.1600	51.1750	51.1800	51.1925
43.2487	43.2572	43.2649	43.2745	43.2745	43.2745	43.2833	43.2926	43.2995	43.3082
102.3561	102.5405	102.9706	102.4863	102.4863	102.4863	102.3777	102.4516	101.9750	102.2375
115.3243	115.5425	116.0245	115.4841	115.4841	115.4841	115.3681	115.4540	114.9144	115.2076
27.7470	27.8030	27.7821	27.6007	27.6007	27.6007	27.6018	27.6108	27.4299	27.4367
60.2392	60.2210	60.2534	60.2326	60.2326	60.2326	60.2503	60.2579	60.2738	60.2885
1.1266	1.1278	1.1326	1.1271	1.1271	1.1271	1.1266	1.1269	1.1218	1.1247
3.3301	3.3305	3.3312	3.3322	3.3322	3.3322	3.3322	3.3331	3.3326	3.3328
127.7000	127.7250	127.7935	129.1948	129.1948	129.1948	129.2327	129.2706	129.2632	129.3148
5.8571	5.8563	5.8614	5.9603	5.9603	5.9603	5.9620	5.9638	5.9613	5.9658
0.0029	0.0029	0.0030	0.0017	0.0017	0.0017	0.0018	0.0018	0.0018	0.0018
3.9292	3.9300	3.9321	3.9342	3.9342	3.9342	3.9354	3.9365	3.9369	3.9379
9.6900	9.6819	9.6871	9.7684	9.7684	9.7684	9.7613	9.7641	9.7651	9.7575
2.3720	2.3724	2.3737	2.3750	2.3750	2.3750	2.3652	2.3559	2.3562	2.3567
37.9532	38.0277	38.1837	37.9885	37.9885	37.9885	37.9734	38.0075	37.8011	37.9931
34.3332	34.4571	34.5997	34.4097	34.4097	34.4097	34.4002	34.4284	34.2675	34.3538
6.0387	6.0699	6.0731	6.2561	6.2561	6.2561	6.2579	6.2597	6.2604	6.2619
26.7341	26.9075	26.9977	26.8558	26.8558	26.8558	26.8527	26.9181	26.7096	26.5334
137.7433	138.0617	139.4267	138.2922	138.2922	138.2922	138.0957	138.2331	137.9432	138.4580
15.4189	15.4249	15.4104	15.4275	15.4275	15.4275	15.4478	15.3577	15.2549	15.2627
227.6732	228.1040	228.7075	227.6422	227.6422	227.6422	227.1137	227.2251	226.0366	226.8323
278.7387	276.4123	277.2405	275.9491	275.9491	275.9491	275.9698	274.2517	275.6572	
22.05.1998 р.	23.05.1998 р.	24.05.1998 р.	25.05.1998 р.	26.05.1998 р.	27.05.1998 р.	28.05.1998 р.	29.05.1998 р.	30.05.1998 р.	31.05.1998 р.
128.7467	129.5817	129.5817	129.5817	129.6143	128.0206	127.3005	128.0166	128.4499	128.4499
16.2468	16.5646	16.5645	16.5646	16.5699	16.5177	16.5601	16.4055	16.4048	16.4048
334.2929	335.3431	335.3481	335.3481	335.0593	336.2124	337.3900	334.2399	335.5536	335.5536
5.3252	5.3255	5.3255	5.3255	5.3265	5.3278	5.3291	5.3317	5.3312	5.3312
56.0311	56.5068	56.5063	56.5068	56.5210	56.5453	56.4876	55.9614	55.9591	55.9591
0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765	0.3765
6.6389	6.7827	6.7827	6.7827	6.7844	6.7724	6.7505	6.7298	6.7584	6.7584
30.3314	30.5870	30.5870	30.5870	30.6016	30.5157	30.5964	30.3073	30.2391	30.2091
205.5000	205.5100	205.5100	205.5100	205.5500	205.6000	205.6500	205.7500	205.7300	205.7300
14.4490	14.5702	14.5702	14.5702	14.5739	14.5280	14.5253	14.4293	14.4287	14.4287
2.6932	2.8998	2.9903	2.8998	2.8943	2.8880	2.8815	2.7766	2.8753	2.8753
290.9921	293.3276	293.3276	293.3276	293.4595	292.7446	293.6125	290.9982	290.9578	290.9578
13.6075	13.7216	13.7216	13.7216	13.7239	13.6807	13.7182	13.5878	13.5895	13.5895
11.7211	11.8194	11.8194	11.8194	11.8247	11.7874	11.8200	11.7106	11.7126	11.7126
141.9820	141.5759	141.5759	141.5759	142.0545	141.5955	141.2132	141.4531	141.6897	141.5897
2.6746	2.6739	2.6739	2.6739	2.6728	2.6758	2.6769	2.5759	2.6755	2.6755
344.2211	344.2379	344.2379	344.2379	344.3049	344.3886	344.4724	344.6399	344.6064	344.5064
51.3750	51.3775	51.3775	51.3775	51.3875	51.4000	51.4125	51.4375	51.4326	51.4325
43.4415	43.4399	43.4399	43.4399	43.4429	43.4443	43.4502	43.4714	43.4717	43.4717
102.5765	103.4322	103.4322	103.4322	103.4582	103.1301	103.5901	102.4215	102.4171	102.4171
115.5923	116.5617	116.5617	116.5617	116.5910	116.2239	116.5222	115.4342	115.4295	115.4295
27.4012	27.5890	27.5890	27.5890	27.6018	27.5509	27.4118	27.2698	27.2691	27.2691
60.2196	60.2227	60.2227	60.2227	60.2344	60.2491	60.7674	60.5068	60.4999	60.4999
1.1282	1.1381	1.1381	1.1381	1.1385	1.1350	1.1376	1.1270	1.1269	1.1269
3.3374	3.3373	3.3373	3.3373	3.3379	3.3377	3.3374	3.3368	3.3376	3.3376
125.2285	125.2346	125.2346	125.2346	125.2590	125.2695	125.7414	125.8025	125.7903	125.7903
5.9961	5.9964	5.9964	5.9964	5.9975	5.9991	6.0564	6.0593	6.0587	6.0587
0.0009	0.0008	0.0008	0.0008	0.0008	0.0008	0.0007	0.0008	0.0008	0.0008
3.5519	3.9521	3.9521	3.9521	3.9529	3.9538	3.9548	3.9567	3.9563	3.9563
9.7504	9.7504	9.7504	9.7504	9.7520	9.7547	9.8080	9.8128	9.8119	9.8119
2.5634	2.3635	2.3635	2.3635	2.3422	2.3428	2.3433	2.3445	2.3442	2.3442
38.3414	38.3605	38.3605	38.3605	38.3643	38.2435	38.3463	37.9883	37.9795	37.9795
34.4673	34.7587	34.7587	34.7587	34.7674	34.6568	34.7492	34.4238	34.4222	34.4222
6.3457	6.3460	6.3460	6.3460	6.3479	6.3488	6.4431	6.4462	6.4456	6.4456
26.5539	26.7276	26.7276	26.7276	26.5877	26.6315	26.5183	26.3308	26.2429	26.2429
138.7281	139.8275	139.8275	139.8275	139.9559	139.7359	140.7122	139.3964	138.9621	138.9621
15.1143	15.1192	15.1192	15.1192	15.2024	14.9383	14.9521	14.8749	14.8304	14.8304
227.4394	229.3469	229.3469	229.3469	229.4045	228.4512	229.2574	227.0822	227.1653	227.1653
275.3304	278.2445	278.2445	278.2445	278.3145	277.4380	276.3091	273.4803	274.6030	274.6030

Матеріал підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

ІНФОРМАЦІЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ТОРГІВ НА УКРАЇНСЬКІЙ МІЖБАНКІВСЬКІЙ ВАЛЮТНІЙ БІРЖІ
у травні 1998 року

Дата	Курс	Обсяг продажу	Попит	Пропозиція	Кількість банків
доларами США					
За 100 USD					
Дані в тис. USD					
04.05.1998р.	204.28	8580	8580	0	20
05.05.1998р.	204.32	6050	6120	0	31
06.05.1998р.	204.36	7160	7200	0	30
07.05.1998р.	204.47	15600	16150	0	28
08.05.1998р.	204.58	21660	21660	0	28
11.05.1998р.	204.64	11110	11170	0	26
12.05.1998р.	204.70	8490	8540	0	29
13.05.1998р.	204.72	690	690	0	3
14.05.1998р.	204.77	3680	3690	0	10
15.05.1998р.	204.89	14270	14270	0	31
18.05.1998р.	205.14	31030	31050	0	29
19.05.1998р.	205.32	15880	15890	0	39
20.05.1998р.	205.41	18010	18010	0	40
21.05.1998р.	205.50	17860	17960	0	21
22.05.1998р.	205.51	90	90	0	2
25.05.1998р.	205.55	5940	5940	0	12
26.05.1998р.	205.60	6610	7200	0	18
27.05.1998р.	205.65	11130	11130	0	25
28.05.1998р.	205.75	27910	28110	0	32
29.05.1998р.	205.73	4100	0	4100	3
російськими рублями					
За 10 RUR					
Дані в тис. RUR					
04.05.1998р.	3.343	381	10489	0	6
05.05.1998р.	3.354	861	8161	0	10
06.05.1998р.	3.330	450	50	10247	8
07.05.1998р.	3.335	1185	3514	0	10
08.05.1998р.	3.339	1817	2617	0	9
11.05.1998р.	3.339	2225	3181	900	8
12.05.1998р.	3.339	1094	1224	500	8
13.05.1998р.	3.300	1355	390	10137	9
14.05.1998р.	3.344	2492	9331	0	10
15.05.1998р.	3.332	1499	318	3082	11
18.05.1998р.	3.298	98	18	3375	18
19.05.1998р.	3.330	1627	5117	0	13
20.05.1998р.	3.336	560	1704	0	7
21.05.1998р.	3.344	820	3300	4	9
22.05.1998р.	3.274	235	56	3401	9
25.05.1998р.	3.334	3161	7956	0	12
26.05.1998р.	3.318	720	30	7744	8
27.05.1998р.	3.340	1123	7782	5	12
28.05.1998р.	3.340	1594	1594	1432	9
29.05.1998р.	3.280	366	184	2266	7

Дата	Курс	Обсяг продажу	Попит	Пропозиція	Кількість банків
німецькими марками					
За 100 DEM					
Дані в тис. DEM					
04.05.1998р.	116.9	110	111	110	5
05.05.1998р.	115.6	401	395	2123	13
06.05.1998р.	116.3	104	207	0	5
07.05.1998р.	115.8	205	8	1813	11
08.05.1998р.	116.3	111	827	107	8
11.05.1998р.	116.2	43	42	758	7
12.05.1998р.	116.1	456	455	1060	9
13.05.1998р.	115.3	258	108	1198	10
14.05.1998р.	117.1	129	596	7	10
15.05.1998р.	115.7	85	85	1333	9
18.05.1998р.	117.1	1437	1593	1027	11
19.05.1998р.	115.6	155	133	2170	10
20.05.1998р.	116.1	342	530	40	10
21.05.1998р.	117.5	20	1079	0	9
22.05.1998р.	115.6	293	154	2126	13
25.05.1998р.	118.0	251	1264	15	13
26.05.1998р.	116.6	158	73	1338	13
27.05.1998р.	117.1	375	455	171	8
28.05.1998р.	116.2	202	148	1770	11
29.05.1998р.	115.4	640	51	1546	9
їталійськими лірами					
За 1000 ITL					
Дані в млн. ITL					
06.05.1998р.	11.9	17.3	111.3	100.0	5
13.05.1998р.	11.8	13.7	8.4	23.7	5
20.05.1998р.	12.15	110.5	111.2	58.9	7
27.05.1998р.	12.15	70.4	70.4	271.9	7
французькими франками					
За 100 FRF					
Дані в тис. FRF					
05.05.1998р.	34.8	216.0	1047.0	26.0	9
12.05.1998р.	34.7	92.0	58.0	407.0	6
19.05.1998р.	36.0	1972.0	2036.0	1772.0	9
26.05.1998р.	35.6	399.0	199.0	600.0	9
англійськими фунтами стерлінгів					
За 100 GBP					
Дані в тис. GBP					
07.05.1998р.	333.0	20.0	1.0	56.0	5
14.05.1998р.	333.0	19.0	10.0	19.0	4
21.05.1998р.	334.0	3.0	100.0	3.0	4
28.05.1998р.	336.0	9.0	156.0	9.0	7

Примітка. Торги білоруськими рублями у травні не проводилися.

Матеріал підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за травень 1998 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	1000 болгарських левів	1.1337
2	986 BRL	100 бразильських реалів	178.8625
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	40.7401
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	1.4742
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	1.5713
6	381 GEL	100 грузинських лари	158.2171
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	26.3447
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	59.7133
9	218 ECS	1000 еквадорських сукре	0.4114
10	376 ILS	100 ізраїльських шекелів	54.7346
11	356 INR	1000 індійських рупій	51.4333
12	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.6803
13	368 IQD	100 іракських динарів	656.4812
14	417 KGS	100 киргизьких сомів	10.8279
15	414 KWD	100 кувейтських динарів	668.5228
16	422 LBP	1000 ліванських фунтів	1.3360
17	434 LYD	100 лівійських динарів	532.2034

* Курс встановлено з 01.05.1998 року.

18	470 MTL	100 мальтійських лір	517.3638
19	484 MXN	100 мексиканських нових песо	24.0174
20	496 MNT	10000 монгольських тугrikів	26.0080
21	554 NZD	100 новозеландських доларів	114.0096
22	586 PKR	100 пакистанських рупій	4.6067
23	604 PEN	100 перуанських нових солів	72.4401
24	408 KPW	100 північнокорейських вонів	92.7727
25	642 ROL	10000 румунських лейв	2.4348
26	682 SAR	100 саудівських ріялів	54.4165
27	760 SYP	100 сирійських фунтів	5.1025
28	705 SIT	100 словенських толарів	1.2122
29	901 TWD	100 нових тайванських доларів	6.1808
30	762 TJR	1000 таджицьких рублів	2.7069
31	952 XOF	1000 франків КФА	3.3694
32	152 CLP	1000 чилійських песо	4.5020
33	191 HRK	100 хорватських кун	31.7433
34	156 CNY	100 юанів Ренмінбі (Китай)	24.6515
35	255	100 доларів США за розр. із Індією	163.2800

Матеріал підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ

ДОКУМЕНТИ

Про затвердження цін на дорогоцінні метали та камені

З метою поповнення запасу Національного банку України дорогоцінними металами та каменями та у зв'язку зі змінами, що відбулися на світовому ринку дорогоцінних металів:

1. Встановити з 5 червня 1998 року закупівельні ціни на монетарні метали* у таких розмірах:

гривень за 1 г чистоти (без ПДВ)		
№ п/п	Назва	Ціна
1	Золото	19.00
2	Срібло**	0.28
3	Платина	24.20
4	Паладій	16.80
5	Оsmій	7.08
6	Родій	25.20
7	Рутеній	0.59
8	Іridій	1.07

2. Розрахунки з постачальниками за дорогоцінні метали, що не відповідають вимогам п. 1 цього розпорядження, проводити за такими закупівельними цінами з врахуванням на них податку на додану вартість:

гривень за 1 г чистоти		
№ п/п	Назва	Ціна
1	Золото	18.60
2	Срібло	0.22
3	Платина	22.75
4	Паладій	14.30
5	Родій	13.90

3. Закупівельні ціни на алмази, діаманти встановити виходячи із цін світового ринку і курсу 2.055 грн. за долар США за вирахуванням вартості витрат,

що компенсуються Державній скарбниці на приймання, сортування, оцінку дорогоцінних каменів у розмірі 10 відсотків від закупівельної ціні з нарахуванням на них податку на додану вартість.

4. У зв'язку із коливаннями цін на метали платинової групи, що відбуваються на світовому ринку дорогоцінних металів, дозволити Державній скарбниці у разі різких змін оперативно продавати або обмінювати метали платинової групи на золото.

5. Із введенням у дію цього розпорядження втрачає силу службове розпорядження Національного банку України від 13 квітня 1998 року № 146-р.

6. Державній скарбниці довести до відома керівників зацікавлених організацій та установ це розпорядження і забезпечити контроль за його виконанням.

* Монетарні метали — це зливки (порошки) дорогоцінних металів, які відповідають державним та світовим стандартам якості (Au — не нижче 99.5%; Pt — не нижче 99.95%; Pd — не нижче 99.95%).

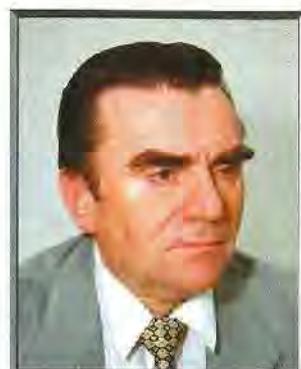
** Відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання та виняткового контролю" від 19.02.1993 р. № 15-93 срібло не належить до монетарних металів (Ag — не нижче 99.9%).

В.Бондар,

перший заступник Голови Правління
Національного банку України.

ГРОШОВА БАЗА

Про деякі процеси в монетарній сфері України після грошової реформи

Михайло Савлук,

директор Української фінансово-банківської школи при Київському національному економічному університеті. Доктор економічних наук, професор.

Впровадження у вересні 1996 р. нової національної валюти — гривні створило умови для проведення глуchoї стабілізаційної монетарної політики, зокрема — для посилення в її механізмі тих складових, які забезпечують стимулюючий вплив грошей на розвиток економіки.

Передусім помітно розширилися можливості для нарощування грошово-кредитної емісії без інфляційних наслідків завдяки активізації попиту на національні гроші. Цьому сприяли:

- ♦ появі в обігу постійних національних грошей і зростання довіри до монетарної політики НБУ та уряду після успішного проведення грошової реформи;

- ♦ стабілізація фондового ринку та поступове зниження дохідності фінансових інструментів завдяки скороченню інфляційно-спекулятивних операцій;

- ♦ активізація валютного ринку внаслідок стабільності реального курсу гривні, зменшення попиту на ВКВ як засіб платежу на внутрішньому ринку.

Перелічені процеси дали змогу НБУ помітно поганіти свою емісійну політику, що привело до випереджаючого зростання грошової маси порівняно з темпами інфляції та певного підвищення рівня монетизації економіки. Про це свідчать дані таблиці 1.

Як випливає з наведених даних, уже в IV кварталі 1996 р. на грошовому ринку відбу-

лися якісні зміни. Протягом перших трьох кварталів 1996 р. зростання грошової маси за агрегатом М3 в середньому становило 104.0% за квартал, а зростання цін на споживчому ринку — 110.5%, тобто інфляція у 2.5 раза випереджала зростання грошової маси. В IV кварталі 1996 р. співвідношення динаміки цих процесів уперше за 1992—1996 рр. істотно змінилося: грошова маса зросла на 21.0%, а рівень цін — лише на 3.6%, або майже у 6 разів менше. По суті, вперше за роки незалежності України держава отримала реальний дохід від емісійної діяльності в сумі приблизно 1500 млн. грн. Це було додаткове джерело фінансових ресурсів, що з'явилося внаслідок успішного проведення грошової реформи.

Така зміна динаміки грошової маси та інфляції свідчить про те, що переважна частина додатково випущених грошей одразу після грошової реформи стала спрямовуватися не на збільшення попиту на товарних ринках, а на формування заощаджень, на зростання попиту на фінансових ринках. Ця тенденція певною мірою збереглася й у 1997—1998 роках. У I кварталі 1997 р. темпи зростання грошової маси помітно знизилися порівняно з IV кварталом 1996 р. (з 121.0 до 104.0%), проте вони перевищували темпи інфляції.

Імовірно, НБУ не мав упевненості в тому, що смісія IV кварталу 1996 р. не спричинить інфляційного сплеску в наступно-

му кварталі. Тому в січні 1997 р. грошова маса була заморожена на рівні грудня 1996 р., а в лютому навіть зменшена на 0.2%. Такий маневр НБУ дав змогу знизити інфляцію протягом I кварталу 1997 р. із 2.2% у січні до 0.1% у березні.

Набутий досвід додав Національному банку впевненості у своїх монетарних діях. Протягом двох наступних кварталів він послідовно і рішуче збільшував грошову масу, утримуючи інфляцію на рівні менше 1% за місяць. Лише у вересні 1997 р. інфляційний процес пожавився, з'явилися істотні ускладнення на фондовому ринку, що спонукало НБУ зменшити грошову масу на 0.2% у вересні, на 3.1% у жовтні і на 2.0% у листопаді.

Незважаючи на вжиті заходи щодо стиснення грошової маси, у IV кварталі інфляція вперше після реформи випередила зростання М3, тобто емісійний дохід знову набув від'ємного значення. Аналізуючи цю тенденцію, слід зазначити, що вона була зумовлена переважно емісійною політикою, а не інфляційним процесом. На зростання інфляції передусім впливали сезонні фактори, а її рівень виявився навіть нижчим, ніж був у IV кварталі 1996 р., коли інфляційні очікування (зразу після реформи) були мінімальними. Отже, інфляційна стеля не вимагала значного обмеження грошової маси. Очевидно, воно було спричинене ситуацією на фондовому та валют-

Таблиця 1. Грошова маса, інфляція та рівень монетизації ВВП в Україні

% відносно попереднього періоду

Показники	1996 р.				1997 р.			1998 р.
	I — III квартали ²	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	
1. Грошова маса (М3)	104.0	121.0	104.0	114.0	111.0	101.5	103.3	
2. Інфляція	110.5	103.6	103.5	101.8	101.3	103.2	101.7	
3. Рівень монетизації ВВП	37.5 ³	35.0	50.7	53.4	53.6	42.6	63.0	

¹ Таблиця складено за даними "Бюлетеня Національного банку України". — 1996. — №12. — С. 26, 47; 1997. — №10. — С. 28, 59; 1998. — №3. — С. 16, 38, 39.² У середньому за квартал.³ Показник розраховано за III квартал 1996 р.

Таблиця 2. Динаміка окремих складових монетарної політики в Україні

Показники	1996 р.	1997 р.				1998 р.
	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал
1. Облікова ставка НБУ, % річних (на кінець періоду)	40.0	27.3	21.0	16.0	35.0	41.0
2. Процентні ставки комерційних банків, % річних:						
— за кредитами	61.4	53.2	50.3	41.6	42.7	48.9
— за депозитами	24.2	20.6	17.8	14.8	18.9	18.7
3. Норматив обов'язкового резервування, %	15.0	15.0	11.0	11.0	15.0	15.0
4. Вклади населення в комерційних банках, % відносно попереднього періоду	130.0	118.0	114.0	109.0	116.3	110.3
5. Індекс зміни офіційного курсу гривні щодо долара США, разів відносно попереднього періоду	1.07	0.98	1.0	1.01	1.03	1.07

* Таблицю складено за даними "Бюлєтень Національного банку України", — 1997, — №10. — С. 38, 39, 54, 55; №12. — С. 53, 59, 61; 1998, — №3. — С. 35, 40, 42.

ному ринках, яка істотно погіршилася у всесні — жовтні під впливом кризи на світових фінансових ринках.

У I кварталі 1998 р. співвідношення темпів зростання грошової маси та інфляції знову набуло позитивного значення. Це могло бути наслідком надмірного стиснення грошової маси протягом попереднього кварталу.

Повернення після грошової реформи на рівень так званої "докритичної точки інфляції", завдяки чому темпи зростання грошової маси стали випереджати рівень інфляції, позитивно вплинуло на динаміку monetизації ВВП. Уже в I кварталі 1997 р. її рівень підвищився порівняно з IV кварталом 1996 р. майже на 45.0% і продовжував повільно зростати протягом наступних кварталів. Лише в IV кварталі 1997 р. він помітно знизився внаслідок гальмування Національним банком зростання грошової маси. В цілому за 1997 рік рівень monetизації ВВП сягнув 13.9% і зрос та порівняно з 1996 р. на 12.1%. Це, безперечно, успіх — результат ліберальнішої емісійної політики, проведення якої було розпочато в Україні після грошової реформи 1996 року.

На краще змінювалися й інші складові монетарної політики — знижувалася ціна коштів на грошовому ринку, полегшувався доступ до кредитних ресурсів, стабілізувався валютний курс гривні, активізувалася капіталізація доходів населення, зросла централізований валюти резерви тощо. Про це свідчать дані, наведені в таблиці 2.

Неважаючи на те, що тенденція до зміни монетарних показників, зазначеніх у таблиці 2, в цілому була досить плавною (і тому сприятливою для економічного зростання), підведені дані свідчать також про істотні труднощі, які переживала грошово-кредитна сфера у 1997 р. та у I кварталі 1998 р. і які не могли бути подолані лише за допомогою методів та інструментів монетарної політики.

Впадає у вій істотна різниця в темпах зниження процентних ставок — облікової, позичкової та депозитної. Якщо облікова ставка за 9 місяців знизилася приблизно у

2.5 раза, то позичкова — на 32.3%, а депозитна — на 38.9%. За IV квартал 1997 р. та I квартал 1998 р. облікова ставка НБУ зросла майже в 2.6 раза і перевишила рівень IV кварталу 1996 р. Процентні ставки комерційних банків (позичкові та депозитні) зросли незначно (на 17.5% та 26.3% відповідно) і помітно "не дорошли" до рівня IV кварталу 1996 р. Це свідчить насамперед про недостатню реальність динаміки облікової ставки НБУ, її орієнтація переважно на регулювання ринку ОВДП, а не кредитного ринку. Затяжна бюджетна криза все ще сковує зусилля центрального банку, відволікає його емісійні можливості від потреб розвитку реальної економіки.

Намітилася стійка тенденція до уповільнення процесу зростання вкладів населення у комерційних банках — зі 130.0% у IV кварталі 1996 р. до 110.3% у I кварталі 1998 р. Ця тенденція негативно впливає на розвиток економіки, оскільки послаблює основне внутрішнє інвестиційне джерело — заощадження населення. Про "обмінні" цього джерела свідчить також абсолютне і відносне зменшення в доходах населення приросту заощаджень у банках та у цінних паперах. Якщо в 1996 р. цей приріст становив 2437.0 млн. грн., а питома вага в чисельності доходах населення — 6.7%, то в 1997 р. ці показники становили відповідно 1115.0 млн грн., або 2.5%, тобто знизилися більш ніж удвічі. На жаль, ця тенденція спостерігалася й у першому півріччі 1998 р.

Певну роль у скороченні заощаджень населення у банках та в цінних паперах відіграє недостатнє зростання, а то й зменшення обсягів номінальних та реальних доходів населення. Проте ключовою його причиною є подальше розчарування у спроможності держави забезпечити реальну економічну стабільність, перебороти триваючу економічну та фінансову кризу, довго утримувати сталість національних грошей і достатнію стабільність банківської системи. Ці фактори підсилюють інфляційні очікування, недовіру до кредитних (у тому числі банківських) установ, спонукають спрямовувати заощадження у

національну готівку, а потім — у вільно конвертовану іноземну валюту.

Натяг тривалого скорочення заощаджень та вкладень у цінні папери відбувається інтенсивне накопичення залишків наявних грошей у населення. У 1997 р. приріст їх збільшився порівняно з 1996 р. на 55.5%. Переважна частина цього приросту припадає на перші три квартали. У IV кварталі обсяг його був незначним — у 12.4 раза меншим, ніж у III кварталі 1997 р. А в I кварталі 1998 р. залишок наявних грошей у населення навіть зменшився. Таке зменшення наявних грошей у населення є наслідком не лише падіння загального обсягу доходів населення, а й втрати ним упевненості у спроможності уряду вивести країну з тривалої економічної та фінансової кризи, повернути населенню борги, забезпечити стабільні, пайджне функціонування банківської системи, реальну сталість національних грошей. У цій ситуації посилюються інфляційні очікування та процес "втечі" заощаджень в іноземну валюту.

Якщо в 1996 р. на придбання іноземної валюти населення витратило 4927.0 млн. грн., або 13.5% від усіх чистих доходів, то в 1997 р. — 7758.0 млн. грн., або 17.4% від чистих доходів. Отже, витрати зросли на 57.4%. Зростання спостерігалося протягом IV кварталу кожного року і тривало у I кварталі 1998 р.!

Отже, незважаючи на безумовні успіхи у приборканні інфляції, стан монетарної сфери країни все ще залишається хистким. Стальні його забезпечуються надто дорогою ціною надмірної заборгованості держави з винятком населення, великих витрат із бюджету на обслуговування дедалі зростаючого державного боргу, спричиненого бюджетним дефіцитом, високого рівня позичкового процента, який робить недоступними для багатьох підприємств банківські кредити.

1 Розрахунки динаміки та структури грошових коштів населення зроблено за даними балансу грошових доходів і витрат населення, опублікованого в "Бюлєтені Національного банку України" за 1997 р. та за I квартал 1998 р.

ДЕРЖАВНІ ОБЛІГАЦІЇ

Активніше працювати на зовнішньому ринку

планує Мінфін, аби поступово відмовлятися від дорогих внутрішніх запозичень

Час зміщувати акценти

Ринок ОВДП для Мінфіну стає дедалі менш привабливим. Усі частіше чути критику — як із боку депутатів, так і з боку уряду — про недоцільність заолучення коштів під налого високі ставки, які сягають майже 60% річних. Порівняно із зовнішніми запозиченнями ціна обслуговування боргу за ОВДП видається надто високою; крім того, середня "довжина" боргу за ОВДП дуже коротка, і попри всі зусилля Мінфіну збільшити її не вдається. Попад та, після кризових явищ у Росії ми мали можливість спостерігати відновлення активної торгівлі надкороткими облігаціями (з терміном погашення до 3 місяців).

Усе це, а також необхідність скорочення дефіциту бюджету змушує Мінфін частково відмовлятися від політики активного запозичення на ринку ОВДП і зміщувати акценти у бік більш дешевих і довгострокових зовнішніх позик. На даний час обсяг ОВДП в обігу становить понад 9 млрд. грн.

Позичати краще у чужих

Коли проаналізувати результати аукціонів із розміщення ОВДП з початку року, то в травні зауважимо явний перелом у політиці запозичень Мінфіну. Якщо протягом перших чотирьох місяців він залиував до бюджету максимум коштів, то надалі, прагнучи подовжити середній строк ОВДП, що перебувають в обігу, емітент відмовився від розміщення надкороткострокових облігацій. Як і слід було очікувати, обсяги запозичень у результаті цього значно скоротилися (графік 1). Та вочевидь Мінфін ішов на це свідомо. За словами заступника міністра фінансів Андрія Литвина, у травні для обслуговування боргу використовувалися залишки коштів від розміщень єврооблігацій. А Литвин також заявив, що Мінфін має наміри поступово відмовлятися від дорогих внутрішніх запозичень за рахунок активнішої роботи на зовнішньому ринку.

Звісно, враховуючи нестабільну ситуацію у регіоні, насамперед у Росії, для України піні не кращий період, аби виходити із запозиченнями на зовнішній ринок. Адже не секрет, що іноземні інвестори дуже часто сприймають наші держави як єдине ціле, для чого, без

Найбільше користі для ліквідності вторинного ринку ОВДП принесло б скасування державного мита при перепродажу облігацій

сумніву, є певні підстави. Росія була й залишається для України стратегічним партнером, на якого припадає значна частина як імпорту, так і експорту. Це обумовлює також взаємодію фінансових ринків наших країн. Незважаючи на відсутність договору про уникнення подвійного оподаткування, між нашими ринками існує активне перетекання капіталів, в результаті чого найменші зміни на фінансовому ринку Росії не минають без адекватних наслідків в Україні. Національний банк і Мінфін змушені підтримувати такий рівень процентних ставок, який би зацікавлював інвесторів залишати свої капітали у нас, а не спрямовувати їх у Росію. Така спорідненість ринків у підсумку призводить до того, що кризу в Росії багато хто сприймає як кризу у нашому регіоні в цілому.

Виходячи з усього викладеного, розраховувати на дешеві позики на зовнішньому ринку не варто. Однак навіть високі, за міжнародними стандар-

Графік 1. Розміщення Міністерством фінансів України ОВДП та виплати за ними у 1998 р.*

*За розрахунками автора, зробленими на підставі офіційної інформації про результати аукціонів.

тами, проценти (приміром, ті ж 16% за позикою у німецьких марках, одержаною урядом України на початку року) є меншими, ніж відсотки за ОВДП з урахуванням прогнозованої девальвації, принаймні в рамках валютного коридору. Тому політика, яку обирає Мінфін, вірогідно, є виправданою.

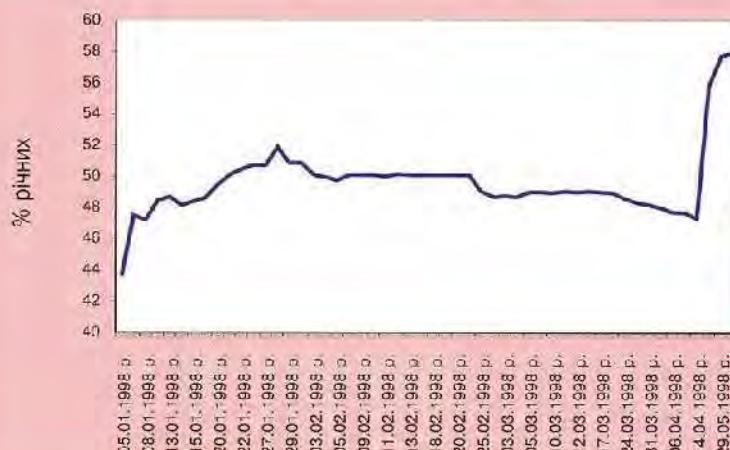
Високі ставки — явище тимчасове

Однак, переходячи від внутрішніх запозичень до зовнішніх, не можна кидати ринок ОВДП напризволяще. Підтримка його ліквідності даст змогу при необхідності терміново залиучити кошти на внутрішньому ринку, адже зовнішні позики, як правило, одержати не так просто і на це потрібен певний час. Крім того, всі звикли сприймати ОВДП як індикатор фінансового ринку України. Втрата цього інструменту значно погіршила б його інвестиційну привабливість як для іноземних, так і для вітчизняних інвесторів. Відтак Міністерство фінансів змушене підтримувати інтерес до ОВДП, хоча стає очевидним, що емність цього ринку зменшиться.

Повертаючись до ситуації в Росії, необхідно зазначити, що внаслідок неймовірного за темпом злету процентних ставок у наших сусідів дохідність ОВДП у нас теж зросла, хоча й не так суттєво, як у Росії. Ця подія внесла також корективи і в політику Мінфіну щодо структури розміщення облігацій. При високих ставках дохідності немає сенсу віддавати перевагу "довгим" позикам, адже із часом рівень процентних ставок повинен знизитись, і розміщення позик під 60% річних на строк понад рік може виявитися невиправданим для Мінфіну і надприбутковим для інвесторів. Таким чином, поки рівень процентних ставок не повернеться до позицій, що відповідала ситуації принаймні наприкінці квітня, тобто до кризи на російському ринку, доти тривалі запозичення на внутрішньому ринку для Мінфіну будуть невигідними, і ультракороткі облігації (терміном до трьох місяців), певно, будуть активно тортуватися.

Мінфін діє саме за цією тактикою. Так, із кінця травня після півторамісячної перерви поновилося розміщення тримісячних позик, що відразу викликало інтерес інвесторів. Але, судячи із заявлені Мінфіном намірів, така ситуація буде нетривалою. Вдовольнившись у червні термінові потреби щодо погашення зростаючих обсягів ОВДП, емітент, очевидно, почне обмежувати пропозицію облігацій на первинному ринку, що, можливо, даст змогу ще й знизити рівень процентних ставок.

Графік 2. Дохідність тримісячних ОВДП

Мінфін у турботах про ліквідність ринку

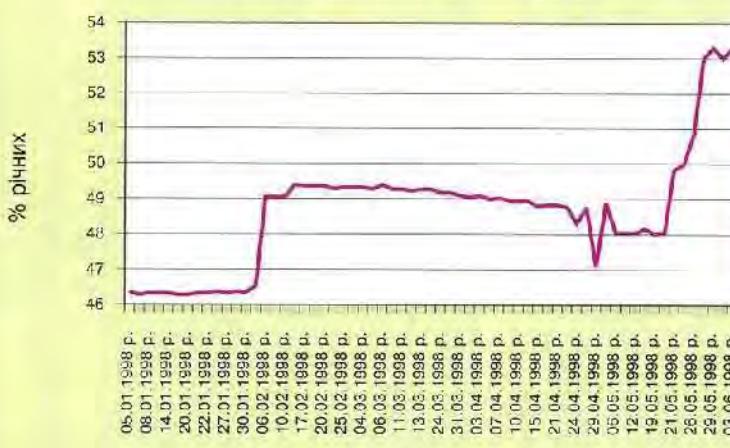
Слід відзначити цьогорічну роботу Мінфіну щодо вдосконалення ринку ОВДП і випуску нових інструментів, зокрема — облігацій внутрішньої державної ощадної позики строком на два роки і обсягом 150 млн. грн., здійсненого із 1 червня цього року. При номіналі 50 гривень такі облігації будуть доступними для широкого кола фізичних осіб, хіба що останніх не влантовуватиме термін їх обороту. Однак враховуючи, що дохід за цими облігаціями звільнено від податку, можна сподіватися, що закладені 34% річних доходу і зручна форма випуску (на пред'явника) зроблять такий інструмент досить привабливим як на первинному, так і на вторинному ринку.

Характерно, що протягом останніх півроку серйозною проблемою є ліквідність вторинного ринку держоблігацій. Як запевнив Андрій Литвин,

головне фінансове відомство працює і над цією проблемою. За його словами, задля підвищення ліквідності ринку ОВДП Мінфін влається до низки заходів, зокрема, запроваджено завчасне повідомлення операторів про обсяги пропозицій облігацій на аукціонах, пропонує облігації із фіксованою датою погашення тощо. Крім того, заступник міністра повідомив, що розробляються проекти щодо проведення аукціонів із заявками як щодо дохідності, так і щодо ціни; випуску облігацій терміном понад 1 рік із шестимісячним купонним періодом. Та, мабуть, найбільше користі для ліквідності вторинного ринку ОВДП принесло б скасування державного мита при перепродажі облігацій. Андрій Литвин зазначив, що Кабмін має намір вирішити і це питання.

 Володимир Науменко,
"Вісник НБУ".

Графік 3. Дохідність річних ОВДП

**Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішньої державної
позики, проведених із 30 квітня по 29 травня 1998 р.**

(ФОНДОВИЙ РИНКОВ)

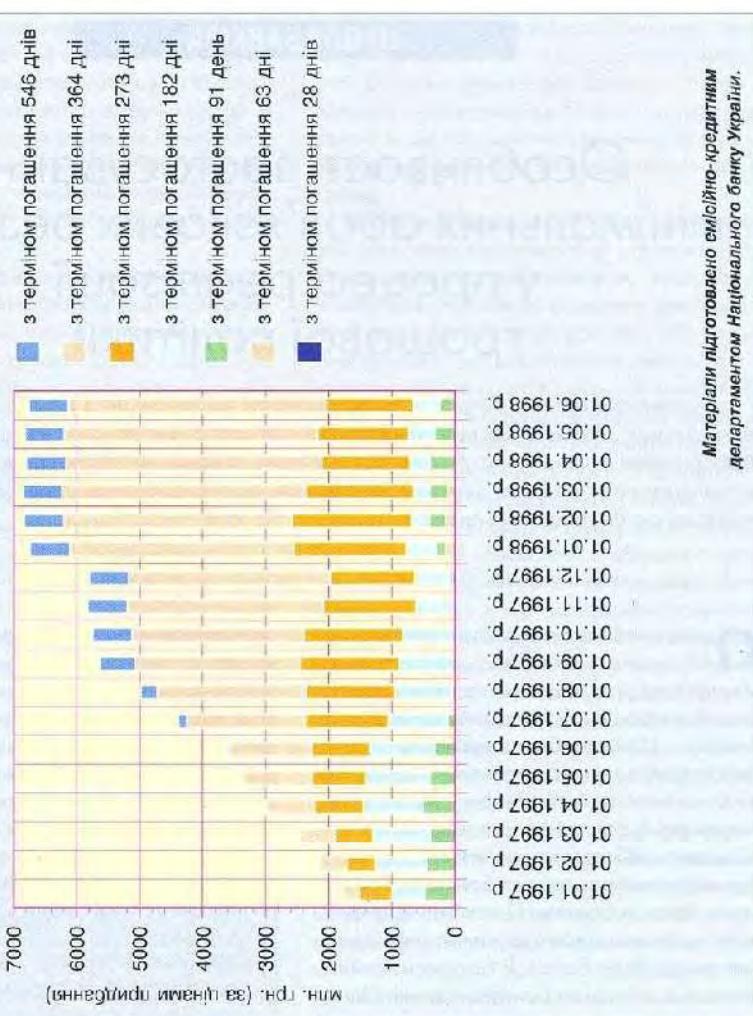
Номер аукціону	Дата проведення аукціону	Пропозиція					Розміщено облігаций, шт.	Залучено коштів до бюджету, тис. грн.	Відсічна ціна, грн.	Середньо-зважена ціна, грн.	Ставка доходності, %
		Виставлено облігаций, шт.	Номінал облігаций, грн.	Проголошена ставка доходності, %	Термін погашення облігаций	Розміщено облігаций, шт.					
235	30.04.1998 р.	не оголос.	100	—	11.11.1998 р.	612 829	49 529.90	80.36	80.32	45.35	
237	30.04.1998 р.	не оголос.	100	—	03.02.1999 р.	4 470	327.87	73.35	73.35	46.22	
238	30.04.1998 р.	не оголос.	100	—	07.04.1999 р.	2 910	212.10	69.45	69.45	47.50	
239	30.04.1998 р.	не оголос.	100	—	30.04.1999 р.	43 790	2 951.45	67.40	67.40	48.90	
240	05.05.1998 р.	не оголос.	100	—	03.02.1999 р.	215 000	15 796.57	73.35	73.47	46.25	
241	05.05.1998 р.	не оголос.	100	—	14.04.1999 р.	0	—	0.00	0.00	—	
242	05.05.1998 р.	не оголос.	100	—	05.05.1999 р.	0	—	0.00	0.00	—	
243	06.05.1998 р.	не оголос.	100	—	05.02.1999 р.	200 000	14 700.17	73.35	73.50	47.85	
244	06.05.1998 р.	не оголос.	100	—	14.04.1999 р.	400 830	27 657.27	69.00	69.00	47.81	
245	06.05.1998 р.	не оголос.	100	—	05.05.1999 р.	504 306	34 091.09	67.60	67.60	48.06	
246	07.05.1998 р.	не оголос.	100	—	05.02.1999 р.	193 062	14 170.45	73.35	73.40	48.45	
247	07.05.1998 р.	не оголос.	100	—	16.04.1999 р.	0	—	0.00	0.00	—	
248	07.05.1998 р.	не оголос.	100	—	07.05.1999 р.	2 509	169.61	67.60	67.60	48.06	
249	12.05.1998 р.	не оголос.	100	—	10.02.1999 р.	430 621	31 603.62	73.36	73.39	48.48	
250	12.05.1998 р.	не оголос.	100	—	26.03.1999 р.	38 133	2 691.05	70.57	70.57	48.02	
251	12.05.1998 р.	не оголос.	100	—	12.05.1999 р.	120 685	8 159.43	67.60	67.61	48.04	
252	14.05.1998 р.	не оголос.	100	—	26.03.1999 р.	237 044	16 740.12	70.58	70.62	48.21	
253	14.05.1998 р.	не оголос.	100	—	14.04.1999 р.	0	—	0.00	0.00	—	
254	14.05.1998 р.	не оголос.	100	—	12.05.1999 р.	110 553	7 481.15	67.60	67.67	48.17	
255	19.05.1998 р.	не оголос.	100	—	17.02.1999 р.	318 632	23 384.45	73.36	73.36	48.48	
256	19.05.1998 р.	294000	100	—	17.03.1999 р.	0	—	0.00	0.00	—	
257	19.05.1998 р.	294000	100	—	19.03.1999 р.	0	—	0.00	0.00	—	
258	19.05.1998 р.	не оголос.	100	—	19.05.1999 р.	268 911	18 183.64	67.62	67.60	48.02	
259	20.05.1998 р.	300000	100	—	17.02.1999 р.	180 326	13 235.68	73.36	73.40	48.45	
260	20.05.1998 р.	300000	100	—	17.03.1999 р.	0	—	0.00	0.00	—	
261	20.05.1998 р.	не оголос.	100	—	19.05.1999 р.	6 484	435.32	67.60	67.60	48.06	
262	21.05.1998 р.	150000	100	—	19.02.1999 р.	150 000	10 904.63	70.85	72.70	50.21	
263	21.05.1998 р.	320000	100	—	26.03.1999 р.	0	—	0.00	0.00	—	
264	21.05.1998 р.	не оголос.	100	—	19.05.1999 р.	209 783	14 038.04	66.85	66.92	49.54	
265	22.05.1998 р.	150000	100	—	19.02.1999 р.	104 534	7 415.12	70.50	70.87	54.96	
266	22.05.1998 р.	150000	100	—	26.03.1999 р.	0	—	0.00	0.00	—	
267	22.05.1998 р.	не оголос.	100	—	19.05.1999 р.	28 072	1 876.61	66.85	66.85	50.00	
268	26.05.1998 р.	не оголос.	100	—	17.03.1999 р.	444 553	30 726.30	68.44	69.15	55.39	
269	26.05.1998 р.	150000	100	—	14.04.1999 р.	0	—	0.00	0.00	—	
270	26.05.1998 р.	320000	100	—	26.05.1999 р.	74 575	4 948.78	65.42	66.36	50.83	
271	27.05.1998 р.	150000	100	—	17.03.1999 р.	974 728	66 127.11	67.81	67.84	58.85	
272	27.05.1998 р.	150000	100	—	14.04.1999 р.	531 800	35 474.42	66.61	66.61	56.82	
273	27.05.1998 р.	не оголос.	100	—	26.05.1999 р.	581 509	38 042.32	65.42	65.42	53.00	
274	28.05.1998 р.	118000	100	—	19.03.1999 р.	88 616	6 127.80	69.15	69.15	55.39	

275	28.05.1998 р.	330000	100	—	21.04.1999 д.	0	—	0.00	0.00
276	28.05.1998 р.	не столов.	100	—	26.05.1999 д.	0	—	0.00	0.00
277	28.05.1998 р.	не столов.	100	—	26.08.1998 р.	116 464	10 251.32	87.61	88.02
278	29.05.1998 р.	345000	100	—	26.08.1998 р.	144 147	12 636.40	87.60	87.66
279	29.05.1998 р.	145000	100	—	19.03.1999 р.	83 411	5 767.87	69.35	69.15
280	29.05.1998 р.	не столов.	100	—	21.04.1999 д.	15 700	1 042.48	66.40	66.40
281	29.05.1998 р.	не столов.	100	—	26.05.1999 д.	4 900	320.56	65.42	65.42
Разом		X	X	X		7 443 787	527 163.7	X	X

Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішньої державної позики за 1998 р.

Сума облігацій внутрішньої державної позики, що перебувають в обігу

Період	Результати аукціонів		
	Розміщено облігацій, шт.	Запущено коштів до бюджету, тис. грн.	
Січень	8 504 247	635 164.55	
Лютий	10 423 818	752 054.89	
Березень	9 655 744	708 165.73	
I квартал	28 583 809	2 095 385.17	
Квітень	9 263 263	677 165.12	
Травень	7 443 787	527 163.70	
Червень	0	0.00	
II квартал	16 707 050	1 264 328.82	
I півріччя	45 290 859	3 299 713.99	
Липень	0	0.00	
Серпень	0	0.00	
Вересень	0	0.00	
III квартал	0	0.00	
Жовтень	0	0.00	
Листопад	0	0.00	
Грудень	0	0.00	
IV квартал	0	0.00	
Усього з початку року	45 290 859	3 299 713.99	

ШКОЛА БАНКІРА

Особливості застосування мінімальних обов'язкових резервів у процесі реалізації грошової політики

У статті розглядаються основні аспекти застосування центральним банком мінімальних обов'язкових резервів як інструменту грошово-кредитного регулювання. Відображені його основні функції та напрями підвищення ефективності і гнучкості механізму резервування шляхом запровадження диференційованої за різними критеріями схеми резервних вимог.

Одним із найважливіших елементів в ефективного управління банківськими установами у процесі реалізації ними своїх активно-пассивних операцій є формування різного роду резервів. Це передбачає наявність у портфелі активів кредитних інститутів не лише позичково-інвестиційних вкладень, здатних приносити прибуток, а й високоліквідних коштів, які можуть забезпечити належний рівень поточної платоспроможності банку. Вони, власне, є його резервами. Потреба у їх формуванні існувала задовго до виникнення сучасних комерційних банків. Її відчували мінайли, тихварі, золотарі та банківські доми. Однак конкретна величина резервування напочатку визначалася банкірами довільно, на основі власного досвіду та уявлень про потреби у здійсненні платежів і про можливості непередбаченого вилучення вкладів і відливу готівки.

Зрозуміло, що така система формування резервів не забезпечувала надійних гарантій стабільності діяльності банківських установ. Певні зміни у цій могли відбутися лише за умови активізації ролі держав у регулюванні макроекономічних процесів — через механізм функціонування центральних банків. Саме появився активний розвиток останніх, а також піднесення банківського регулювання на загальноодержавний рівень створили базові передумови для фінансування комерційними банками не лише добропільних, а й обов'язкових резервів. Встановлення центральним банком мінімальних резервних вимог для комерційних банків виявило можливості його впливу як на діяльність окремих кредитних установ, так і на грошову сферу економіки загалом. Це зробило обов'язкові резерви одним із найважливіших інструментів державного регулювання економічного життя суспільства.

Уперше мінімальні обов'язкові резерви для комерційних банків на офіційному рівні були запроваджені у США в 1913 р. після створення Федеральної резервної системи. Досвід США пізніше перейняли інші центральні банки. Нині

цей інструмент грошово-кредитного регулювання застосовується майже в усіх країнах із розвинутими ринковими відносинами, що свідчить про збереження ним свого важливого значення, незважаючи на численні дискусії у фінансових та академічних колах щодо доцільності застосування мінімальних резервних вимог у сучасній банківській практиці.

Дискусійність питання про застосування мінімальних резервів пов'язана насамперед із чітким визначенням їхнього функціонального призначення і ролі у макроекономічному регулюванні та зі співвідношенням цієї ролі з іншими недоліками реалізації на практиці механізму обов'язкового резервування. Актуальність проблеми очевидна не лише для

Обов'язкове резервування — запорука підтримання ліквідності банківських установ і перевірений на практиці інструмент регулювання обсягу грошової маси в обігу

помічно розвинутих країн, а й для країн із посередньою економікою, до яких належить наша Україна. Значні зміни у фінансово-кредитних системах країн, що стали на шлях ринкових перетворень, сумовлюють повні трулнації у застосуванні всього спектра різноманітних інструментів державного регулювання економіки, а тому потребують всебічного аналізу й обґрунтuvання механізму реалізації такого важелі, як система обов'язкового резервування. Ключовим моментом цього аналізу є визначення функціонального призначення мінімальних обов'язкових резервів та оцінка впливу їх застосування на перебіг макроекономічних процесів.

Загалом обов'язкове резервування виконує в економічній системі дві основні функції:

Олександр Дзюблук,

доцент кафедри грошового обігу і кредиту Тернопільської академії народного господарства. Кандидат економічних наук.

по-перше, воно слугує засобом підтримання ліквідності банківських установ, а по-друге, є інструментом регулювання обсягу грошової маси в обігу. Розвиток і взаємозв'язок цих функцій визначає роль мінімальних обов'язкових резервів у сучасних умовах.

Первинною функцією мінімальних резервів було страхування ліквідності кредитних інститутів. Централізований у рамках банківської системи фонд грошових коштів повинен був надійно гарантувати вклади клієнтів. Інакше кажучи, мінімальні резерви мали задоволити інтереси вкладників, коли б за них чи інших обставин розпочалося вилучення ресурсів із комерційного банку.

На сьогодні роль мінімальних резервів пов'язана із забезпеченням стабільності діяльності банків, сприяючи, з одного боку, підтриманню безперебійності функціонування фінансово-розрахункового механізму, а з іншого — зниженню ризикованості вкладень банків та зменшенню втрат від їх можливих банкрутств. Водночас стосовно умов вітчизняної банківської системи слід відзначити недостатню нормативно-правову регулюваність усіх можливих аспектів процедури повернення грошей вкладникам і кредиторам комерційного банку зі сформованих ним обов'язкових резервів. Це зумовлює певні труднощі у практичній реалізації механізму в докодування коштів вкладникам банку в разі його неготовності, особливо щодо конкретних компенсаційних сум в обсягом чи відносному вироженні. Вирішити цю проблему, на наш погляд, можна, створивши ефективно діючий механізм страхування депозитів юридичних та фізичних осіб.

Окрім страхування ліквідності банківських установ, у сучасній ринковій економіці мінімальні обов'язкові резерви виконують ще одну недзвичайно важливу функцію, пов'язану з регулюванням кількості грошей в обігу. Для кредитних систем розвинутих країн характерним є застосування резервних вимог переваж-

но як інструмента, за допомогою якого центральний банк підтримує у заданих параметрах темпи зростання грошової маси та вирішує проблеми стабілізації грошового обігу і боротьби з інфляцією. Особливо важливим у цьому процесі є регулювання кредитних операцій комерційних банків.

Рівень мінімальних резервних вимог, що встановлюється центральним банком, безпосередньо впливає на кількісні параметри кредитування банківською системою економіки в кінцевому підсумку визначає обсяг грошової маси.

Слід засувожити, що комерційні банки спроможні емітувати гроші в економіку при здійсненні депозитно-кредитових та розрахункових операцій. При цьому абсолютний приріст депозитів в одному банку може привести до збільшення в геометричній прогресії грошової маси в масштабах усієї економіки. Йдея про ефект так званого мультиплікативного розширення грошової маси, коли кошти, надані у позику одним комерційним банком, перекочують у процесі розрахунків до іншого банку, збільшуючи його ресурсну базу та уможливлюючи видачу нового кредиту. Рух коштів може здійснюватися і далі за цим же панциром, збільшуючи грошову масу в економії у цілому.

Теоретично існує можливість необмеженого зростання пропозиції грошей у процесі депозитної експансії комерційних банків. Однак на практиці ця можливість стримується факторами, ключовими серед яких є мінімальні обов'язкові резерви. Золучаючи кошти на вклади, банки змушені певну їх частку залишати у вигляді обов'язкового резерву і тільки решта суми може бути надана в кредит. У результаті норма обов'язкового резервування, встановлена центральним банком, по суті, визначає обсяги кредитування економіки комерційними банками, що також впливає на величину грошової маси.

Регулювання центральним банком пропозиції грошей за допомогою зміни мінімальних обов'язкових резервів ґрунтуються на дії грошового мультиплікатора (m), величина якого є обернено пропорційною до норми резервних вимог (r), тобто $m=1/r$. При цьому загальний приріст грошової маси (M) із початково внесеною до банківської системи депозиту (D_1) у результаті мультиплікативного ефекту визначається за допомогою формули:

$$M = m \times D_1.$$

Однак, незалежним є факт прямого впливу зміни резервних вимог на величину грошової пропозиції. Якщо метою центрального банку є зменшення грошової маси в обігу, він підвищує норму обов'язкового резервування, в результаті чого мультиплікатор пропозиції грошей скорочується. І навпаки, при зниженні норм резервування зростає грошовий мультиплікатор і відповідно — вся грошова маса.

Зрозуміло, що розглянута модель регулювання є дещо спрощеною — в ній не враховано дії таких факторів, як частка готівки, що за-

лишається у позичальника, загальна структура грошової маси за агрегатами, надлишкові резерви, процентні ставки, кон'юнктура грошового ринку тощо. Та загалом механізм впливу мінімальних резервів на приріст або зменшення грошової маси через величину мультиплікатора є незмінним, оскільки безпосередньо впливає на стан грошової бази в країні.

Безпосередня дія зазначеного механізму залежить від величини встановленого центральним банком нормативу обов'язкових резервних відрахувань, які мають робити комерційні банки. Різні підходи до застосування цього інструмента грошово-кредитного регулювання в різних країнах спричиняють і відмінності у нормах резервування. Серед економічно розвинутих країн найвищі норми встановлено в Італії та Іспанії — відповідно 25 і 17%, а найнижчі — у Японії та Великобританії — відповідно 2,5 і 4,5%. У деяких країнах законодавчо визначено граничні розміри ставок обов'язкових резервів. У Німеччині, наприклад, законом дозволено встановлювати норми резервування не вище 30% за вкладами до запитання, 20% — за строковими вкладами і 10% — за єщадними, що забезпечує належний рівень стабільності у функціонуванні банківської системи.

Ефективність обов'язкового резервування залежить не так від величини норм резервів, як від гнучкості схеми їх застосування

Рівень обов'язкових резервних вимог значно відрізняється у різних країнах залежно від національних особливостей економіки, розвитку кредитної системи і стану грошового обігу. Однак ефективність цього механізму регулювання залежить, на наш погляд, не так від абсолютної величини норм резервування, як від гнучкості схеми їх застосування, що полягає у диференціюванні резервних вимог за видами банківських активних і пасивних операцій та, врешті, за видами самих кредитних інституцій — суб'єктів резервування.

У переважній більшості випадків мінімальні обов'язкові резерви встановлюються відносно пасивів банківських установ, хоча в окремих країнах (наприклад, у мінулому у Франції) вони можуть встановлюватися і стосовно активів, що обумовлює їхню залежність від величини наданих кредитів. Загалом резервні вимоги поширюються або на загальну величину пасиву банківського балансу, або на окремі його статті (в абсолютних сумах на конкретну дату чи на їх приріст за певний період). Диференціювання статей пасивів комерційних банків при встановленні резервних вимог здебільшого проводиться за строками застосун-

ня коштів — чим вони коротші, тим вищі ставки резервування. Така схема дає змогу поставити резервні вимоги центрального банку і піквідність комерційних банків у пряму залежність, що створює передумови стабільного функціонування усієї кредитної системи країни.

Показовим щодо цього європейський досід засновники резервних вимог у практиці грошово-кредитного регулювання. Національним банком України встановлено єдину норму обов'язкових резервів у розмірі 15% від суми застосованих комерційними банками коштів незалежно від джерел та строків застосування вкладів. При цьому загальний кількісний параметр резервування і навіть останній його перегляд у бік збільшення (з 11 до 15%) не викликає принципових зауважень, оскільки переважна більшість представників комерційних банків розуміє важливість стабільного грошової обігу в країні та антиінфляційної спрямованості регулюючих заходів центрального банку, необхідність у яких посилилася внаслідок кризи на світових фінансових ринках. Водночас виникають сумніви щодо доцільності застосування досить жарсткої схеми резервування за умов практичної відсутності диференціювання резервних вимог залежно від строків і видів застосованих ресурсів.

Така система фактично веде до обмеження можливостей Національного банку відповісти на ситуацію на грошовому ринку країни, одже диференціювання норм обов'язкових резервів слугує дієвим засобом впливу на різні агрегати грошової маси і відповідно впливом управління динамікою кожного з них, що у підсумку є важливим інструментом регулювання рівня інфляції в країні. Крім того, розподіл норм резервування за строками застосування ресурсів може певною мірою стимулювати інвестиційну діяльність, що пов'язано із застосуванням меншої норми за депозитами з відносно тривалими періодами зберігання, які використовуються як джерела довгострокових вкладень коштів. У результаті в структурі кредитної системи більшого розвитку набудуть ті банківські установи, діяльність яких значною мірою спрямована на кредитування інвестиційних проектів. В умовах високих темпів інфляції питання зниження норм резервування для довгострокових банківських ресурсів не мало актуальності, оскільки таких коштів у банківських пасивах фактично не було. Однак фінансова стабілізація спонукає до перегляду пріоритетів у макроекономічній політиці держави, висувуючи на перший план завдання зростання виробництва, чого неможливо досягти без стимулювання інвестиційної активності банків.

Слід зазначити, що база для розрахунку обов'язкових резервів може розподілятися не лише за строками коштів, внесеніх на депозити, а й за їх абсолютними сумами. У Німеччині, наприклад, для вкладів до запитання встановлено прогресивну шкалу ставок резервування залежно від розміру депозиту:

до 10 млн. німецьких марок — 6,6%, від 10 до 100 млн. марок — 9,9%, понад 100 млн. марок — 12,1%. Запровадження у банківській практиці України подібної системи прогресивного диференціювання могло б, на нашу думку, певною мірою стимулювати зацікавленість комерційних банків у роботі з дібніми вкладниками, а не лише з великими корпоративними клієнтами. Це у свою чергу мало б позитивний вплив і на стан підвідності кредитної системи загалом унаслідок широкої диверсифікації банківських посивів.

Певний інтерес стосовно вітчизняних умов фінансового ринку може становити система диференціювання резервних вимог залежно від видів кредитних установ, їх розмірів, а також від вибору критеріїв при здійсненні активних операцій. Функціонування такої системи дас змогу центральному банку впливати на склад і структуру кредитної системи, інтенсивніше розвивати інші інститути, які є найбільш конкурентоспроможними щодо виконання резервних вимог, і встановлюючи для них їхні ставки резервування. Критеріями такого диференціювання і пільгової підтримки можуть бути величина статутного фонду банку, його територіальне розміщення чи кредитування тих чи інших програм відповідно до завдань економічної політики держави. Використання подібної системи резервування дозволило б Національному банку стимулювати розвиток банківської справи, а відповідно й виробничої сфери у відносно відсталих (з економічної точки зору) регіонах. Крім того, в Україні пільги могли б надаватися при здійсненні банківських операцій, пов'язаних із кредитуванням галузей АПК, зорієнтованих на експорт машинобудування, запровадження енергозберігаючих технологій та інших важливих програм. Зазначимо, що застосування такого режиму диференціювання норм обов'язкових резервів дає змогу центральному банку впливати не лише на динаміку грошової маси, а й на кредитну політику комерційних банків відповідно до державних пріоритетів економічного розвитку країни.

Таким чином, запровадження диференціованої за різними критеріями системи норм обов'язкових резервів може сприятівідхищенню ефективності та гнучкості цього інструмента грошово-кредитного регулювання. Водночас не слід забувати про об'єктивно існуючі мажі ефективності застосування мінімальних резервних вимог та їх впливу на макро- і мікроекономічному рівнях, що пов'язано з дією ряду факторів.

Насамперед вплив мінімальних резервів на функціонування комерційних банків може суттєво обмежуватися наявністю у них надлишкових резервів, тобто ліквідних активів понад обов'язковий резервний мінімум. Чим більші надлишкові резерви, неконтрольовані центральним банком, тим менше він може впливати на динаміку грошових агрегатів через зміну обов'язкових резервних вимог. Харacterним є приклад Японії, де комерційні банки тра-

ди єдино володіють значними надлишковими резервами, що зводить до мінімуму можливості центрального банку впливати на них шляхом зміни норм обов'язкових резервів, які через це є одніми з найнижчих серед розвинутих країн.

Обмежена ефективність застосування мінімальних обов'язкових резервів пов'язана також із можливостями центрального банку збільшувати норми резервування. Об'єктивні межі такого збільшення зумовлені тим, що ще, з одного боку, суттєво знижує конкурентоспроможність банків порівняно з іншими кредитно-фінансовими інститутами, на які не поширюється дія обов'язкових резервів, а з іншого — спонукає банки всілякими шляхами (законними й незаконними) уникати виконання резервних зобов'язань. Крім того, збільшення обов'язкових резервів комерційні банки, як правило, компенсують за рахунок своїх клієнтів, зменшуючи процентні ставки за депозитними операціями і підвищуючи плату за кредитні та інші послуги. У результаті вплив грошові ресурси спрямовуються з ринку ні до комерційних банків, а до інших інститутів кредитної системи, діяльність яких не регульється центральним банком. У підсумку це не лише підсилює конкурентоспроможність банківських установ, а й суттєво обмежує можливості впливу самого центрального банку на фінансовий ринок країни.

Диференціювання норм обов'язкових резервів — важливий засіб впливу на різні агрегати грошової маси, важіль управління динамікою кожного з них

Проблема зниження конкурентоспроможності банків у зв'язку з виконанням резервних вимог загострюється також через те, що не встановлюється плата за кошти, розміщені в обов'язкові резерви, а це знижує загальну дохідність банківських активів. Така ситуація склалася у більшості розвинутих країн, за винятком тих, де парівніно високі норми резервування компенсуються певними процентними виплатами. Центральні банки ряду країн вирішують цю проблему, дозволяючи зараховувати до сум обов'язкових резервів кошти, вкладені у державні цінні папери, які приносять проценти. Відтак, з одного боку, поповнюється з нейнфляційних джерел дефіцитний бюджет, а з іншого — генною мірою погашується відсоток безінтересних вкладень для комерційних банків і відповідно підвищується їхня конкурентоспроможність.

Слід зазначити, що з листопада 1997 року комерційним банкам України теж дозволено зараховувати до суми обов'язкових резервів кошти, вкладені у державні цінні папери на аукціонах. Отже, частину своїх резервів банки можуть переноворити на робочі активи,

що забезпечить їм належний дохід при збереженні порівняно високої ліквідності. Це дозволяє істотно послабити вплив "податкового" ефекту мінімальних резервів на комерційні банки, який полягає у зниженні середньої норми прибутку кредитних установ унаслідок виконання ними резервних вимог центрального банку.

Загалом ефективність мінімальних обов'язкових резервів як інструмента грошової політики на макрорівні здебільшого виявляється у довгостроковому плані через вплив депозитного мультиплікатора на обсяг і банківською кредитуванням економіки і динаміку грошової маси. При цьому новітні незеликі коливання норм резервних вимог зумовлюють значні зміни кон'юнктури ринку позичкових капіталів. Зрозуміло, що за таких обставин центральний банк не може часто змінювати ставки резервування, оскільки це лише дестабілізується бі фінансовий ринок країни, змушуючи комерційні банки пристосовуватися до таких змін шляхом нарощування обсягів надлишкових резервів, знижуючи в підсумку можливості регулюючого впливу центрального банку. Тому у практиці розвинутих країн норми мінімальних обов'язкових резервів використовуються центральним банком переважно для довгострокового регулювання діяльності комерційних банків і переглядаються раз на кілька років за умов непотрібності внесення суттєвих корективів у динаміку та обсяг грошової маси.

Зазначені моменти дали деяким економістам підставу для висновків про "нечесність" механізму обов'язкового резервування та його повну непридатність для поточного оперативного регулювання ринку позичкових капіталів. Натомість, вважають вони, провідне місце в системі регулювання центральним банком економічних процесів мають зайніяти такі інструменти, як операції на відкритому ринку та зміна облікової ставки. Не заперечуючи важливості цих важливих регулюючого впливу, слід зауважити, що й обов'язкові резерви не втрачають свого значення як інструмент дії на грошово-кредитну сферу економіки, особливо в умовах переходного періоду.

Дієвість механізму обов'язкового резервування є досить важливою для центральної банку за обставин непередбачуваного збільшення пропозиції грошової маси на ринку об, навпаки, незапланованого зменшення. Однак у цілому ефективність і гнучкість цього інструмента полягає із можливості часто перегляду норм резервування, а в можливості всеобщого застосування центральним банком усіх елементів диференціювання резервних вимог за різними критеріями, розглянутими вище. Лише за такого підходу в нашій країні буде створено оптимальну схему застосування Національним банком резервних вимог як інструмента впливу на діяльність системи комерційних банків і економіки в цілому.

Валерій Галасюк,
генеральний директор аудиторської фірми "КАУПЕРВУД" (м. Дніпропетровськ), член ради Спілки аудиторів України, голова ревізійної комісії Українського товариства оцінювачів, кандидат економічних наук.

Віктор Галасюк,
консультант інформаційно-консалтингової фірми "ІНКОН-ЦЕНТР" (м. Дніпропетровськ).

ПРОДОВЖЕННЯ ТЕМИ

Незалежна експертна оцінка як засіб забезпечення необхідного рівня ліквідності об'єктів застави (практичні аспекти)

Актуальність проблеми забезпечення рівня ліквідності об'єктів застави пов'язана з необхідністю зниження рівня ризиків у кредитний політиці банків.

Результативність методів, що застосовуються банками для вирішення цих проблем, свідчить сама про себе: за станом на 01.01.1998 р. загальні обсяги прострочених та пролонгованих кредитів сягнули 20% від кредитного портфеля банків України і майже вдвічі перевищили розміри прибутку банків у 1997 році.

Відсутність обґрунтованої ефективної системи визначення обсягу кредиту залежно від вартості об'єкта застави, а також забезпечення необхідного рівня його ліквідності сьогодні

є важливим проблемою, яка потребує вирішення.

Відгуки на однотемну статтю у № 11 "Вісника НБУ" (1997 р.) свідчать про велику зацікавленість оцінювачів-експертів методикою визначення ліквідаційної вартості об'єктів застави, особливо можливостями її практичного застосування.

Ця стаття є продовженням згаданої вище публікації. Вона відображає результати подальших досліджень спеціалістів аудиторської фірми "КАУПЕРВУД" та інформаційно-консалтингової фірми "ІНКОН-ЦЕНТР", уточнюючи викладені раніше позиції, а також відображає результати нових теоретичних розробок, які дають змогу практично застосовувати процедуру визначення ліквідаційної вартості об'єктів застави.

Нагадаємо основні теоретичні положення, на яких базуються подальші міркування і висновки:

- немає необхідності користуватися поняттям "заставна вартість";
- разом із поняттям "ринкова вартість" необхідно користуватися поняттям "ліквідаційна вартість", оскільки воно найбільше відповідає меті визначення вартості об'єктів застави;
- слід враховувати відмінність між ринковою та ліквідаційною вартістю об'єкта застави. Причому варто пам'ятати, що ліквідаційна вартість завжди менша за ринкову.

Згідно з нормами професійної діяльності оцінювача Українського товариства оцінювачів (УТО) "справедлива ринкова вартість — найбільша вірогідна ціна, за яку об'єкт може (міг) бути проданий

на відкритому конкурентному ринку за наявності всіх ознак чесної угоди і за відсутності нетипових умов фінансування з урахуванням того, що термін реалізації об'єкта повинен бути при цьому розумно довгим". "Розумно довгий період реалізації об'єкта — період реалізації об'єкта за умови, що він запропонований за справедливою ринковою вартістю на відкритому ринку, який є прийнятно довгим із точки зору типового продавця, або типовий період реалізації такого типу активів, якщо він є розумно близьким до вищезгаданого" [1].

Як пояснюють тлумачні словники, вартість об'єкта — це міра корисності або здатності задовільнити якусь потребу, тобто поняття суб'єктивне та залежне від багатьох факторів. У зв'язку із цим необхідно уточнити, що чітке визначення

вірогідної вартості, як ринкової так і ліквідаційної, можливе за умови наявності сформованого ринку подібних об'єктів та за наявності певного попиту на них. Слід зауважити, що ринок справляє нівелюючий ефект та формує об'єктивну (незалежну від окремого суб'єкта ринку) вартість об'єкта залежно від поточної кон'юнктури. Як справедливо зазначає президент Українського інституту оцінки Л. М. Симонова, складно визначити вартість об'єктів, які можуть вважатися "спеціалізованими вартістю" [2], майна, яке, за визначенням, має обмежений ринок і є складовою частиною бізнесу [3,4].

Використання об'єктів спеціалізованої вартості як об'єктів застави приводить до збільшення ризику для кредитора. Це ще один аргумент щодо непри-

Рисунок 1. Співвідношення рівнів ринкової (C_p) та ліквідаційної (C_{pl}) вартості об'єкта застави та відповідних їм періодів експозиції на ринку

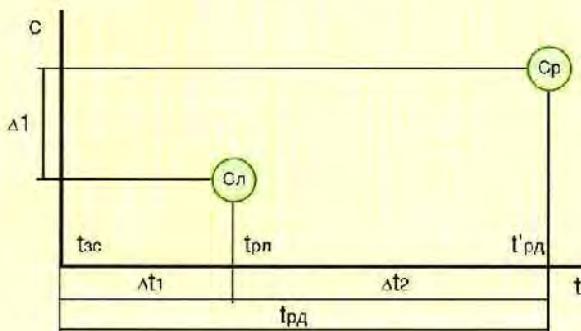
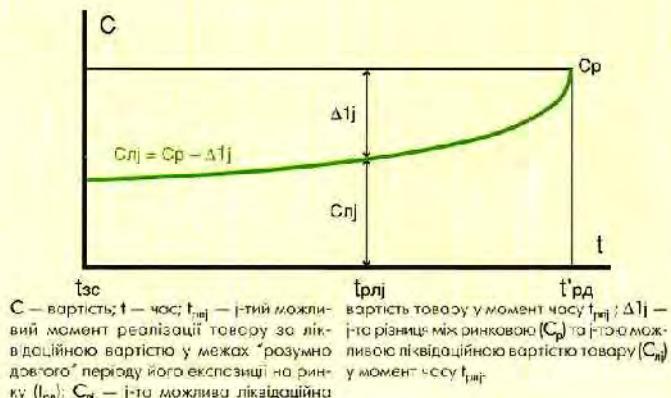

Рисунок 2. Графічне представлення “принципу беззбиткової реалізації товару за ціною, нижчою, ніж його ринкова вартість”

пустимості використання недостатньо обґрунтованих підходів при визначенні розміру кредиту, забезпеченої заставою. До таких підходів належить, зокрема, поширене нині визначення обсягу крeditу як фіксованої частки від ринкової вартості об'єкта застави. Спеціалісти наших фірм пропонують використовувати як базу для розрахунку обсягу кредиту, що надається, ліквідаційну вартість об'єкта застави.

Норми професійної діяльності оцінювачів УТО визначають ліквідаційну вартість як „...вартість, за якою об'єкт оцінки міг бути проданий на відкритому конкурентному ринку, якщо термін реалізації об'єкта був би коротшим від “розумно довгого” для даного типу об'єктів на даному ринку, таож вартість, за якою активи (сума активів), що складають об'єкт оцінки, могли б бути реалізовані на відкритому ринку в обумовлений термін” [1].

Можна припустити, що чим корот-

ший відносно “розумно довгого” періоду (t_{pd}) час, протягом якого бажано реалізувати об'єкт, тим менше можливостей продати товар за його ринковою вартістю (C_p) і тим більша вірогідність того, що ліквідаційна вартість (C_{pl}) буде меншою за ринкову та відповідно різниця між ними (Δt) — більшою. І навпаки, за наявності резерву часу продавець має більше можливостей знайти покупця, готового придбати цей товар за вищою ціною, найближчою до його ринкової вартості (C_p).

Співвідношення ринкової та ліквідаційної вартості, а також відповідних їм періодів експозиції на ринку відображене на рисунку 1.

Нагадаємо, що “розумно довгий” період реалізації об'єкта застави (t_{pd}) міже у попередній статті запропонували поділити на два (важливих у контексті проблеми, що розглядається) періоди [5,6]:

$$t_{pd} = \Delta t_1 + \Delta t_2,$$

де Δt_1 — час від моменту виникнення права звернення стягнення на предмет застави (t_{sc}) до моменту реалізації об'єкта застави за ліквідаційною вартістю (t_{pl}); Δt_2 — час від моменту можливої реалізації об'єкта застави за ліквідаційною вартістю (t_{pl}) до моменту можливої реалізації об'єкта застави за ринковою вартістю (t_{pd}) у випадку “розумно довгого” періоду його реалізації (t_{pd}).

Зауважимо: проаналізувавши поняття “ліквідаційна вартість”, наведене у МСО № 2, ми дійшли висновку, що відмінність між ринковою та ліквідаційною вартістю товару (Δt) залежить насамперед від фактора часу. Тож у загальних рисках величину Δt можна визначити так [5,6]:

$$\Delta t = f(t),$$

де $f(t)$ — функція, яка залежить від часу.

Аналіз існуючих підходів, що застосо-

Рисунок 3. Можливі співвідношення ринкової та ліквідаційної вартості товару при нарахуванні простих відсотків

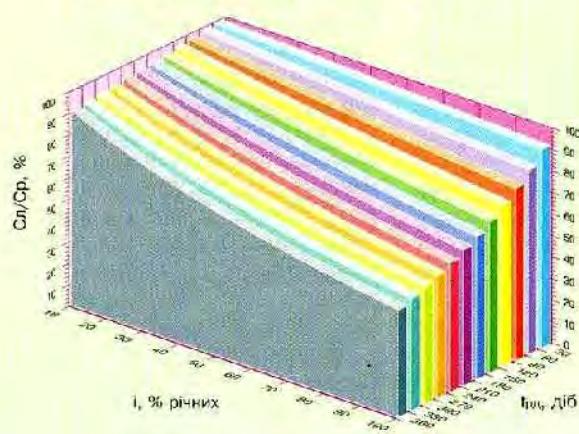
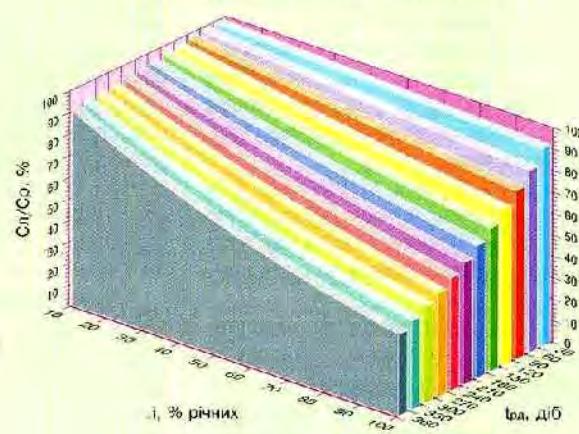

Рисунок 4. Можливі співвідношення ринкової та ліквідаційної вартості товару при нарахуванні складних відсотків

Таблиця 1. Ліквідаційна вартість об'єкта застави у відсотках до ринкової його вартості у разі нарахування простих відсотків

$t_{\text{рд}}$, діб	i, % річних									
	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
30	99.17	98.36	97.56	96.77	96.00	95.24	94.49	93.75	93.02	92.31
60	98.36	96.77	95.24	93.75	92.31	90.91	89.55	88.24	86.96	85.71
90	97.56	95.24	93.02	90.91	88.89	86.96	85.11	83.33	81.63	80.00
120	96.77	93.75	90.91	88.24	85.71	83.33	81.08	78.95	76.92	75.00
150	96.00	92.31	88.89	85.71	82.76	80.00	77.42	75.00	72.73	70.59
180	95.24	90.91	86.96	83.33	80.00	76.92	74.07	71.43	68.97	66.67
210	94.49	89.55	85.11	81.08	77.42	74.07	71.01	68.18	65.57	63.16
240	93.75	88.24	83.33	78.95	75.00	71.43	68.18	65.22	62.50	60.00
270	93.02	86.96	81.63	76.92	72.73	68.97	65.57	62.50	59.70	57.14
300	92.31	85.71	80.00	75.00	70.59	66.67	63.16	60.00	57.14	54.55
330	91.60	84.51	78.43	73.17	68.57	64.52	60.91	57.69	54.79	52.17
360	90.91	83.33	76.92	71.43	66.67	62.50	58.82	55.56	52.63	50.00

Таблиця 2. Ліквідаційна вартість об'єкта застави у відсотках до ринкової його вартості у разі нарахування складних відсотків

$t_{\text{рд}}$, діб	i, % річних									
	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
30	99.17	98.36	97.56	96.77	96.00	95.24	94.49	93.75	93.02	92.31
60	98.35	96.75	95.18	93.65	92.16	90.70	89.28	87.89	86.53	85.21
90	97.54	95.16	92.86	90.63	88.47	86.38	84.36	82.40	80.50	78.65
120	96.73	93.60	90.60	87.71	84.93	82.27	79.71	77.25	74.88	72.60
150	95.94	92.07	88.39	84.88	81.54	78.35	75.32	72.42	69.66	67.02
180	95.14	90.56	86.23	82.14	78.28	74.62	71.16	67.89	64.80	61.86
210	94.36	89.07	84.13	79.49	75.14	71.07	67.24	63.65	60.28	57.10
240	93.58	87.61	82.07	76.93	72.14	67.68	63.54	59.67	56.07	52.71
270	92.80	86.18	80.07	74.45	69.25	64.46	60.03	55.94	52.16	48.66
300	92.04	84.76	78.12	72.04	66.48	61.39	56.73	52.45	48.52	44.91
330	91.28	83.37	76.21	69.72	63.82	58.47	53.60	49.17	45.13	41.46
360	90.52	82.01	74.36	67.47	61.27	55.68	50.64	46.10	41.99	38.27

вуються на практиці для визначення ліквідаційної вартості, засвідчує, що, як правило, це емпіричні методи, які базуються на нагромадженню досвіду та інтуїції конкретного експерта-оцінювача. Недостатній рівень формалізації таких методів не надає результатам цих експертних оцінок достатньої переконливості.

Повністю уникнути використання емпіричних елементів при визначенні ліквідаційної вартості об'єктів, вірогідно, не підстіниться ні кому, оскільки більшість факторів, які впливають на неї, у кожній конкретній ситуації практично не підлягає формалізації, кількісні оцінці та точному прогнозуванню. Запропонований В.В.Галасюком метод оцінки ліквідаційної вартості об'єктів (C_{lj}), який наведено нижче, може бути застосований на практиці і є, на нашу думку, достатньо формалізованим.

Базовими умовами методу розрахунку ліквідаційної вартості об'єкта (C_{lj}) є його ринкова вартість (C_p) та "розумно довгий" період його реалізації (експо-

зиш) на ринку ($t_{\text{рд}}$).

При визначенні цих характеристик найдоцільнішим вважаємо зауваження незалежних експертів-оцінювачів, які фіксували свої висновки у звіті — документі, що має юридичну силу.

В основу запропонованого методу розрахунку ліквідаційної вартості об'єкта покладено сформульований В.В.Галасюком принцип беззбиткової реалізації товару за ціною, нижчою, ніж його ринкова вартість. Суть принципу така: збитки, які виникають при реалізації товару за ціною, нижчою, ніж його ринкова вартість, повинні бути компенсовані доходами від розміщення грошових коштів, одержаних у меншому обсязі при реалізації цього товару, але раніше. Графічно положення цього принципу відображене на рисунку 2. Продавець, прагнучи отримати в результаті продажу товару суму, що відповідає його ринковій вартості (C_p), може отримати її за рахунок двох складових: суми, яка відповідає ліквідаційній вартості (C_{lj}) у момент часу $t_{\text{рд}}$, та доходу

від розміщення цієї суми протягом періоду, що дорівнює різниці між $t_{\text{рд}}$ та $t_{\text{рj}}$. При цьому найнижчий рівень суми, яка відповідає ліквідаційній вартості товару в умовах реалізації сформульованого вище принципу, визначається рівнем прибутковості операцій із розміщення грошових коштів.

Отже, у даному випадку, на нашу думку, величину Δl можна вважати такою, що дорівнює доходу від розміщення суми, яка відповідає ліквідаційній вартості товару.

Вищезазначене у загальних рисах можна відобразити формулою:

$$C_p = C_{lj} + \Delta l_j.$$

Доход від розміщення суми, яка відповідає ліквідаційній вартості товару у момент часу $t_{\text{рj}}$ (C_{lj}), можна розрахувати:

а) для випадку нарахування простих відсотків

$$\Delta l = C_{lj} \left(\frac{i}{m} \times n \times m \right);$$

б) для випадку нарахування складних відсотків

$$\Delta I = C_{nj} ((1 + i/m)^{n \times m} - 1),$$

де n — кількість років; m — кількість періодів нарахування відсотків протягом року; $n \times m$ — кількість періодів нарахування відсотків за весь строк; i — річна відсоткова ставка.

Тоді:

а) для випадку нарахування простих відсотків

$$C_p = C_{nj} (1 + (i/m) \times n \times m);$$

$$C_{nj} = \frac{C_p}{(1 + (i/m) \times n \times m)};$$

б) для випадку нарахування складних відсотків

$$C_p = C_{nj} \times (1 + i/m)^{n \times m};$$

$$C_{nj} = \frac{C_p}{(1 + i/m)^{n \times m}}.$$

Зазначимо: у цій статті для спрощення практичного застосування запропонованого методу визначення ліквідаційної вартості об'єктів ринкова вартість розглядається нами як постійна, елас-

тичність попиту не враховується, а величина Δt_1 вважається рівною нулю.

Наведені вище формули дають змогу визначити співвідношення ліквідаційної та ринкової вартості об'єктів застави. Множина цих можливих співвідношень як функції двох змінних (i — річної відсоткової ставки та t_{pl} — "розумно довгого" періоду експозиції об'єкта застави на ринку) відображенна на рисунках 3 і 4.

Для зручності практичного застосування запропонованого методу визначення ліквідаційної вартості об'єктів застави складено таблиці 1 та 2, які відображають ліквідаційну вартість як частку від ринкової для випадків нарахування простих та складних відсотків (залежно від річної відсоткової ставки та "розумно довгого" періоду експозиції товару на ринку).

Безумовно, у кожному конкретному випадку визначення ліквідаційної вартості об'єкта застави потребує індивідуального підходу, щоб врахувати всі суттєві фактори, які впливають на її розмір. Проте навіть у поданому в статті вигляді метод може використовуватися як дієвий інструмент для визначення ліквідаційної вартості об'єктів застави. Щоправда, ефективне його застосування потребує лише достовірних вихідних даних,

кваліфікованого прогнозування кон'юнктури ринку, залучення досвідчених експертів-оцінювачів, які добре орієнтуються у ринковій ситуації.

Література.

1. Норми професійної діяльності оцінювача Українського товариства оцінювачів (УТО).

2. Симонова Л.Н. Оцінка залога// Вісник Оцінки. — 1997. — № 7—8. — С. 1—6.

3. Международные стандарты оценки МСО—4.

4. Семененко Б.А. Актуальные проблемы ипотечного кредитования и оценки залоговой стоимости имущества// Вісник Оцінки. — 1997. — № 7—8. — С. 10—14.

5. Галасюк В. В., Мельниченко О. Д. Незалежна експертна оцінка як засіб забезпечення необхідного рівня ліквідності об'єктів застави// Вісник НБУ. — 1997. — № 11. — С. 49—51.

6. Галасюк В. В., Мельниченко Е. Д. Независимая экспертная оценка как способ обеспечения необходимого уровня ликвидности объектов залога // Вісник Оцінки. — 1997. — № 7—8. — С. 7—9.

ОФІЦІЙНА ІНФОРМАЦІЯ

Інформація щодо середньої процентної ставки за кредитами Національного банку України, наданими комерційним банкам у 1998 р.

відсотки

Показники	1998 р.	У тому числі за травень
Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, всього	41.9	41.6
У тому числі за:		
— аукціонними кредитами	—	—
— ломбардними кредитами	46.6	—
— операціями РЕПО	40.8	41.6
— іншими інструментами	35.0	—

Інформація щодо розмірів діючої облікової ставки Національного банку України у 1998 р.

відсотки річні

з 24.11.1997 р.	35
з 06.02.1998 р.	44
з 18.03.1998 р.	41
з 21.05.1998 р.	45
з 29.05.1998 р.	51

Інформація щодо механізмів та обсягів рефінансування Національним банком України комерційних банків у 1998 р.

відсотки

Показники	1998 р.	У тому числі за травень
Випущено в обіг платіжних засобів для рефінансування комерційних банків, всього	100	100
У тому числі через:		
— кредитні аукціони	—	—
— ломбардне кредитування	28.0	—
— операції РЕПО	61.7	100
— інші механізми	10.3	—

Процентні ставки комерційних банків за кредитами та депозитами у національній валюті*

відсотки річні

Травень 1998 р.	
На міжбанківському ринку:	
за кредитами, наданими іншим банкам	23.1
за кредитами, отриманими від інших банків	22.9
за депозитами, розміщеними в інших банках	26.4
за депозитами, залученими від інших банків	19.8
На небанківському ринку:	
за кредитами	46.5
за депозитами	20.2

* За щоденною звітністю банків

Матеріали підготовлено емісійно-кредитним департаментом НБУ.

ХРОНІКА

Чорноморський банк торгівлі та розвитку: етапи створення

Як відомо, на порожньому місці пічо-го не виникає. Новстворений Чорноморський банк торгівлі та розвитку (ЧБТР) — один із прикладів тому: він базується на розширені тих економічних зв'язків, які склалися між країнами Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС). Поглиблення інтеграції та змінення зв'язків, які, безумовно, були недостатніми, потребували додаткових ресурсів. Із цією метою і створено Чорноморський банк торгівлі та розвитку. Пріоритетними для банку повинні стати питання, що стосуються транспортних сполучень (морських та сухопутних), енергетики (з урахуванням екологічних проблем), сільського господарства, торгівлі тощо, які не могла вирішити ні національна банківська система, ні традиційні міжнародні фінансові інститути.

Зміцнюючи взаємовигідне економічне співробітництво, 11 країн Чорноморського басейну (Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина та Україна) парафували 30 червня 1994 року в м. Тбілісі Угоду про створення Чорноморського банку торгівлі та розвитку.

Відповідно до цієї угоди ЧБТР мав почати діяльність уже 1995 року. Однак через брак коштів у країн-учасниць та політичну нестабільність ратифікувати документи в установлені терміни не вдалося. Активні переговори та процес ратифікації угоди країн-засновниці розпочали лише у 1996 році. Більшість із них ратифікували її наприкінці 1996 — на початку 1997 року.

Верховна Рада України ратифікувала угоду про створення Чорноморсько-

го банку 17 червня 1997 року (№ 348/97-ВР). Оскільки єдиним джерелом для сплати внеску України до Статутного фонду ЧБТР був державний бюджет, формування банку могло б затягнутися на невизначений термін. Та завдяки ініціативі Національного банку України і його Голови Віктора Андрійовича Ющенка справу вдалося зрушити.

27 листопада 1997 року Указом Президента України № 1312/97-ВР Голову НБУ В.А.Ющенка призначено Керуючим у Правлінні ЧБТР із повноваженням призначати директора та заступника директора від України у Раді директорів Чорноморського банку торгівлі та розвитку. Цим же указом НБУ запропоновано вжити заходів щодо сплати внеску України до статутного фонду ЧБТР (відповідно до угоди — 10%, що становить 13.5 млн. СПЗ).

12 грудня 1997 року постановою Правління НБУ № 428 прийнято рішення про перерахування у доларовому еквіваленті першого внеску частки дозволеного до випуску акціонерного капіталу ЧБТР з боку України у сумі 18.5 млн. доларів США.

Сергій Круглик,

заступник директора департаменту міжнародних зв'язків Національного банку України, заступник директора в Чорноморському банку торгівлі та розвитку від України.

6 лютого 1998 року у мальовничому місті Салоніки (Греція) відбулося довгочікуване перше інавгураційне засідання Ради керуючих та Ради директорів ЧБТР. У ньому взяли участь представники всіх 11 країн-учасниць: голови центральних банків, заступники міністрів, дипломати, банкіри тощо.

Тимчасово виконуючого обов'язки Президента ЧБТР (з 1994 року) пана Ерсоя Волкан затверджено Президентом на 4-річний термін. Також прийнято рішення щодо відкриття рахунків банку, підготовки угоди про його штаб-квартиру для ратифікації в парламенті Греції. Словом, розпочалася копітка повсякденна робота.

Що може дати наші країні участь у ЧБТР? Маючи повноправне членство в ньому, Україна отримує унікальну можливість використання кредитних ресурсів банку для реалізації стратегічно важливих вітчизняних проектів. Крім того, вона зможе впливати на формування політики та основних напрямів розвитку економіки в країнах Чорноморського басейну. Черга тепер за цікавими і привабливими проектами з нашого боку. Сподівамося, відповідні міністерства та відомства України невдовзі їх запропонують.

На фото:
в центрі — Президент ЧБТР Ерсой Волкан, ліворуч — Керуючий від РФ Євген Ясін, праворуч — Керуючий від України Віктор Ющенко.

ДОСЛІДЖЕННЯ

Банківська система в моделі податкових надходжень України

Зростання ролі та значення фінансово-бюджетної і кредитно-банківської систем у процесі переходу до ринкової економіки обумовлює переведову і збагачення інституціональної структури, підвищую роль та значення банківської системи в усіх сферах суспільного життя. Одним із проявів впливу банківської системи на економічний розвиток держави є її значущість у моделі податкових надходжень України.

Згідно з даними статистичного зборника Державної податкової адміністрації України за минулий рік, у 1996 р. передбачалося мобілізувати 34.4 млрд. гривень надходжень до зведеного

бюджету України та 11 млрд. гривень — до бюджетів місцевих. Фактично до зведеного бюджету надійшло 30.1 млрд. гривень, тобто 82.4% від запланованого, тоді як до місцевих бюджетів — 98.8%. Обсяг недовиконання державного бюджету — 4.3 млрд. гривень — суттєво перевищує разом узяті бюджети таких областей, як Харківська та Дніпропетровська. Надходження до бюджету 1997 року становлять 23.5 млрд. гривень при запланованому обсязі 22.7 млрд. гривень. Усе це свідчить про те, що процес збору податків не є предeterminованим, або чітко визначеним, і залежить як від екзогенних (зовнішніх), так і

від ендогенних (внутрішніх) факторів, які істотно впливають на економіку країни.

Оскільки головним суб'єктом оподаткування як територіальна одиниця є область, розглянемо цю проблему саме крізь призму відповідності людських, економічних та інших ресурсів областей сумі податкових надходжень, які отримує держава (таблиця I).

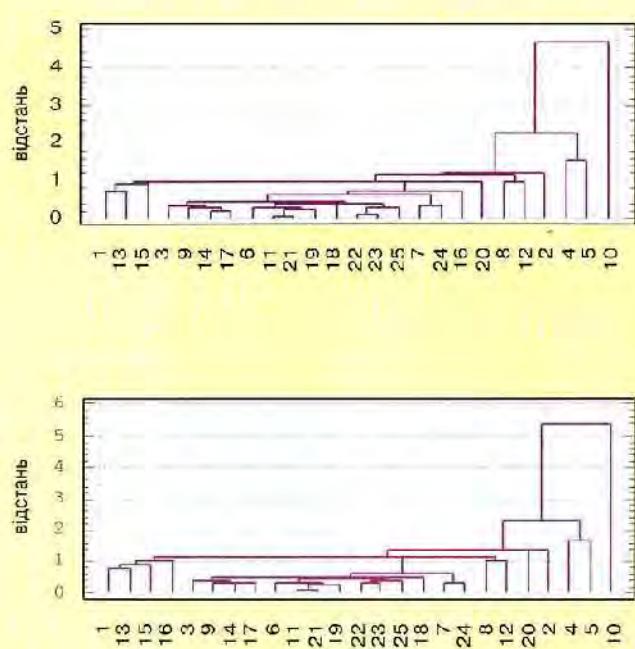
Застосуємо кластерний аналіз і виділимо серед областей структурно однотипні групи (класи). Методика розрахунків базується на обчисленні відстані між двома об'єктами в твімірному евклідовому просторі.

Насамперед розрахуємо дендрограми для чотирьох змінних, за винятком оподаткування (рис. 1), без додаткових обмежень (число кластерів візьмемо за 1), розрахунки проводилися за так званим методом "ближнього сусіда" у пакеті прикладних програм "Statgraphics plus" та "Statistica 5.773".

За результатами обчислень виділяємо ряд стійких дискретних груп областей із приблизно однаковими параметрами. Найбільшу відстань, тобто відмінність від інших, мають: 1) Київ та Київська область; 2) Донецька та Дніпропетровська області; 3) Вінницька область; 4) Харківська, Запорізька та Луганська області; 5) АР Крим, Львівська та Одеська області; 6) Полтавська область. Приблизно на однаковій відстані від перелічених знаходяться такі групи областей: 1) Чернівецька, Закарпатська області; 2) Рівненська, Миколаївська, Волинська, Івано-Франківська області; 3) Житомирська, Кіровоградська, Херсонська, Тернопільська області; 4) Сумська область; 5) Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області. Зазначимо, що найтісніший зв'язок мають такі області: Херсонська і Кіровоградська; Черкаська і Хмельницька.

Простежується певна закономірність: області, які входять до чотирьох перших класів (за винятком Вінниць-

Рисунок 1. Кластерна дендрограма (числа на дендрограмі відповідають номерам із таблиці 1)

кої), мають найбільший фінансово-промисловий потенціал і відповідно більшу платоспроможність.

Якщо ввести у розрахунки ще одну зміну, яка відображає надходження до бюджету з кожної області, то помітимо, що Харківська область перемістилася на третє місце, опинившись за Києвом і Київською областю та Донецькою і Дніпропетровською областями (рис.2).

Щоб отримати інформацію про вплив різних факторів на надходження до бюджету, побудуємо економетричну модель. Ідентифікуємо змінні: як ендогенна змінна фігурують надходження до бюджету (*nadx*), як екзогенні змінні — чисельність населення (*nasel*), випуск промислової продукції (*prom*), випуск сільськогосподарської продукції (*selx*) та статутний фонд банків (*stfond*) (таблиця 1).

Рівняння залежності надходжень від екзогенних факторів має вигляд:

$$\text{NADX} = -335.551 + 0.336 \text{NASEL} + 0.049 \text{PROM} + 0.290 \text{SELX} + 1.708 \text{STFOND}.$$

Результати розрахунків свідчать, що надходження до бюджету досить належно визначаються екзогенними змінними, оскільки коефіцієнт детермінації наближається до 1. Це підтверджується і F-критерієм Фішера. Найважливішими опінками параметрів регресії за t-критерієм Ст'юдента є відповідно статутний фонд банків і кількість населення (таблиця 2). Фактичні та очікувані значення податкових надходжень, а також похибки прогнозу зазначені на рис. 3. Крім того, згідно з проведеними дослідженнями можна констатувати, що модель вільна від мультиколініарності та автокореляції залишків.

Населення в середньому з кожної особи платить до бюджету 336 гривень на рік (у 1996 р. — 352 гривні); промисловість відає до бюджету з кожної гривні продукції 4.9 копійки (у 1996 р. — 3.7 копійки); сільське господарство — 29 копійок з однієї гривні продукції (у 1996 р. — 13 копійок). Шодо останнього показника необхідно зауважити, що він включає надходження до бюджету, отримані в результаті перепродажу сільськогосподарської продукції на її шляху до споживача. А найбільші надходження дає банківська система: з кожної гривні статутного фонду банків державний бюджет одержує в середньому 1.7 гривні на рік. Зазначимо, що в 1996 році цей показник становив 3.3 гривні.

Про що свідчать ці результати? Насамперед про поліпшення мак-

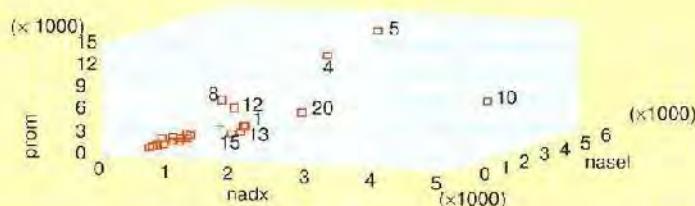
Таблиця 1. Основні економічні показники областей та надходження до державного бюджету України за 1997 рік*

№ п/п	Область	Продукція сільського господарства	Продукція промисловості	Населення (тис. чол.)	Статутний фонд банків	Надходження до бюджету млн. грн.
1**	АР Крим	1004	1188.3	2532.4	32.2	963.6
2	Вінницька	1846	1496.7	1847.1	0.0	503.2
3	Волинська	790	426.6	1067.9	29.1	230.8
4	Дніпропетровська	1584	11065.8	3777.5	111.7	2062.5
5	Донецька	1332	13424.1	5064.4	66.8	2431.2
6	Житомирська	1092	902.3	1457.1	3.0	426.4
7	Закарпатська	596	304.9	1288.2	5.2	249.5
8	Запорізька	1026	6060.4	2042.5	46.3	979.6
9	Івано-Франківська	795	1405.9	1463.6	11.5	538.7
10**	Київська та м. Київ	1670	5155.0	4493.3	1398.1	4263.9
11	Кіровоградська	1033	595.7	1197.8	0.0	340.9
12	Луганська	829	4495.2	2706.4	6.5	980.6
13	Львівська	1226	2052.1	2739.6	27.4	1135.9
14	Миколаївська	886	1658.3	1322.5	0.4	470.4
15	Одеська	1518	1379.0	2547.8	46.3	1116.3
16	Полтавська	1464	3083.6	1708.3	24.1	1425.2
17	Рівненська	811	1422.8	1192.2	5.8	325.7
18	Сумська	1021	1871.1	1369.8	2.5	711.5
19	Тернопільська	945	551.8	1168.4	4.9	276.8
20	Харківська	1547	4013.8	3024.4	152.6	1912.1
21	Херсонська	1019	542.9	1246.8	2.3	351.7
22	Хмельницька	1297	1340.5	1485.7	4.7	412.2
23	Черкаська	1331	1263.8	1478.7	2.8	641.3
24	Чернівецька	572	390.4	938.5	2.1	229.4
25	Чернігівська	1213	1091.5	1318.5	23.7	544.2

* За поповненіми даними Державної податкової адміністрації на 01.01.1998 р. щодо надходжень платежів до державного бюджету України у 1997 році.

** Деякі економічні показники у статистичній звітності об'єднано, наприклад, показники м. Києва та Київської області, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

Рисунок 2. Кластерна тривимірна діаграма (вісь *prom* — випуск продукції промисловості, вісь *nadx* — надходження до бюджету, вісь *nasel* — чисельність населення (споживачів)).

Таблиця 2. Результати розрахунку економетричної моделі
Сумарна регресія для фактора: NADX

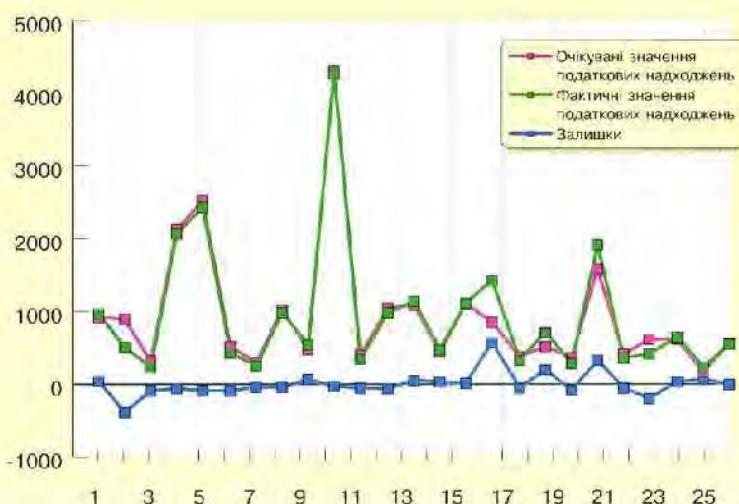
	B	Standard of B	t(20)	p-level
Вільний член	-335.551	157.100	-2.1360	0.04520
SELX	0.290	0.092	2.0439	0.0540
PROM	0.049	0.025	1.9417	0.0664
NASEL	0.336	0.142	3.666	0.0015
STFOND	1.708	0.192	8.886	0.0000

$R^2 = 0.9676$; приведений $R^2 = 0.9555$; $F(4,20) = 132.97$; $p < 0.00000$; $SEE = 191.343$; $MAE = 110.181$; $DW = 2.136$

Таблиця 3. Коефіцієнти еластичності

	1996 р.	1997 р.
E_{nase}	0.87	0.72
E_{prom}	0.10	0.14
E_{selk}	0.18	0.35
E_{stfond}	0.18	0.15
Σ	1.33	1.36

Рисунок 3. Регресійна модель

роекономічних показників роботи промисловості та сільського господарства у 1997 році (таблиця 1). Зниження коефіцієнта регресії при статутному фонду банку пов'язано, на наш погляд, із прийняттям торік Верховною Радою України Закону про постапне збільшення статутного фонду до 1 млн. ЕКЮ. Таке стрімке підвищення статутних фондів банків не супроводжувалось відповідним зростанням їх прибутків.

Зауважимо ще один факт, який випливає із результатів розрахунків. При аналізі числового ряду очікуваних значень податкових надходжень місто Київ та Київська область щодо відстані Кука та узагальненої відстані Махаланобіса істотно відрізняються від інших адміністративних територій. Проте вилучення Києва та області з вихідних даних не поліпшило моделі. Понад те, основні її критерії дещо погрішилися. Тому немає вагомих підстав відкидати це спостереження як екстремальне. Водночас варто зазначити, що без ньо-

го ми можемо отримати інформацію стосовно ефективності та впливу периферійної банківської системи на надходження до бюджету. Ця залежність описується таким рівнянням:

$$NADX = -241.937 + 0.296 \text{NASEL} + 0.042 \text{PROM} + 0.228 \text{SELX} + 4.466 \text{STFOND}.$$

Звідси випливає, що на кожну гривню банківського статутного фонду бюджетні надходження становлять 4.47 гривні, що значно більше від загальнодержавної оцінки параметра регресивного коефіцієнта при статутному фонду банків (у 2.6 раза). У 1996 році цей коефіцієнт становив 5.507, або в 1.69 раза перевищував загальнодержавний показник. Зазначену тенденцію можна пояснити вагомішою величиною зачленених коштів столичних банків, на відміну від обласних (як відомо, рентабельність за зачлененими коштами значно менша, ніж рентабельність за статутним фондом).

Вплив екзогенних факторів на податкові надходження можна оцінити, використовуючи коефіцієнти еластичності E_i :

$$E_i = \frac{\partial Y}{\partial X} \times \frac{\bar{x}_i}{y},$$

де: $\bar{x}_i$ — середнє значення фактора x_i ; y — середнє значення податкових надходжень.

Обчислені значення коефіцієнтів еластичності наведено в таблиці 3.

Найвищий коефіцієнт еластичності відповідає надходженням до бюджету від населення. Позитивні тенденції притаманні промисловості та сільському господарству, де фіксуємо зростання цього коефіцієнта.

Стрімке збільшення статутного фонду банків викликає зменшення відповідного коефіцієнта. Водночас еволюційне зростання банківського капіталу спричиняється до стимулюючого ефекту стосовно податкових надходжень до бюджету.

Підсумовуючи отримані результати, доходимо висновку: на сучасному етапі розвитку банки відіграють у державі велими значущу роль. Водночас слід зуважити реакцію банківської системи на дію зовнішніх чинників, приміром, те, що підвищення "планки" статутного фонду банків позначилося на загальній ефективності роботи банківської системи в цілому.

Література.

- Бюллетень Національного банку України. — 1997. — №11. — С.114.
- Діяльність податкової служби України у 1997 році. Статистичний збірник ДПА України. — К., 1997. — С.78.
- Експрес-інформація Міністерства статистики за 1997 рік.
- Статистичний порічник України. 1996 рік. Державний комітет статистики України. — К., 1997 р. — 617 с.
- Там же.

Володимир Дудко,

доцент кафедри математики і фізики Українського фінансово-економічного інституту (м. Ірпінь Київської області).

Андрій Скрипник,

доцент кафедри математики і фізики Українського фінансово-економічного інституту (м. Ірпінь Київської області).

Алла Чебану,

вспірант, головний спеціаліст Державної податкової адміністрації України.

Олександр Москаль,

вспірант, завідувач Сторожинецьким відділенням Українського фінансово-економічного інституту (м. Сторожинець Чернівецької області).

СТАЖУВАННЯ

Навчити вчителя

Успішна реалізація економічних перетворень в Україні багато в чому визначається функціонуванням та життєздатністю фінансового сектора і комерційних банків. Робота у ринкових умовах вимагає від спеціалістів та керівників банківської сфери уміння пристосуватися новими інструментами, діяти за принципами і критеріями, якими керується цивілізований світ. Тож не випадково нині загострилася потреба у підвищенні кваліфікації, яку в Україні неможливо задоволити лише за рахунок іноземних експертів.

У грудні 1996 року з метою створення в нашій країні власної інфраструктури навчання банківських спеціалістів розпочато програму підготовки викладачів банківської справи. Вона реалізується за сприянням уряду Федерації Німеччини у рамках програми "Трансформ". На першому етапі було відібрано 60 українських фахівців банківської справи, які відповідали таким критеріям: наявність досвіду роботи в банківському секторі (щонайменше 15 років); базове знання німецької мови та готовність у найкоротший термін оволодіти певним мовним мінімумом; уміння трансформувати навчальний матеріал з урахуванням реальності своєї країни; підтвердження можливості після завершення навчання самому брати участь у процесі підвищення кваліфікації у своєму банку чи у банківських коледжах країни; економічна освіта; педагогічні здібності або пахали, бажано — досвід викладацької роботи; лист рекомендація банку, в якому працює претендент на участь у програмі.

Із грудня 1996 р по липень 1997 р. провідні фахівці комерційних банків Німеччини, які водночас є викладачами Банківської академії у Франкфурті-на-Майні, провели для учасників програми на базі Національного банку України та Української фінансово-банківської школи при Київському національному економічному університеті три двотижневих семінари з банківської справи Німеччини, методики складання та ділові комп'ютерні гри. Основною цієї гри був банк країни, що перебуває в умовах хронічного економічного укладу на шляху до фінансової екламіки.

За підсумками семінарів було відібрано 15 осіб для стажування у провідних банках Німеччини: Комерцбанку, Дойче банку, Дрезденер банку і Вестландес банку. Однією з них стала наша автор, яку "Вісник Національного банку України" попросив поділитися своїми враженнями про стажування у Німеччині.

Стажування розпочалося тривалістю семінаром для всієї групи у Бонні. З першого ж дня ми зіткнулися з реаліями німецького життя: від складної бюрократичної процедури прописки для іноземців — до медичного огляду. Потім учасники групи були направлені у фінансово-кредитні установи по всій Німеччині: у Берліні, Франкфурті-на-Майні, Кельні, Гамбургу, Ганновері, Ессені, Дюссельдорфі, Манхаймі...

Мені пощастило стажуватися в одній із наймогутніших фінансово-кредитних установ світу — Дойче банку.

Програму практики було складено раціонально, продумано: спочатку практика проходила у філії банку в невеликому місті Бенраті неподалік Дюссельдорфа. В перший же день приемна молода співробітниця Дойче банку пані Етта познайомила мене з кожним служ-

бовцем філії. Цікаво, що всі вони ще за місяць до моєго прибуття вже мали "об'єктивку" — біографічну інформацію про мене, графік проходження стажування, який, до речі, за всі чотири місяці жодного разу не змінився. Тож мене зустріли, як давню знайому.

Цікаво було працювати на кожному робочому місці. Почалася практика у відділі обслуговування приватних осіб. "Віконечок", у нашому розумінні цього слова, у них давніо вже немає, лишилася тільки назва. Доброзичливі співробітники як дорогих гостей вітають постійних клієнтів. Якщо біля "віконця" збиралася більше двох осіб, із робочих місць підводяться співробітники інших відділів, іноді навіть керуючий філією пан Беренц виходить зі свого кабінету і обслуговує клієнта. Адже клієнти — найважливіші особи у банку. Як правило, це

Тетяна Хіміч,

головний економіст відділу методології та аналізу платіжного балансу економічного департаменту НБУ.

люди похилого віку, що звикли до традиційних відвідин банку, який є для них своєрідним клубом. Деякі з клієнтів, переважно люди пенсійного віку, приходять до банку щодня, а інколи й двічі на день, просто щоб поспілкуватися зі своїм радником, розповісти про дітей та онуків, про свій відпочинок... Радник знає не лише про фінансовий стан клієнта — він є його другом, якому можна довірити таємниці, якій у важку хвилину розділить смуток і підтримає не лише матеріально, а й морально.

Найдосвідченішими серед радників вважають пані Шиффер і пана Барніцкі, які працюють у цій філії майже по тридцять років. Коли клієнт не заперечував, то я, працюючи разом із ними, брала участь у бесідах. Звернула увагу на те, як тактовно і доброзичливо ставилися запитання, розроблялися і пропонувалися різні варіанти, приймалося рішення, вигідне і для клієнта, і для банку. Вражало вміння працювати на кінцевий результат.

Одного разу якийсь підприємець звернувся до банку з проханням надати йому кредит на 10 тис. німецьких марок для придбання автомобіля. Своїм бізнесом він займається лише три роки, нерухомості для застави не має, одружений, має двох дітей-дошкільнят. Працівниками філії негайно були ретельно вивчені доходи та видатки клієнта за останній рік, конкурентоспроможність та перспективи розвитку його бізнесу. В результаті надання кредиту було визнане доцільним. Але спершу радник пан Слатош дуже вміло переконав клієнта у необхідності застрахувати життя від пешасного випадку на 30 тис. марок за пільговим тарифом у дочірній банківській страховій фірмі. Домовилися, що страховка одно-

часто слугуватиме гарантією кредиту. Отже, задоволеними залишились і клієнт, і банк.

Німецька молодь, як правило, надає перевагу сучасним засобам зв'язку з банком за допомогою телефону або комп'ютера. Телефонують у банк: "Будь ласка, продайте (або купіть) цінні папери на таку-то суму такої фірми". Поки клієнт "висить" на телефоні, співробітник відділу управління приватними вкладами за лічені секунди виконує потрібну операцію та інформує: скільки і за якою ціною. А назавтра звичайно поштою клієнт отримує виписку-довідку з рахунку.

Одного разу трапилася надзвичайна подія. Співробітниця цього відділу помилилася: замість клавіші "V"(verkaufen) — продати, натиснула клавішу "K"(kaufen) — купити. Через 6 секунд помилку було виправлено колегою, але банк зазнав збитків на кілька тисяч марок. Ніхто не лаяв цю пані, вона сама себе покарала: впродовж наступних трьох років її тарифна ставка не зросте.

Мені впало у вічі: в робочий час у офісі не ведеться ніяких приватних розмов між співробітниками, ніхто не читає газет. Для цього існує 15-хвилинна перерва на каву у першій половині дня та обідня перерва. Стимул до самодисципліни — все та ж турбота про клієнта. Всі розуміють: якщо клієнт буде незадоволений, він користуватиметься послугами іншого банку — по всій Німеччині поруч із філією Дойче банку завжди знаходиться філія Дрезденського банку чи якоїсь іншої авторитетної фінансово-кредитної установи, тарифи та види послуг і надійність банку практично однакові. Переявага тому чи іншому надається завдяки привабливості, вичлівості співробітників. Між банками йде мирна війна за клієнтів. Комерційні банки витрачають великі кошти на підготовку фахівців фронт-офісів. Я мала змогу спостерігати за процесом навчання молодих співробітників Дойче банку у Дюссельдорфі. У групі навчається 15 молодих працівників. Усі вони вже працюють у різних філіях, а двічі на тиждень збираються у навчальному центрі. Починається ділова гра: "банкір — клієнт". Кожен учасник виконує роль і банкіра, і клієнта. Усі присутні спостерігають за поведінкою "банкіра", за його вмінням кваліфіковано вести розмову і водночас робити необхідні підрахунки, щоб перевірити і "завоювати" клієнта. Оцінюється навіть міміка, не кажучи вже про компетентність, обізнаність щодо конкретного виду банківської послуги.

І дуже прикро й боляче, коли я нині приходжу до своєї філії Ощадбанку, довго стою в черзі до віконця, щоб ви-

сти платню за телефон та квартиру. А в цей час інший касир перераховує гроші, дві співробітниці ведуть приватну розмову і зовсім не звертають уваги на чергу. Клієнти їм заважають відсиджувати свій робочий час, а я й наступного місяця буду вимушена знову прийти до цього ж віконця, бо в мене немає вибору.

Під час стажування у Німеччині я пам'ятався день, коли у банку проводили заміну комп'ютерної техніки. За тиждень до цього працівники банку звернулися до приватних клієнтів із проханням знайти можливість провести операції в інші дні. Вночі прибули дві вантажівки, залишили причепи з комп'ютерною технікою під банком. Коли відчинилися двері для відвідувачів, то разом із ними і фахівці-комп'ютерники почали вкочувати на своєрідних стажерках зараздегід підготовлені для кожного співробітника автоматизовані робочі місця. Чітко за планом стали почергово демонтувати старі місця, відночас встановлюючи замість них нові. Якщо в цей час були клієнти, то їх обслуговували на інших робочих місцях. Причому замінювалось і математичне забезпечення MS-DOS на WINDOWS. Але всі комп'ютери — і старі, і нові — перебували у мережі, все бездоганно працювало!

Дуже корисними були відвідини земельного відділення Бундесбанку. Співробітница відділу технічної допомоги пані Ешке організувала зустріч із начальником управління платіжного балансу. Система збору інформації для платіжного балансу у Бундесбанку суттєво відрізняється від нашої. Ми розглянули форми звітності комерційних банків, обговорили "вузькі" місця при складанні окремих статей поточного та капітального рахунків платіжного балансу. Німецьким банкірам складно враховувати потоки капіталу, оскільки клієнти їхніх комерційних банків переважають в усіх куточках світу, купують або продають цінні папери різноманітних міжнародних об'єднань, наприклад, "ТОР 100". З'ясувалося, що при складанні поточного рахунку у них теж виникає проблема експертної оцінки "човникової" торгівлі. Щікаво було дізнатися, що після об'єднання країн у Європейський валютний союз Центрально-європейський банк складатиме платіжний баланс ЄВС.

У Дюссельдорфській філії Дойче банку мені пощастило тиждень стажуватися у відділі банківських гарантій, яким керує відомий фахівець цієї справи пан Зайферт. Він понад тридцять років займається гарантіями, постійно поновлює і доповнює сучасними практичними прикладами відповідний розділ у бага-

тотомному підручнику з банківської справи, читає лекції. Якось він зауважив, що робить це не заради грошей, а за по-кликанням. Передати свій досвід молодим для процвітання Німеччини — сенс його життя.

Люди, з котрими мені довелося спілкуватися, виявляли непідробне зацікавлення Україною, про яку знають дуже мало. Деято навіть не уявляю її географічного розташування. Німці люблять подорожувати під час відпусток. Сподіваюся, після моїх розповідей про красу старовинного Києва, дніпровські круїзи, про печери золотоглавої Києво-Печерської лаври, про ширість українців мої нові друзі приїдуть до Києва.

У баварському місті Гандсхайм відбувся проміжний семінар у рамках програми. Тут ми знову побачилися одне з одним, із викладачами академії, обговорили проблеми, що з'явилися, обмінялися досвідом у розробці базових матеріалів та їх адаптації з урахуванням специфіки іншої банківської системи для модулів поглиблених знань. Це дало нам новий імпульс для продовження та успішного завершення практики.

На початку грудня у Франкфурті-на-Майні група зібралася на підсумковий семінар. Кожному стажисту треба було впродовж 15 хвилин продемонструвати перед комісією, до якої входили представники Міністерства іноземних справ Німеччини, Суспільства Карла Дуйсберга і Банківської академії м. Франкфурта-на-Майні, фрагмент лекції на задану тему німецькою мовою. А також — представити розроблений та адаптований учебний модуль для проведення семінарів в Україні, показати своє уміння застосовувати сучасні педагогічні методики і найновіші технічні засоби навчання під час лекцій. Завдання ускладнювалося тим, що своїми екзаменаційними лекціями потрібно було переконати членів комісії в доцільноті збереження цієї програми для України. Нам стало відомо, що за підсумками іспиту групи зі Словаччини програма для цієї країни була зупинена. Ми пишаємося тим, що виправдали сподівання керівництва НБУ, і у липні цього року ще одна група з 15 чоловік — учасників програми "Трансформ" приїде у престижні банки Німеччини, а у чотирьох містах України (Києві, Харкові, Львові та Сімферополі) вілкрито у квітні цього року навчально-тренувальні станції. На базі сучасного технічного обладнання учасники програми "Вчи учителя" проводитимуть семінари з банківської справи, підготовлені за новими методиками під час стажування.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

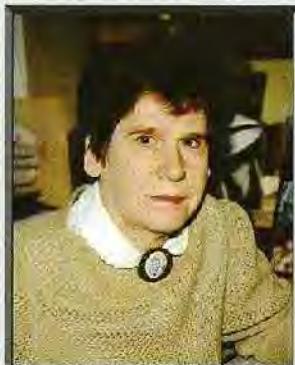
Найдавніші грошово-кредитні операції на території України

Перші грошово-кредитні операції виконувалися ще дві з половиною тисячі років тому в давньогрецьких містах на узбережжях Середземного, Егейського і Чорного морів. Грецькі колонії, розташовані на нашому чорноморському узбережжі, з початку свого існування були самостійними державами. З кінця VI ст. до н. е. протягом цілого тисячоліття вони карбували власні монети, вели жваву торгівлю й розвивали за прикладом своєї метрополії грошово-кредитні відносини.

Як відомо, фундамент європейської цивілізації було закладено в древній Елладі, або Греції, як її називали римляни, а потім й інші народи. Досліджуючи історію державного устрою, науки, економіки, мистецтва, архітектури багатьох країн і народів, учені постійно виявляють їхні джерела в Греції. Тут уперше було за-

залежно від традиційних настанов чи релігійних вірувань. У VI—V ст. до н. е. в Елладі зародилася більшість з існуючих фундаментальних наук, що досі носять свої давньогрецькі назви: філософія, історія, математика, астрономія, фізика, географія, зоологія та інші. Серед досягнень цивілізації античної Греції — й організація банківської справи.

Починаючи з VI ст. до н. е., кілька сотень грецьких міст та їхніх колоній карбували власні монети згідно з різноманітними ваговими системами. Однак інтенсивна торгівля потребувала прирівнювання одна до одної грошових одиниць різних міст-держав (полісів). Так з'явилася професія міняйла. Він розкладав гроші й перевіряв якість монет на спеціальному столі (так звана “трапедза”), звідки з'явилася грецька назва міняйла — трапедзит.

Марина Скржинська,

проводний науковий співробітник Інституту археології Національної академії наук України, доктор історичних наук.

1961 року закінчила класичне відділення філологічного факультету Ленінградського університету. Через сім років захистила кандидатську дисертацію з давньогрецького фольклору, а 1992 року — докторську із фаху “джерелознавство”. Досліджує античне прикладне мистецтво (прикраси, вазовий живопис тощо), а також вивчає твори давньогрецьких і римських письменників про Скіфію і грецькі держави, що існували на південній території України. Автор 85 наукових праць, серед яких дві монографії: “Лінічне Причорномор’я в описі Пінія Старшого” і “Давньогрецький фольклор і література про Лінічне Причорномор’я”.

Спочатку трапедзити займалися обміном грошей однієї монетно-вагової системи на іншу й перевіркою їхньої якості. Адже абсолютна більшість держав дбала про те, щоб на їхній території була

початковано демократичне управління в державі, вперше поширилася загальна початкова освіта (щоправда, це стосувалося лише повноправних громадян), уперше з'явився театр із професійними драматургами, акторами та зі спеціально збудованими приміщеннями для вистав. У Греції виникла наука — унікальний феномен в історії людства: прагнення до знання не для практичних потреб і не в рамках релігії, як то було в інших народів, а для одержання теоретичних висновків не-

Давньогрецьке торговельне судно. Сучасна реконструкція за зразком решток, піднятих із дна акваторії Кіпрського порту.

Афінський оратор Ісократ (436–338 рр. до н.е.). Римська копія з грецького оригіналу.

в обігу лише місцева монета. Перевірка ж її якості обумовлювалася тим, що вже тоді з'явилися фальшивомонетники. Поступово функції трапедзітів розширявалися. На кінець V ст. до н.е. трапедза (так стали називати лавку міняйла), в якій працювало кілька людей, перетворилася на прототип сучасного банку. Спершу трапедзи були лише приватними, а з III ст. до н.е. поряд із ними виникли і державні.

В античній літературі, що дійшла до наших днів, найповніші відомості збереглися про афінські трапедзи. Обмін грошей становив незначну частину їхніх функцій. До трапедзи можна було внести короткостроковий або довгостроковий вклад; перший робили для збереження грошей, а другий вміщували під проценти для збільшення капіталу. Трапедзит здійснював грошові перекази в інші міста, позичав гроші під відсотки, за певну платню зберігав цінності й документи, укладав різноманітні угоди від імені свого клієнта, виступав посередником при укладанні угод та різних платежах.

Деякі з перелічених функцій виконували не лише трапедзи. Наприклад, при потребі в гроших держава зазвичай зверталася до кас і скарбниць храмів, а багаті люди позичали гроші під проценти приватним особам. Щоправда, в такому випадку сам текст угоди віддавали на зберігання до трапедзи.

Наука володіє відомостями про те, що в трапедзах вели розрахункові книги, куди записували імена вкладників, суми вкладів або виданих грошей тощо. На

Першим прообразом банку була трапедза — лавка міняйла

жаль, жодна така книга не збереглася до наших днів. Трапедзит користувався не лише власними накопиченнями, а й грішми вкладників. Звичай вводити в обіг чужі гроші вперше започаткували саме грецькі трапедзити. Це, на думку дослідників, вагома обставина, щоб вважати древній Еладу батьківщиною банківської справи.

В античній літературі немає творів, присвячених стародавнім банкам. Тому ми маємо не зовсім повне уявлення про давньогрецьку трапедзу і грошово-кредитні відносини у ті віддалені часи. Найціннішу інформацію щодо цього містять судові промови афінських ораторів V—IV ст. до н.е. Загальні характеристики й оцінки діяльності транедз і трапедзитів зустрічаються в праях їхніх сучасників, знаменитих філософів Платона й Аристотеля. Великий документальний матеріал ще більш раннього часу міститься в папірусах, що збереглися в сухих пісках Єгипту. Папіруси зберігають чимало свідчень про тогочасне фінансове життя, але, на жаль, у них немає згадок про діяльність трапедз. У промовах же афінських ораторів висвітлюються деякі грошово-кредитні операції, що мали місце в процесі торгівлі Греції з Боспором.

Антична держава Боспор (Боспорське царство) розміщувалася на Керченському й Таманському півостровах. Із двох її великих гаваней — Пантікапею (сучасна Керч, а тоді — столиця держави) і Феодосією вивозилася величезна кількість хліба в різні міста Еллади. Лише Афіни в IV ст. до н.е. одержували звідти щорічно 86 тисяч тонн ішениці, що забезпечувало половину потреби мешканців міста в хлібові. До Боспору ж із Греції йшли судна, навантажені амфорами з вином та оливковою олією, чудовими афінськими розписними вазами, книжками, парфумами та іншими предметами розкоші.

Стосовно торговельних угод нерідко виникали суперечки, що здебільшого роз-

глядалися в суді. У греків не було інституту адвокатів, і відповідач сам виголошував промову на власний захист, а позивач — на його обвинувачення. Такі промови потребували знань законів та уміння справити добре враження на суддів. Прагнучи до цього, греки зверталися до логографів — людей, що професійно займалися написанням судових промов. Замовник вивчав написану логографом промову й виголошував її від власного імені. Праця логографа, з допомогою якого щастило часом вигравати різні, навіть мало сприятливі для замовника, справи, щедро винахіднувалися. Тому цим ремеслом займалися навіть знамениті афінські оратори Лісій, Ісократ, Есхін та інші. Публікуючи свої твори, вони включали до них судові промови поряд із політичними виступами перед афінськими, а також урочистими промовами, що виголошувались на великих публічних зібраннях, наприклад, під час Олімпійських ігор. Урочисті й політичні промови оратор писав від власного імені, а судові — від імені вілповіла чи позивача, які замовляли промову.

До наших днів збереглася лише одна судова промова, замовлена жителем Боспору. Це “Трапедзитик”, або “Банкірська промова” видатного оратора Ісократа (436–338 рр. до н.е.). Його цікавила головним чином політика й суспільна діяльність, та задля заробітку він писав і судові промови. Ісократ прославився як блискучий логограф, і до нього зверталися за промовами для виступів не лише в афінському суді, а й у судах інших грецьких міст. Крім того, Ісократ утримував своєрідний вищий учбовий заклад для політичних діячів, в якому за високу платню навчались учні з усіх кінців Еллади.

Молодий і багатий боспорянин Сопей прибув до Афін, щоб одержати добру освіту, познайомитися з еллінською культурою, а також спробувати увійти до кола ділових людей, що мали економічні зв'язки з його батьківщиною. Він вступив до школи Ісократа, щоб оволодіти ораторським мистецтвом, без якого в стародавні часи неможливо було зробити політичну кар'єру. Його батько Сопей, впливовий вельможа при дворі боспорського царя Сатира, бажав, щоб син не лише одержав гарну освіту для успішної державної діяльності, а й навчався тортувати. Адже тортувля приносила прибутки, а політика іноді навпаки — потребувала вкладення власних коштів. Посданням їх зовсім різних занять було тоді звичайною справою. Наприклад, великий Демосфен провадив торговельно-ліхварські операції і при тому був одним із провідних афінських ораторів і політиків.

Сопей дав синові два судна, навантажені хлібом, і забезпечив його значною су-

Грошовий обіг античного світу поширився на південні землі сучасної України завдяки жвавій торгівлі Афін із Боспорським царством, яке розташовувалося на Керченському й Таманському півостровах

Афінський оратор і політик Демосфен (384–322 рр. до н.е.). Римська копія з грецького оригіналу.

мою грошей. В Афінах друзі батька познайомили Сопеїда з найбагатшим і найвпливовішим трапедзитом Пасіоном. Цей здібний діяч, що був у молодості рабом, пройшов шлях від дрібного службовця до власника найбільшої в Афінах трапедзі. За велику грошову допомогу державі афіняни надали Пасіону права громадянства, які надавали дуже й дуже небагатому. Наприклад, афінське громадянство одержав боспорський цар Левкон за те, що забезпечив, як ми б тепер сказали, режим найбільшого сприяння в торгівлі Боспорської держави з Афінами.

Прибувши до Афін, Сопеїд віддав на збереження Пасіонові привезені з собою гроши. Тримати їх у чужому домі, де він зупинився, було небезпечно. Потім він за сприяння трапедзита здійснював значні

грошові операції, брав позики для торгівлі, а коли йому довелося залишити Афіни, троє друзів вели його грошові сирави. Нарешті, щоб приховати від боспорського царя майно, що підлягало конфіскації, Сопеїд уклав таємну угоду з трапедзитом: віддав йому сній капшал, але був офіційно зареєстрований його боржником. Коли ж Сопеїд захотів одержати свій таємний вклад, Пасіон заявив, що у нього немає грошей боспоряніна.

Справа дійшла до суду. Бачачи, що йому доведеться позиватися з дуже досвідченим і сильним супротивником, Сопеїд звернувся за допомогою до Ісократа, свого вчителя й крашого фахівця з написання судових промов. Так у зібранні творів Ісократа опинилася промова, що стосувалася грошово-кредитних стосунків жителів Боспору й Афін. На жаль, результат позову Сопеїда до Пасіона нам невідомий. Але навіть якщо трапедзитові довелося повернути велику суму грошей боспорянину, його трапедза не розорилася, тому що, як відомо з пізніших судових промов афінських логографів, вона продовжувала процвітати.

Найбільша кількість свідчень про афінські трапедзи міститься в промовах Демосфена (384–322 рр. до н.е.), молодшого сучасника Ісократа. У своїй промові “Проти Лептіна” Демосфен захищав інтереси Боспору, коли було внесене пропозицію нікого не звільнити від сплати мита, щоб поліпшити фінансове становище афінської держави. Оратор доводив недолільність таких заходів щодо Боспору, який стабільно ввозив до Афін хліб і поставав тури пшеници більше, ніж усім іншим своїм торговельним партнерам, а у неврожайні роки відмовляв саме їм, а не Афінам. Завдяки цій промові стало відомо, яким чином відбувалися грошові розрахунки за такі великі поставки: боспорський хліб закуповувався у кредит, а в одному з афінських банків зберігалися як депозит гроши, виручені за проданий хліб.

До стародавнього рукопису творів Демосфена включено кілька промов невідомих нам афінських ораторів IV ст. до н.е. Дві з них — “Проти Форміона” і “Проти Лакрита” — містять важливі відомості про грошово-кредитні угоди купців, котрі займалися торгівлею у Боспорській державі. Взагалі, у грецькій морській торгівлі використовувалися різні види позик. Один з ораторів прямо сказав, що “ні судно, ні судновласник, ні мореплавець не можуть піти у плавання, якщо припинять свою діяльність ті, хто кредитує”.

Так, боспорський купець Форміон вирішив привезти з Афін до Пантікею парфуми, торгівля якими в стародавньому світі приносила добре прибуття. Тоді не лише жінки, а й чоловіки полюбляли натирати тіло різними пахучими оліями та

мазями. Жінки фарбували волосся, брови й вій, користувалися рум'янами та білилами. Щоб купити товар, Форміон узвів гроши і борт у багатого афінського Хрісіща, котрий сам торгував із Боспором. Тому він мав можливість оцінити перспективність продажу товарів Форміона. Крім того, Хрісіш тримав на Боспорі свого довіреного раба. Той стежив, щоб боржники Хрісіппа користувалися взятими у нього грошами в межах угоди, а також наглядав за вивантаженням і продажем товарів, закуповував товар для відслання до Афін, виконував необхідні грошові операції.

За свої послуги Хрісіпп мав одержати від Форміона 30% від позичених грошей. Такі високі відсотки сплачували лише в морській торгівлі. Наприклад, прибутки із землі й будинків були в межах 8–12%. Вищі відсотки зумовлювалися незрівнянно більшим ризиком позикодавця, бо часто траплялись аварії суден, а в таких випадках угодою передбачалося, що позика не повертається. Тому афінський закон, наприклад, забороняв надавати морські позички із копітів сиріт. У чому причина позову Хрісіппа до Форміона? Останній стверджував, що

Боспорський цар Левкон за особливий внесок у розвиток міждержавних торговельних відносин був удостоєний найвищого вшанування афінян — одержав афінське громадянство

його судно затонуло, а перший запевняв, що на тому судні не було товарів, закуплених на взяті у борт гроши. Як і у випадку із Сопеїдом, залишилося невідомим, кому повірили судді.

Афінська держава не втручалася у приватне економічне життя. Нікому не заборонялося позичати гроши під будь-які відсотки. Держава визнавала законною будь-яку угоду, укладену за згодою двох сторін. Процеси з торгових справ і позові, пов’язані з трапедзами, користувалися привілеєм термінового розгляду суддями. Тут великого значення набували усні показання свідків, а не сам текст письмових договорів, бо в ті часи вони не мали юридичної сили. Лише в грецьких державах, що утворилися після розпаду імперії Олександра Македонського, було відправдано текст спеціального акта, що пришов на зміну елементарному оформленню грошових операцій і ділових угод за допомогою усніх і письмових домовленостей, які не мали сили юридичного доказу.

Промова "Проти Лакріта" особливо цінна тим, що у ній наведено тексти документів, на які позивач посылався під час свого виступу. До них належала угода про умови позички грошей двома молодими купцями з невеликого міста Фаселіди. Прибувши до Афін, вони вирішили заробити продажем у Боспорі чи в Ольвії вина з міста Менди (Халкідський півострів). Для цього купці позичили у двох афіянін три тисячі срібних афінських драхм, зобов'язалися на ці гроші купити три тисячі амфор вина і продати його у Північному Причорномор'ї. Позику було видано під 22.5%, якщо судно увійде до Чорного моря не пізніше початку вересня. Якщо ж це станеться "після появи зірки Арктура", коли починались осінні бурі і зростав ризик аварії, відсоток збільшувався до 33. Угода була укладена у присутності трьох свідків і передана на зберігання афінському трапедзиту Архемоніду.

Молоді купці не впоралися зі своїми зобов'язаннями. Замість трьох тисяч амфор вина вони завантажили у Менди лише п'ятсот, а решту грошей витратили інакше, ніж обумовлювалося в договорі. Свое матеріальне становище вони спробували

поліпшити у Боспорі тим, що дали в борг під відсотки гроші, які залишились у них від узятої в Афінах позики. Але згідно з угодою цього робити не дозволялося. Боржник греків виявився неплатоспроможним, і гроші було втрачено. Нарешті, найняте ними судно затонуло на зворотному шляху з Боспору. Позикодавці вимагали повернення боргу, оскільки умови угоди були порушенні з самого початку плавання в Менди, а потім і в Боспорі. Певно, суд визнав правими позикодавців.

Діяльність трапедзита була клопітливою і ризикованою. Успіху досягали люди з непересічними здібностями, які мали відповідні професійні знання й навички. Це була справа не для всіх. Недарма по смерті Пасіона його старший син при розподілі майна взяв собі не трапедзу, що приносила 100 мін прибутку за рік, а майстерню, яка виготовляла щити й давала лише 60 мін. Демосфен похвалив його за те: "Вибрав майстерні розумно, але володіння цим майном не пов'язане з ризиком, а прибутки трапедзи, що базуються на використанні чужих грошей, пов'язані з великим ризиком". Г дійсно, в промовах Демосфена неодноразово

Багато історичних даних про грошовий обіг на землях Елади, а також у Північному Причорномор'ї, знаходимо у промовах відомих грецьких ораторів, зокрема Демосфена

ідеться про банкрутство чи ліквідацію тієї чи іншої трапедзи.

Професія трапедзита у греків не належала до числа престижних. Не випадково більшість трапедзітів була метеками, тобто вільними людьми, але не повноправними громадянами полісів. Тому вони не мали права володіння нерухомим майном, що дозволялося лише громадянам. Неможливість забезпечити позики гарантіями у вигляді землі, будинків та іншої нерухомості обмежувала кредитну спроможність трапедзітів. Це свідчить про те, що грецькі трапедзити були не велими багатими людьми, хоча траплялися й винятки, як це ми бачимо на прикладі згаданого тут Пасіона.

МОНЕТИ УКРАЇНИ

ОФІЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Про введення в обіг ювілейних монет, присвячених 100-річчю біосферного заповідника "Асканія-Нова"

Національний банк України 20 травня 1998 року звів у обіг ювілейні монети номіналами 10 гривень і 2 гривні, присвячені 100-річчю утворення першого в Україні степового заповідника "Асканія-Нова", засновником якого був Фрідріх Фальц-Фейн.

Монета номіналом 10 гривень виготовлена зі срібла 925 проби, якість — "проф", вага у чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.61 мм, тираж — 10 000 штук. Гурт — рифлений.

Монета номіналом 2 гривні виготовлена з нейзильберу, діаметр — 31 мм, тираж — 100 000 штук, із яких 10 000 — поліпшеної якості виготовлення, 90 000 — звичайної якості. Гурт — рифлений.

На лицьовому боці монет (аверсі) розміщено зображення малого Державного герба України на тлі степового пейзажу, де представлено види місцевої флори і фауни. Над гербом розміщені написи: УКРАЇНА і 1998. Під зображенням на монеті зі срібла зазначені: номінал — 10 ГРИВЕНЬ (у два рядки), вага — 31.1 (ліворуч), позначення та проба металу — Ag 925 (праворуч). На монеті з нейзильберу

під зображенням зазначено номінал: 2 ГРИВНІ (у два рядки).

На зворотному боці монет (реверсі) розміщено композицію, що складається з зображення степової кам'яної баби та динамічної групи акліматизованих у заповіднику тварин. Над зображенням по колу розміщено напис: АСКАНІЯ-НОВА. В нижній частині композиції — зображення герба роду Фальц-Фейнів та напис по колу: 100 РОКІВ.

Художник і скульптор — Володимир Дем'яненко.

Пам'ятні монети номіналами 10 гривень і 2 гривні, присвячені 100-річчю біосферного заповідника "Асканія-Нова", є дійсним платіжним засобом України і обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Срібні монети та монети з нейзильберу поліпшеної якості виготовлення реалізуються в Україні за кордоном за колекційною ціною.

Подписной индекс 40388

Фондовый рынок

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ
ЕЖЕНЕДЕЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

- новости в мире бизнеса и политики;
- статистические данные, аналитические обзоры и экономические прогнозы;
- практические рекомендации по работе на фондовом рынке;
- сводные таблицы котировок ценных бумаг;
- информация о банковских ставках, состоянии валютного рынка и сертификатных аукционах

Адрес редакции:

г. Киев-32, ул. Жилянская, 87/30, корп. 105
E-mail: red@fondrn.kiev.ua

Тел. редакции:

(044) 225-50-55; 225-72-45; 221-38-03; 221-38-56

Передплатний індекс журналу "Вісник НБУ" і додатка до нього
"Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності"
у Кatalозі періодичних видань України – 74132